

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі сусільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:
**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33
Телефон/факс: (044) 458-10-73
www.agrosvit.info
E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 16 серпень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Новак Н. П.

Вирішення проблем оподаткування діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для забезпечення їх організаційної стійкості..... 3

Роскладка А. А., Роскладка Н. О.,

Поплавський О. В.

Комп'ютерне моделювання процесу ціноутворення у цукровому виробництві 8

Яремко О. П.
Класифікація видів цільового використання земель, проблеми лісу і лісівництва в Україні 18

Пітель Н. Я.

Проблеми розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України 25

Коровий В. В.
Державне фінансове регулювання в умовах економічних перетворень 35

Кулинич М. Б.
Потенційні вигоди і небезпеки в умовах становлення цифрової економіки 44

Подольчук О. А.
Сутність та основи обліку органічної продукції 51

Маценко О. М., Торба І. В., Хілько Є. В.,

Татарко О. О.
Еколого-економічний ефект реклеймінгу стічних вод на підприємствах України 58

Козьм'як Н. О.
Методичні підходи до оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств 67

Бшарат Н.
Методологічні засади оцінювання ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельних підприємств 76

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності — 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 29.08.2019 р.

Підписано до друку 29.08.19 р.
Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 10,7. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2908/1

© АгроСвіт, 2019

CONTENTS:

Novak N. SOLVING THE PROBLEMS OF TAXATION OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES TO ENSURE THEIR ORGANIZATIONAL SUSTAINABILITY	3
Roskladka A., Roskladka N., Poplavskiy O. COMPUTER MODELING OF THE PRICING PROCESS IN THE SUGAR PRODUCTION	8
Yaremko O. CLASSIFICATION OF TYPES OF TARGETED LAND USE, PROBLEMS OF FOREST AND FORESTRY IN UKRAINE	18
Pitel N. PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE EXPORT-ORIENTED ACTIVITY OF THE UKRAINIAN AGRARIAN ECONOMY	25
Koroviy V. STATE FINANCIAL REGULATION IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATION	35
Kulynych M. POTENTIAL BENEFITS AND HAZARDS OF DIGITAL ECONOMY	44
Podolianshuk O. THE ESSENCE AND BASIS OF ORGANIC PRODUCT ACCOUNTING	51
Matsenko O., Torba I., Khilko Ye., Tatarko O. ECOLOGICAL AND ECONOMIC EFFECT OF WASTEWATER RECLAIMING AT ENTERPRISES OF THE UKRAINIAN	58
Koziar N. METHODICAL APPROACHES TO THE EVALUATION OF INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	67
Bsharat N. METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF THE POTENTIAL OF COMPETITIVENESS OF THE TRADING ENTERPRISES	76

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням.doc або.rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі.doc або.rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 334.732

Н. П. Новак,
д. е. н., начальник, Новотроїцька державна податкова інспекція
Генічеського управління Головного управління ДФС у Херсонській області
ORCID ID: 0000-0002-9929-1391

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.3

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ

N. Novak,
Doctor of Economic Sciences, Head, Novotroitsk state tax Inspectorate
of the Genichesky Department of The main Department of DFS in the Kherson region

SOLVING THE PROBLEMS OF TAXATION OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES TO ENSURE THEIR ORGANIZATIONAL SUSTAINABILITY

У статті обґрунтовано велике значення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для розвитку аграрного сектору України, а саме розвиток сільськогосподарської кооперації є ефективним механізмом забезпечення конкурентоспроможності малих та середніх вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників. Визначено, що кооперація в сьогоденні — це і можливість для вітчизняних сільськогосподарських виробників отримувати прибутки не тільки безпосередньо від сільськогосподарського виробництва, але й від подальших стадій руху виробленої ними продукції, брати участь у великомасштабному бізнесі, використовувати професійних управлінців, розподіляти ризик, контролювати канали збуту своєї продукції і матеріально-технічного постачання, впливати на ціни шляхом формування великих партій продукції і застосування сучасних маркетингових методів та технологій, бути рівноправними партнерами у конкурентному ринковому середовищі. Виявлено, що важливе значення для забезпечення їх організаційної стійкості має характер оподаткування. Наведено зарубіжний досвід його вирішення. Обґрунтовано важливість відсутності податків їх діяльності як неприбуткових організацій. З цією метою зроблено ґрунтовний аналіз нормативно-законодавчих актів з вказаної проблематики. Визначено, що питання розвитку кооперації має включатися в загальнодержавні програми, стратегії соціально-економічного розвитку України, галузей, регіонів.

The article substantiates the great importance of agricultural service cooperatives for the development of the agricultural sector of Ukraine, namely the development of agricultural cooperation is an effective mechanism for ensuring the competitiveness of small and medium-sized domestic agricultural producers. It is determined that cooperation in the present — this is an opportunity for domestic agricultural producers to profit not only directly from agricultural production, but also from the subsequent stages of the movement of their products, to participate in large-scale business, to use professional managers, to distribute risk, to control the sales channels of their products and logistics, to influence prices by forming large batches of products and the use of modern marketing methods and technologies, to be equal partners in a competitive market environment. It is revealed that the nature of taxation is important for ensuring their organizational stability. The foreign experience of its solution is given. The analysis of the world cooperative legislation shows the lack of a unified approach to the taxation of agricultural service cooperatives. The importance of the absence of taxes on their activities as non-profit organizations is substantiated. To this end, a thorough analysis of the normative-legislative acts on this issue is made. Taking into account the world experience, state support for agricultural cooperation

should include: legal support for the development of the cooperative sector; granting cooperatives the status of non-profit enterprises; differentiation of taxes and optimization of pricing; facilitating access to credit; debt restructuring, reimbursement of costs associated with the implementation of cooperatives social, economic functions that belong to the state; providing legal protection of the property of cooperatives, as well as guarantees of non-interference in their economic and social activities. It is determined that the development of cooperation should be included in the national programs, strategies of socio-economic development of Ukraine, industries and regions.

Ключові слова: сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, оподаткування, неприбутковий статус, зарубіжний досвід, нормативно-законодавче забезпечення, організаційна стійкість.

Key words: agricultural service cooperatives, taxation, non-profit status, foreign experience, regulatory and legislative support, organizational stability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних реаліях господарювання розвиток вітчизняної аграрної економіки формується в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів. Тому активізація кооперативного руху в аграрному секторі країни є викликом на вимоги подальшого інтегрування у світову економіку. Адже світовий та європейський досвід сільськогосподарської кооперації свідчить про високі потенційні економічні можливості такої діяльності, оскільки створення на селі ефективно діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) необхідне як для сільськогосподарських виробників, сільських громад, так і для держави загалом.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Незважаючи на те, що впродовж останніх років кооперативний рух в Україні перебуває на стадії становлення та стає ефективним механізмом побудови громадянського суспільства на селі, необхідно зауважити, що одним із факторів, що уповільнює розвиток кооперативної діяльності в державі, залишається проблема оподаткування їхньої діяльності і надання їм статусу неприбуткових підприємств.

Встановлення основних підходів до оподаткування сільськогосподарських кооперативів залишається актуальним, навіть незважаючи на детальне правове регулювання вказаних відносин, передбачене Податковим кодексом України. На сучасному етапі розвитку сільськогосподарських кооперативів є необхідність внесення змін до чинного закону про сільськогосподарську кооперацію. Так, є думка, що розподіл на виробничі та обслуговуючі аграрні кооперативи потрібно скасувати, а також узгодити нові податкові норми з новим законодавством про роботу аграрних кооперативів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питань оподаткування в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах присвячено значну увагу зарубіжних та українських вчених-економістів. Так, в роботах А. Андрійчука, В. Гончаренко, В. Горбоноса, Д. Деми, М. Маліка, Л. Мармуль, Л. Молдован, Н. Нечипоренка, П. Саблука, О. Чаянова, Г. Черевка та ін. розглянуто організаційно-економічні основи створення кооперативів, значення інформаційно-консультативного забезпечення для їх діяльності, методичні засади оцінки ефективності розвитку. Водночас питанням оподаткування діяльності з метою забезпечення їх організаційної стійкості приділено недостатньо уваги, що зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення та вирішення проблем оподаткування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як запоруки забезпечення їх організаційної стійкості.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Як свідчить практика, в Україні сільськогосподарська кооперація представлена традиційними виробничими та обслуговуючими кооперативами. Потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні залишається недостатньо реалізованим. Кількість виробничих кооперативів у 2013—2017 рр. постійно знижувалася, невеликою була і кількість обслуговуючих кооперативів. Тільки з 2013 р. розпочалася певна тенденція щодо їх зростання. За даними Асоціації тваринників України, станом на 01.01.2016 р. в Україні було зареєстровано 1947 сільськогосподарських кооперативів, з яких реально діють

лише 558 об'єднань. Якщо станом на 01 січня 2017 р. їх було 2014 (997 виробничих та 1017 обслуговуючих), то на початок 2018 р. в Україні їх уже налічується 2069 (996 виробничих і 1073 обслуговуючих). Тобто це на 55 кооперативів, або на 3,0%, більше.

Розвиток сільськогосподарської кооперації є ефективним механізмом забезпечення конкурентоспроможності малих та середніх вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, оскільки успішне функціонування сільськогосподарських кооперативів дає змогу: знижувати необхідність залучення посередників під час перевезення, реалізації сільськогосподарської продукції; використовувати спільно виробничу інфраструктуру, як результат — зниження собівартості продукції та супутніх витрат; сприяти збільшенню зайнятості населення; впроваджувати нові технології, здійснювати модернізацію основних фондів; раціонально використовувати ресурси тощо [1, с. 128]. З огляду на те, що основними виробниками сільськогосподарської продукції залишаються особисті селянські та фермерські господарства, держава не може залишатись осторонь розвитку кооперації і всіляко має сприяти цьому процесу.

Адже кооперація в сьогоденні — це і можливість для вітчизняних сільськогосподарських виробників отримувати прибутки не тільки безпосередньо від сільськогосподарського виробництва, але й від подальших стадій руху виробленої ними продукції, брати участь у великомасштабному бізнесі, використовувати професійних управлінців, розподіляти ризик, контролювати канали збуту своєї продукції і матеріально-технічного постачання, впливати на ціни шляхом формування великих партій продукції і застосування сучасних маркетингових методів та технологій, бути рівноправними партнерами у конкурентному ринковому середовищі.

Крім того, з огляду на євроінтеграційний вектор розвитку економіки країни, необхідно брати до уваги і прогресивний світовий досвід ведення кооперативного бізнесу [2, с. 101]. Організаційно-правовою формою кооперації у сільському господарстві є сільськогосподарські кооперативи. Законодавче визначення сільськогосподарського кооперативу закріплене у законі України "Про сільськогосподарську кооперацію".

Відповідно до статті 1 Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію", сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (СОК) — сільськогосподарський коопе-

ратив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/ або юридичних осіб — виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/ або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів. Відповідно до статті 9 Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію", сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють обслуговування своїх членів — виробників сільськогосподарської продукції, не маючи на меті одержання прибутку, і є неприбутковими організаціями [3].

Слід відзначити, що нині серед науковців та працівників кооперативів дискутується питання щодо їх оподаткування [4, с. 92]. У цьому випадку ототожнюються поняття "платник податків" та "неприбутковий" статус кооперативів. Значна частина як науковців, так і практиків необгрунтовано вважають, що СОК не є платниками податків і зборів. Водночас, незалежно від виду кооперативів, вони є платниками податків та обов'язкових зборів або виступають податковими агентами.

Відповідно до діючого податкового законодавства України, всі кооперативи, що функціонують як суб'єкти підприємницької діяльності, включаючи тих, що набули неприбуткового статусу, мають об'єкти (базу) оподаткування [5, с. 120]. Такими об'єктами оподаткування є: заробітна плата працівників кооперативу, земельні ділянки, на яких розміщені чи ведуть діяльність кооперативи, транспортні засоби, вартість продукції, робіт та послуг, природні ресурси, прибуток (дохід) тощо.

Отже, якщо у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є наймані працівники, то кооператив вбачається податковим агентом щодо утримання та перерахування до місцевого бюджету податку з доходів громадян (податку із заробітної плати цих працівників). Маючи земельну ділянку, СОК сплачуватиме земельний податок, в разі реалізації сільськогосподарської продукції — сплачуватиме податок на додану вартість (ПДВ), маючи джерела забруднення навколишнього середовища — сплачуватиме екологічний податок, у разі придбання транспортних засобів — сплатить збір за першу реєстрацію транспортних засобів тощо. Виходячи з вищенаведеного, стверджуємо, що кооперативи, включаючи СОК, є платниками податків та зборів за наявності в них об'єктів оподаткування, визначених податковим законодавством України.

Щодо іншої частини дискусійності оподаткування кооперативів, а саме: неприбуткового їх статусу, що, в цьому випадку, як зазначає Мармуль Л.О., слід розуміти оподаткування їх прибутку [6, с. 7]. Відповідно до Податкового кодексу України, прибуток є об'єктом оподаткування й за наявності його у суб'єкта підприємницької діяльності він підлягає оподаткуванню. Для того, щоб стверджувати, що СОК не є платником податку на прибуток, їх членам-власникам слід одержати статус неприбуткової організації та зареєструватися в Реєстрі неприбуткових установ й організацій. Водночас, на сьогодні отримання такого статусу СОК є практично неможливим. З 2015 р. сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи віднесено до статусу неприбуткових організацій. Порядок справляння податку на прибуток з господарської діяльності регулює ст. 157 Податкового Кодексу України.

На думку М. Ігнатенка, Л. Мармуль, досвід вітчизняної кооперації ще не вивчений і не узагальнений, а за деякими напрямками відсутній. Тому виникає потреба звертатися до досвіду країн із розвинутою кооперативною формою господарювання [6, с. 8]. Це, зокрема, стосується питання формування стабільної законодавчої бази. Законодавча база багатьох європейських країн передбачає податкове регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативних підприємств шляхом застосування спеціальних податкових режимів господарювання, застосування пільгових кредитів і пільгового оподаткування у межах певних програм [7]. Водночас аналіз світового кооперативного законодавства показує відсутність єдиного підходу до питання оподаткування СОК. За рівнем податкового стимулювання системи оподаткування різних країн можна умовно поділити на 3 групи.

Як вказують науковці Малік М.Й., Лузан Ю.Я., до першої групи не застосовуються особливі режими оподаткування, тут кооперативи оподатковуються на загальних засадах. До цієї групи країн можна віднести Ірландію, Австрію, Швецію, Фінляндію. Варто зауважити, що у Швеції, Фінляндії та Ірландії пільгова система оподаткування є найкращою в Європі [8, с. 6].

До другої групи відносять Німеччину, Данію, Нідерланди, Великобританію, Бельгію. Особливістю їх податкових заходів є пільгове оподаткування доходів членів кооперативів, одержане у вигляді дивідендів, отриманих після розподілу результатів діяльності кооперативу. У Бельгії дивіденди кооперативів оподатковуються у розмірі 40%, якщо вони перевищують

установлену законом норму [9, с. 102].

Третя група є найбільш чисельною, і до неї можна віднести Італію, Іспанію, Францію, Грецію, Португалію, Польщу, Швейцарію, а також Канаду та США. В цих країнах діють спеціальні податкові режими сплати кооперативного податку. Зокрема французькі сільськогосподарські кооперативи звільнені від податків із прибутку.

Найбільш сприятливий розвиток кооперативної діяльності спостерігається в тих країнах, де СОК звільнені від обкладення багатьма видами податків як некомерційні організації [10, с. 13]. Тому, враховуючи світовий досвід, державна підтримка сільськогосподарської кооперації повинна включати: правове забезпечення розвитку кооперативного сектору; надання кооперативам статусу неприбуткових підприємств; диференціацію податків та оптимізацію ціноутворення; полегшення доступності до кредитів; реструктуризацію заборгованості, відшкодування витрат, пов'язаних із виконанням кооперативами соціальних, економічних функцій, які належать державі; забезпечення правового захисту майна кооперативів, а також гарантій невтручання в їхню господарську і соціальну діяльність. Крім того, питання розвитку кооперації має включатися в загальнодержавні програми, стратегії соціально-економічного розвитку України, галузей, регіонів.

ВИСНОВКИ

Аграрний сектор України, в тому числі сільськогосподарські кооперативи, зазнають усе більшого податкового навантаження через поступове скасування пільг в оподаткуванні. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи як суб'єкти підприємницької діяльності за наявності в них об'єктів оподаткування сплачують до бюджетів податки і збори, визначені податковим законодавством України. Неприбуткового статусу вони набувають у разі, коли у них відсутній такий об'єкт оподаткування, як прибуток, і вони внесені органами державної податкової служби до Реєстру неприбуткових організацій та установ.

Література:

1. Ignatenko M.M., Novak N.P. Development of regional programs for the development of agrarian enterprises with organic production on the basis of the European and international experience. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4 (4). С. 126—131.
2. Гордієнко М.С. Зарубіжний досвід під-

тримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в контексті регіонального економічного розвитку. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2013. Вип. 3. С. 97—105.

3. Про сільськогосподарську кооперацію: закон України № 469/97-ВР від 17.07.1997 р. у редакції від 29.06.2004 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://whhttp://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

4. Дема Д., Дема О. До питання неприбуткового статусу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. 2012. № 1 (30). Том 2. С. 91—95.

5. Масін В. М. Правове регулювання визначення неприбуткового статусу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відповідно до вимог Податкового кодексу України. Південноукраїнський правничий часопис. 2011. № 2. С. 119—121.

6. Мармунь Л. О. Проблеми та перспективи розвитку споживчої кооперації на селі. Інвестиції: практика та досвід. № 12. 2019. С. 5—9.

7. Чан-хі О. С., Мосійчук Н. О. Європейська практика оподаткування сільськогосподарських кооперативів: досвід для України. Ефективна економіка. № 11. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5241>

8. Малік М. Й., Лузан Ю. Я. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. Економіка АПК. 2010. № 3. С. 3—9.

9. Медінська Т. В. Податкове стимулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів зарубіжних країн: досвід для України. Вісник Львівської комерційної академії. 2013. Вип. 40. С. 98—104.

10. Романюк І. А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. Агросвіт. № 11. 2016. С. 12—15.

References:

1. Ignatenko, M. M. and Novak, N. P. (2018), "Development of regional programs for the development of agrarian enterprises with organic production on the basis of the European and international experience", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 4 (4), pp. 126—131.

2. Hordiyenko, M. S. (2013), "Foreign experience in supporting the development of agricultural service cooperatives in the context of regional economic development", Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya, vol. 3, pp. 97—105.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004). The Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation", available at: [http:// zakon2.rada.gov.ua/](http://zakon2.rada.gov.ua/)

[laws/show/1087-15](http://zakon2.rada.gov.ua/) (Accessed 14 August 2019).

4. Dema, D. and Dema, O. (2012), "On the issue of non-profit status of agricultural service cooperatives", Visnik Zhytomyrskogo natsionalnogo agroekologichnogo universitetu, vol. 1 (30), no. 2, pp. 91—95.

5. Masin, V. M. (2011), "Rights definition of non-profit status of agricultural service cooperatives accordance with the Tax Code of Ukraine", Pivdennoukrainsky pravnichy chasopis, vol. 2, pp. 119—121.

6. Marmul', L. O. (2019), "Problems and prospects of development of consumer cooperation in rural areas", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 12, pp. 5—9.

7. Chan-khi, O. S. and Mosiychuk, N. O. (2016), "European practice of taxing agricultural cooperatives: experience for Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5241> (Accessed 14 August 2019).

8. Malik, M. Y. and Luzan, Yu. Ya. (2010), "Problems of cooperation and integration relations in agroindustrial complex", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 3—9.

9. Medyn'ska, T. V. (2013), "Tax incentives for agricultural cooperatives in foreign countries: experience for Ukraine", Visnyk L'viv'skoyi komertsyynoyi akademiyi, vol. 40, pp. 98—104.

10. Romanyuk, I. A. (2016), "Features of the reproduction process in the agrarian sector", Ahrosvit, vol. 11, pp. 12—15.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.51:664.1

А. А. Роскладка,

д. е. н., професор, завідувач кафедри кібернетики та системного аналізу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-1297-377X

Н. О. Роскладка,

д. е. н., доцент, професор кафедри туризму та рекреації,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-7333-4050

О. В. Поплавський,

магістр з економічної кібернетики,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-7550-0999

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.8

КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ЦІНОУТВОРЕННЯ У ЦУКРОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ

A. Roskladka,

Doctor of Science, Professor, Chief of Cybernetics and System Analysis Department,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

N. Roskladka,

Doctor of Science, Associate Professor, Professor of Tourism and Recreation Department,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

O. Poplavskyi,

master of Economic Cybernetics,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

COMPUTER MODELING OF THE PRICING PROCESS IN THE SUGAR PRODUCTION

У статті проведено дослідження процесу ціноутворення на підприємстві з виробництва цукру, здійснено математичне та комп'ютерне моделювання процесу формування ціни на цукор та розробка на цій основі автоматизованої web-системи розрахунку ціни на продукцію цукрового виробництва. Проведено фінансово-економічний аналіз діяльності ТОВ "Цукрове", яке спеціалізується на виробництві цукру. Виявлено переваги та недоліки процесу формування ціни на цукор. Запропоновано методику формування цінової стратегії для ТОВ "Цукрове". Розроблено автоматизовану систему для моделювання процесу ціноутворення на промислових підприємствах. Налаштування факторів впливу та наповнення бази даних додатку було проведено з урахуванням галузевої специфіки діяльності ТОВ "Цукрове".

Програмна реалізація може бути використана при вирішенні завдань моделювання процесу ціноутворення на продукцію на схожих за сферою діяльності промислових підприємствах.

In the article the process of pricing at a sugar enterprise was investigated, mathematical and computer modeling of the pricing process of sugar have been implemented, and the automated web-based system for calculating the price of sugar products was created.

According to the results of the research it is established that the price belongs to the category of controlled factors and therefore careful development of the pricing policy is the most important task of the enterprise. It is of utmost importance to ensure the consistency and correlation of the enterprise's pricing and its general policies.

Creating an effective pricing policy requires the creation of an information base that contains all the information about the factors that affect the price level. There are many theoretical approaches to pricing factors. Factors of pricing

policy should be considered in the context of two groups: external (uncontrolled) and internal (controlled) relative to the enterprise. In addition to controlled and uncontrolled factors, feedback and adaptation are also considered.

State regulation of prices is not a one-time act of establishing the level of prices, their dynamics and correlation, but a set of measures to activate all pricing factors. Until September 2009, the sugar market was subject to state regulation, but the state's interference with the regulation of price policy in the field of sugar production has now been abolished at the legislative level.

The financial and economic analysis of the activity of LLC "Tsukrove", which specializes in sugar production, is carried out. The advantages and disadvantages of the sugar pricing process have been identified.

The method of pricing strategy formation for LLC "Tsukrove" is offered, which includes six consecutive stages: formation of the initial information system, strategic analysis, determination of the basic price level taking into account the market reaction, substantiation of strategic alternatives, consideration of the uncertainty factor of the pricing process, choice of estimate option pricing strategy.

An automated system for modeling the pricing process at industrial enterprises has been developed. Adjustment of the factors of influence and filling of the database of the application was carried out in accordance with the specific activity of the company LLC "Tsukrove".

Software implementation can be used to solve the problems of modeling the process of pricing for products in similar areas of activity of industrial enterprises.

Ключові слова: комп'ютерне моделювання, ціноутворення, ринок цукру, автоматизована система, web-додаток.

Key words: computer modeling, pricing, sugar market, automated system, web-application.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні існує багато чинників, які перешкоджають ефективним процесам господарювання, а також гальмують реформування економіки. Насамперед, це стосується проблем недостатньо ефективного використання ресурсів промисловими підприємствами. Оскільки в умовах ринкової економіки головною метою підприємства є досягнення максимального прибутку, важко переоцінити роль правильно сформованої суми витрат на виготовлення продукції підприємства, що безпосередньо впливає на її ціну.

Щоб протистояти швидкоплинним змінам необхідно на ці зміни не тільки реагувати, скільки передбачати їх. Отже, об'єктивною необхідністю є всебічні і глибокі знання для передбачення ймовірного розвитку подій у майбутньому.

Керівник будь-якого рангу повинен приймати рішення, як правило, в умовах невизначеності за наявності значної кількості можливих альтернатив. Щоб знизити ризик прийняття хибних управлінських рішень, не-

обхідно постійно підвищувати ступінь інформованості працівників підприємства, які розробляють, обґрунтовують і приймають ці рішення. Тому дедалі більшого значення набувають інформаційне забезпечення управлінських рішень та оцінка їх кінцевих результатів.

Потреби передбачення економічної ситуації в майбутньому та інформаційне забезпечення перспективних управлінських рішень обумовили необхідність розвитку та використання комп'ютерного моделювання. Таким чином, важливою задачею є необхідність взаємозв'язаного дослідження теоретичних концепцій і методологічних підходів ціноутворення, з одного боку та організація його впровадження і використання в управлінні у вигляді комп'ютерних моделей — з іншого.

Формування цінової політики підприємства відіграє важливу роль для його ефективної діяльності. Ціноутворення є важливою ланкою, яка забезпечує ефективну господарську діяльність підприємства [1]. Використання сучасних технологій при прийнятті управлінських рішень робить підприємство більш чутким до умов ринку, що підвищує його конкурентоспроможність [2].

Хоча більшість компаній мають певні властиві їм цілі ціноутворення, дослідження показують, що досить мало підприємств мають сформульовану стратегію, в якій закладено логічне обґрунтування формування ціни [3]. Комп'ютерне моделювання економічних процесів підприємства, таких як ціноутворення, покликане систематизувати знання про бізнес-показники компанії та зробити отримувану інформацію зручною для аналітичної обробки.

АНАЛІЗ

ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми ціноутворення на продукцію промислових підприємств на теоретичному та методологічному рівні досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Методи ціноутворення аналізуються в працях В. Андрійчука, М. Артуса, Ф. Бінштока, І. Бланка, О. Варченка, М. Голощاپова, С. Дайновської, Дж. Дейлі, Р. Дж. Долана, С. Дугіної, З. Живко, О. Колесникова, В. Корінева, В. Котляренка, І. Ліпсіца, Я. Литвиненка, О. Мазура, Н. Мардус, А. Наумчика, Т. Негл, М. Окландера, А. Павленко, Б. Пасхавера, Г. Саймона, В. Тарасевича, Ю. Тормоси, Р. Холдена, А. Цацуліна, Г. Черевко, Л. Чорної, А. Чудакова, Л. Шкварчук та ін. Так, А. Наумчик визначає складові зовнішнього середовища, які впливають на діяльність підприємства. О. Варченко спирається на питання державного та ринкового регулювання продовольчої безпеки через регулювання цін та ціноутворення на підприємствах харчової промисловості. Б. Пасхавер також приділяє значну увагу питанням продовольчої безпеки, ціновій ситуації та ціновій політиці в агросфері, ціновій конкуренції на продукти харчування. Г. Черевко вважає, що держава суттєво впливає на ціноутворення в різних галузях промисловості, а особливо на підприємствах харчової промисловості. В. Котляренко узагальнює чинники впливу на розвиток харчової промисловості. Водночас окремі питання ще залишаються недостатньо вивченими. Зокрема залишається практично недослідженим таке складне, але дуже важливе питання, як особливості ціноутворення на підприємствах цукрового виробництва.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження процесу ціноутворення на підприємстві з виробництва цукру, проведення математичного та комп'ютерного моделювання процесу формування ціни на цукор та розробка на цій основі автоматизованої web-системи розрахунку ціни на продукцію цукрового виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В умовах ринку процес вибору стратегії ціноутворення є складним процесом, що залежить від впливу багатьох факторів. Ці фактори підлягають розподілу й утворюють систему ціноутворюючих факторів [4].

До чинників внутрішнього середовища підприємства належать маркетингові цілі фірми (максимізація прибутку, збільшення частки ринку, завоювання лідерства за якістю продукції, забезпечення виживання фірми), стратегія маркетингового комплексу, організація процесу ціноутворення, вибір методу ціноутворення, витрати виробництва, життєвий цикл товару [5].

Зовнішні фактори доцільно поділити на фактори мікро— та макросередовища. Тип ринку (вільна конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, чиста монополія), попит (сезонність, обсяг попиту, цінова еластичність попиту), пропозиція, конкуренція (цілі та стратегії фірм-конкурентів, марки й товари конкурентів, ціни конкурентних товарів, витрати конкурентів), посередники відносяться до чинників мікросередовища [6].

Процес розробки цінової стратегії включає три етапи [7]:

- збір вихідної інформації (оцінка витрат, уточнення фінансових цілей підприємства, визначення переліку потенційних конкурентів);

- стратегічний аналіз (фінансовий аналіз, сегментний аналіз, аналіз конкурентного середовища);

- формування остаточної цінової стратегії.

Ще рік тому державно-правове регулювання ціноутворення в галузі цукрової промисловості відбувалося у відповідності із Законом України "Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру" [8] і полягало у встановленні мінімальної ціни на цукрові буряки та цукор. Згідно зі статтею 1 цього закону мінімальна ціна на цукрові буряки визначалася як нижня межа ціни під час укладання угод купівлі-продажу цукрових буряків для виробниц-

Таблиця 1. Показники доходу від виробництва продукції за основним видом діяльності

Види послуг	Роки:			Відхилення 2018 р. від 2017 р.	
	2016	2017	2018	абсолютне (+/-)	відносне, %
Буряковий жом	60,86	69,74	75,69	+5,95	+8,5
Меляса	27,12	29,89	12,51	- 17,38	- 58,1
Цукор-пісок	128,6	146,12	172,1	+25,98	+17,8
Патока	19,63	19,93	18,36	- 1,57	- 7,9
Разом	315,06	332,08	359,92	+27,84	+8,4

тва цукру в межах квоти "А", а мінімальна ціна на цукор — як нижня межа ціни на цукор під час укладання угод купівлі-продажу на внутрішньому ринку України в обсягах квоти "А". Тобто мінімальна ціна на цукор та цукрові буряки встановлювала нижню межу їх вартості, яка мала зазначатися в договорах купівлі-продажу, а верхня їх величина не є обмеженою. Затверджені мінімальні ціни на цукрові буряки та цукор були обов'язковими для всіх суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форми власності для визначення ціни на цукрові буряки та цукор під час укладання угод купівлі-продажу.

Приписи щодо введення мінімальної ціни на цукрові буряки та цукор вперше були прописані саме у цьому законі, проте вони були сприйняті фахівцями неоднозначно [9]. Так, наприклад, виробники цукру свого часу виступали за введення мінімальної ціни на цукор, що, на їхню думку, дало б змогу наповнити Державний бюджет доходами від цукроваріння. Введення мінімальної ціни на цукор вони пов'язували з проблемами подальшого функціонування цукрової галузі. У той час зазначалося, що упродовж останніх років (до введення мінімальної ціни на цукор), через відсутність "ефективного власника" (в середньому частка державної власності в цукрових заводах становила 10—15 %, а більшість акцій належали колективам, які не мали можливостей інвестувати у розвиток підприємств), виробництво цукру було збитковим. У результаті цукрові заводи мали великі заборгованості перед постачальниками, у тому числі перед сільськогосподарськими підприємствами. Це призводило до скорочення посівних площ і зменшення врожайності цукрового буряку, в результаті чого падало виробництво цукру. Іншої думки дотримувалися споживачі цукру, наприклад такі, як представники кондитерської галузі, які були проти введення мінімальної ціни на цукор. Така позиція обґрунтовувалася неможливістю за існування мінімальної ціни на цукор здійснювати експорт кондитерських виробів та отримувати відповідні валютні надходження через неконкурентоспроможність вітчизняної про-

дукції. Також негативно були налаштовані й міжнародні фінансові організації, які вважали, що введення мінімальної ціни на цукор матиме негативний вплив [10].

Все це врешті решт призвело до того, що майже двадцятирічне державне регулювання мінімальної ціни на цукор було скасоване згідно із Законом України "Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України "Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру" [11], який був підписаний Президентом України 4 вересня 2018 року.

Об'єктом дослідження в даній статті виступає ТОВ "Цукрове", яке розташоване в Харківській області і нині входить до складу компанії "Kernel Holding S.A". Асортимент продукції, яку випускає підприємство, налічує 3 основних найменування: цукор-пісок, меляса, буряковий жом. Продукція підприємства користується попитом на національному ринку України та міжнародному ринку (гранульований буряковий жом).

Основними завданнями аналізу цінової політики на підприємстві ТОВ "Цукрове" є такі:

- вивчення змісту процедур установки ціни, рівня цін для визначення обґрунтованості конкретної ціни на продукцію;

- виявлення недоліків щодо ефективності цінової політики ТОВ "Цукрове".

Зміст і послідовність аналізу цінової політики проведемо за таким алгоритмом:

1 Етап. Аналіз послуг, що надаються ТОВ "Цукрове" і ринку збуту.

Відповідно до статуту підприємства основним видом його діяльності є цукроваріння, що містить у собі такі види діяльності:

- виробництво цукру-піску;
- виробництво меляси;
- виробництво бурякового жому;
- виробництво патоки.

Співвідношення доходу від реалізації продукції підприємства за останні роки представлене у таблиці 1.

Аналізуючи дані таблиці 1, можна зробити висновок, що підприємство працює досить ефективно впродовж останніх трьох років. Але на один із продуктів — мелясу спостерігаєть-

**Таблиця 2. Аналіз рівня цін на продукцію
ТОВ "Цукрове" у порівнянні з основним конкурентом
ТОВ "Радехівський цукор"**

Продукція	Середня ціна ТОВ «Цукрове», грн	Середня ціна ТОВ «Радехівський цукор», грн	Співвідношення ціни ТОВ «Цукрове» із ціною ТОВ «Радехівський цукор», у % або порівняння
Цукор-пісок, тис. грн/т	15	15	100, рівні позиції
Патока	28% від вартості замовлення	30 % від вартості замовлення	ТОВ «Цукрове» має перевагу
Меляса	від 8 до 10 тис. грн/т	не нижче 9 тис. грн /т	ТОВ «Цукрове» має перевагу
Жом буряковий	60 грн /т	від 80 грн /т	75

**Таблиця 3. Порівняльний аналіз рівня цін
на цукор-пісок та патоку ТОВ "Цукрове" та ТОВ "Радехівський цукор"**

Вид послуги	Середній рівень ціни, тис.грн /т		
	ТОВ «Цукрове»	у середньому по галузі	ТОВ «Радехівський цукор»
Патока	20	18-20	18
Цукор- пісок	15	16	15

ся значне зниження попиту, що може характеризуватися виникненням в 2018 році профіциту меляси. Загалом основний прибуток надає головний продукт — цукор-пісок.

Як показує аналіз структури послуг підприємства, найбільшу частку доходу від виробництва продукції в умовах призупинення виробничої діяльності підприємства приносить патока, частка цього виду продукту становила в 2017 році 44 %, а в 2018 році 48 %. Це свідчить про те, що цей вид діяльності дійсно є основним. Більше того, як стратегія розвитку ТОВ "Цукрове" обрано саме розширення цього виду діяльності й забезпечення якісною мелясою кондитерської сфери.

2 Етап. Аналіз впливу типів ринку на цінову політику.

Виходячи з вищесказаного, такий ринок є олігополістичним, тому вид ринку істотно впливає на формування й реалізацію цінової політики ТОВ "Цукрове". Конкуренти є досить великими фірмами, активно використовують рекламні кошти. Цінова політика має, з одного боку, забезпечувати наявність конкурентних переваг (тобто ціни мають бути досить низькими в порівнянні із цінами конкурентів), з іншого боку, цінова політика має забезпечувати достатній для розвитку рівень прибутку ТОВ "Цукрове" (тобто ціни повинні не тільки покривати витрати виробництва, але й забезпечувати високу рентабельність діяльності підприємства).

3 Етап. Аналіз цілей ціноутворення.

Мета ціноутворення на підприємстві залежить від того, які цілі ставить перед собою підприємство на перспективу. Для досліджуваного підприємства мета підрозділяється на дві складові:

— соціальна мета — забезпечення громадян високоякісними продуктами цукро-бурякового виробництва;

— економічна мета — на основі формування конкурентних переваг завоювання частки ринку не менш 20% й одержання за результатами своєї діяльності високого економічного ефекту (чистого прибутку).

У зв'язку з тим, що мета підприємства носить двоїстий характер, мета ціноутворення також має досить складний характер. Ціноутворення на підприємстві ТОВ "Цукрове" має своєю метою розробити таку систему ціноутворення, яка б забезпечувала збільшення ринку збуту.

4 Етап. Аналіз факторів, які визначають цінову політику підприємства.

На практиці процес формування цін залежить від багатьох факторів — витрат виробництва, величини попиту, конкуренції, транспортних витрат, зміни курсів обміну валют, реклами й інших елементів стимулювання збуту. Отже, для аналізу цінової політики ТОВ "Цукрове" потрібно враховувати такі фактори.

— Фактори витрат. Витрати підприємства є досить високими й пов'язані із оплатою енергоносіїв, сировини, транспортними витратами,

оплатою праці персоналу, обов'язковими виплатами на користь держави тощо.

— Фактори попиту. Попит на цукрову продукцію носить досить складний і малопередбачуваний характер, тому що загалом ведеться пропаганда до зменшення вживання цукру у щоденному раціоні, однак у той же час стрімко розвиваються основні споживачі цукру — підприємства кондитерської галузі.

— Фактори конкуренції. Головне в ціноутворенні, орієнтованому на ціни конкурентів, — забезпечити конкурентні переваги в аспекті співвідношення ціни продукту та його якості. Оскільки продукти ТОВ "Цукрове" досить специфічні та ресурсовитратні, то підприємство не має прав і можливостей варіювати якістю продукції. Отже, чинник конкуренції тут діє тільки в аспекті гнучкої цінової політики.

5 Етап. Аналіз умов і методів формування початкової ціни.

Одним із найважливіших й обмежувальних елементів ціни є, безумовно, витрати на виробництво. Найбільш питому вагу у витратах становлять три елементи:

- витрати на сировину — від 35 до 43 %;
- витрати на оплату праці — від 28 до 36 %;
- витрати на енергоносії — близько 10 %.

ТОВ "Цукрове" закуповує сировину у фермерів Харківської та сусідніх областей, а також у партнерських агропідприємств. Особливістю діяльності ТОВ "Цукрове" є те, що до настання періоду збору урожаю, досить важко точно обрахувати період роботи підприємства.

6 Етап. Аналіз цін у порівнянні з основними конкурентами.

Проведемо порівняльний аналіз цін на основну продукцію, що виробляє ТОВ "Цукрове" із цінами основного конкурента — ТОВ "Радехівський цукор" (табл. 2).

Дані таблиці 2 свідчать, що ТОВ "Цукрове" має явну конкурентну перевагу перед основним конкурентом ТОВ "Радехівський цукор" за двома напрямками діяльності.

Для того, щоб провести аналіз ефективності цінової політики необхідно проаналізувати основні продукти підприємства на рівні його основного конкурента та галузі в цілому. Для дослідження обрано два види послуг, які приносять найбільший дохід підприємству, а також надаються підприємством-конкурентом (табл. 3).

Порівняльний аналіз рівня цін показує, що підприємство ТОВ "Цукрове" проводить гнучкішу цінову політику на внутрішньому ринку. Воно швидше відреагувало на зменшення попиту паток, понизивши рівень ціни в порівнянні з ціною конкуруючого підприємства, одночас-

но піднявши ціни на продукцію, яка має вищий попит. У результаті підприємство змогло збільшити рентабельність капіталу за рахунок нарощування суми обороту.

Проведений авторами факторний аналіз доходу від виробництва та реалізації основних послуг підприємства показав, що основними чинниками впливу є вартісні чинники, тобто обсяг реалізації не так впливає на дохід як ціна та собівартість продукції. Обсяг реалізації практично не впливає на дохід за даними аналізу, тому при формуванні діючої цінової політики цей фактор не враховувався.

Головний недолік традиційних способів калькулювання собівартості і призначення ціни полягає в тому, що вони, даючи відповідь на питання яку ціну призначити на готову продукцію, не дають жодної інформації з приводу того скільки і чого слід виробляти. Тим часом в умовах ринкової економіки, де ціна визначається як взаємодія попиту і пропозиції, виробник може продавати за конкретною ціною не більше певної кількості своєї продукції, яку й обмежує своєю ємністю ринок [12].

Для отримання оптимальних варіантів необхідно відповісти на обидва питання. Для цього визначимо коло факторів, які будуть враховані при моделюванні. Умовно розділимо їх на дві групи: внутрішні, що повністю підконтрольні підприємству, і зовнішні, впливом яких підприємство керувати не може. Для вирішення поставлених завдань будуть використані саме виробничі фактори.

Увесь процес вирішення завдань розіб'ємо на два етапи:

— вирішення оптимізаційної задачі розподілу непрямих витрат виробництва;

— облік якісних факторів ринку, головним чином, економічних властивостей товарів, з використанням евристичної процедури та отримання остаточного варіанту розподілу витрат і призначення ціни.

Для визначення фінансового результату і порівняння ціни на продукцію на основі варіантів розподілу витрат, скористаємося класичною задачею про вибір раціональних способів виробництва, проте модифікуємо її з урахуванням вимог досліджуваної предметної області.

Визначимо критерій оптимізації як прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податку на прибуток.

Загалом максимізація прибутку — лише один з можливих критеріїв оптимізації і його вибір для побудови математичної моделі обґрунтований його важливістю для виробників. В якості альтернативних критеріїв оп-

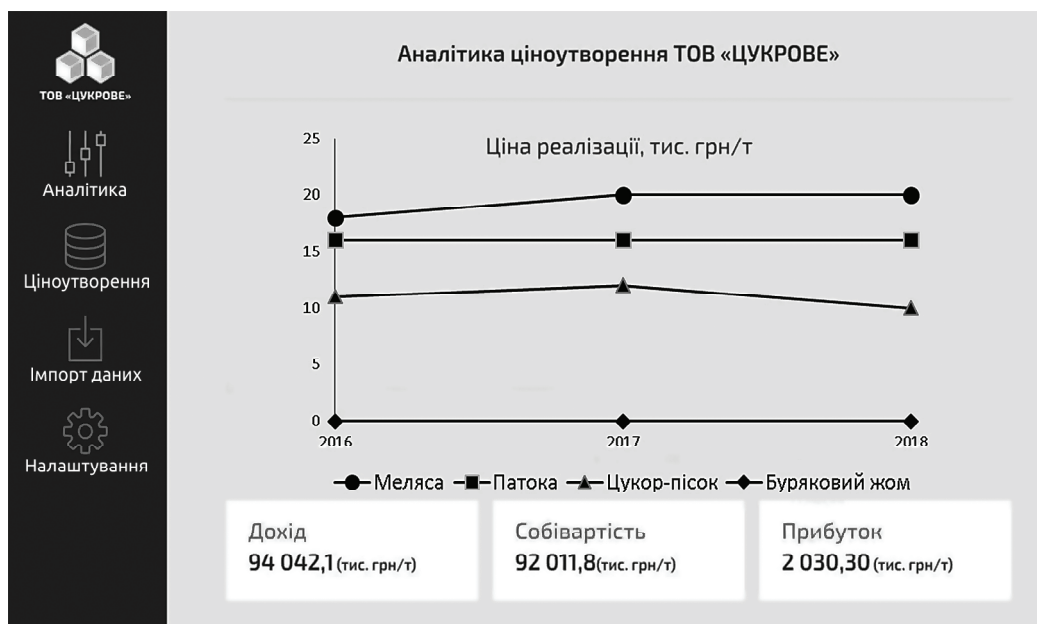

Рис. 1. Головне вікно додатку "Аналітика за основними показниками діяльності ТОВ "Цукрове"

Джерело: розроблено авторами.

тимізації можна назвати, зокрема, досягнення максимального валового прибутку, завоювання максимального обсягу або частки ринку, мінімізацію сукупних витрат тощо. Також у цільовій функції ми пропонуємо врахувати і податок на прибуток, який є головним чинником, що знижує прибуток підприємства і охоплює всі галузі реального сектора економіки.

Основні статті витрат згрупуємо в такі блоки:

- прямі матеріальні витрати;
- пряма заробітна плата (включаючи податки і відрахування);
- пропорційні непрямі витрати;
- постійні непрямі витрати.

Без втрати точності у розрахунках, зробимо припущення, що прямі матеріальні витрати і пряма заробітна плата є повністю змінними витратами, а непрямі витрати містять у собі постійну і пропорційну частину (остання містить у собі, скажімо, змінні витрати допоміжного виробництва), які повинні бути розподілені між кінцевими продуктами виробництва.

У загальному випадку цільова функція має такий вигляд:

$$F(x) = SV - V - P \rightarrow \max \quad (1),$$

де SV — сумарний дохід за аналізований період;

V — сумарні витрати на виробництво (прямі і непрямі);

P — сума сплаченого податку на прибуток.

Водночас дохід буде визначатися за формулою:

$$SV = \sum_{i=1}^n p_i x_i \quad (2),$$

де p_i — відпускна ціна одиниці i -го виду продукції;

x_i — обсяг продажів i -го виду продукції.

Витрати на виробництво складуть:

$$V = \sum_{i=1}^n (s_i + m_i + c'_i) x_i + NV'' \quad (3),$$

де s_i — прямі витрати на заробітну плату (включаючи податки і відрахування) у розрахунку на виробництво одиниці i -го виду продукції;

m_i — прямі матеріальні витрати на виробництво одиниці i -го виду продукції;

x_i — обсяг виробництва i -го продукту;

c'_i — змінна частина непрямих витрат (у розрахунку на одиницю продукції);

NV'' — постійна частина непрямих витрат.

Сума сплаченого податку на прибуток складе:

$$P = SP \times (CV - (V + NV)) \quad (4),$$

де SP — ставка податку на прибуток;

NV — вся сума непрямих витрат.

Оскільки у розглянутій моделі закладено припущення, що ціна формується способом націнки (принаймні, в рамках певного "коридору"), то відпускна ціна є, в свою чергу, функ-

Рис. 2. Вікно "Ціноутворення на продукцію ТОВ "Цукрове"

Джерело: розроблено авторами.

цією собівартості. Іншими словами:

$$p_i = SV_i + N_i \quad (5),$$

де SV_i — витрати на виробництво одиниці i -го виду продукції (її собівартість);

N_i — націнка.

Беручи до уваги той факт, що націнку можна уявити як норму прибутку, можна записати:

$$p_i = V_i + N_i = V_i \times (1 + \gamma_i) \quad (6),$$

де γ_i — норма прибутку, встановлена для i -го виду продукції.

У свою чергу, собівартість являє собою суму прямих і непрямих витрат:

$$SV_i = s_i + m_i + c_i \quad (7).$$

Підставимо останній вираз в формулу (6):

$$p_i = (s_i + m_i + c_i) \times (1 + \gamma_i) \quad (8),$$

де c_i — частка загальних непрямих витрат у розрахунку на одиницю продукції i -го виду.

З урахуванням такого вираження відпускної ціни на продукт, запишемо розрахунок для валового доходу:

$$SV = \sum_i^n p_i x_i \times ((s_i + m_i + c_i) \times (1 + \gamma_i)) \quad (9).$$

Валовий дохід є функцією ціни і обсягу продажів. Останній залежить від ринкової кон'юнктури, взаємодії попиту і пропозиції. У загальному випадку є деяка функція попиту від ціни:

$$x_i = f_i(p) \quad (10),$$

яка задовольняє наступні умови:

— спадна;

— визначена для позитивних значень аргументу і функції;

— асимптотично наближається до осей, але їх не перетинає.

Нехай у нашій задачі виробник повністю використовує свій ліміт — виробляє продукції рівно стільки, скільки зможе продати. Іншими словами, "попит" з формули (10) дорівнює "обсягам продажів" з формули (9)

На продукцію накладаються природні обмеження виду:

$$x_i \geq 0 \quad (11),$$

які забезпечують умову невід'ємності кількості продукції при моделюванні.

Серед існуючих підходів до розробки програмного забезпечення авторами було обрано підхід з використанням шаблонів web-сторінок. Використані технології включають у себе PHP Hypertext Preprocessor для взаємодії серверної частини з базою даних; мови програмування JavaScript, HTML та CSS — для відображення результатів запиту користувача та інтерфейсу web-додатку. Також для візуалізації числових даних було обрано JavaScript-бібліотеку утиліт обробки та завантаження масивів даних D3.js.

Web-додаток структурно поділений на чотири основних розділи, відображені у вертикальному меню в лівій частині інтерфейсу. Перехід між розділами відбувається шляхом натиснення на відповідну піктограму чи назву елемента.

У відповідь на перше звернення до додатку користувачеві відображається головне вікно програми та відкривається перший розділ — "Аналітика". У ньому відображається динаміка показника "Ціна реалізації" за основними

видами продукції підприємства ТОВ "Цукрове" за весь період, що міститься в базі даних. Окрім цього, тут знаходяться розраховані на основі завантажених даних основні економічні показники діяльності (рис. 1).

Другий розділ web-додатку призначений власне для моделювання процесу ціноутворення на основну продукцію діяльності підприємства ТОВ "Цукрове" — цукор-пісок. Користувачеві пропонується обрати один чи декілька факторів впливу на можливий результат. Визначившись із необхідними параметрами, користувач може провести розрахунки натисканням на відповідну кнопку, справа від перелічених факторів.

Після цього результати моделювання будуть представлені у вигляді графіку. Період відображення відповідає об'єму даних, що завантажені до бази даних та може бути змінений внаслідок зміни "масштабу сторінки" web-додатку. Як і на головному вікні, легенда інформує про зіставлення показника з кольором лінії (рис. 2).

Прогнозовані оптимальні результати розрахунку знаходяться у правій частині графіку. В залежності від обраних параметрів, кількість запропонованих результатів ціни на продукцію та її значення може бути різною.

Третій розділ додатку "Імпорт даних" призначений для полегшення користувачеві операції наповнення бази даних показниками діяльності підприємства. Дані можна вносити вручну, вказавши назву показника, чи завантажити пакетно CSV-файл, отриманий з бази даних, що використовується компанією. Обидві дії передбачають наповнення бази даних web-додатку.

Розділ "Налаштування" містить у собі технічні поля для налаштування параметрів показників, що будуть завантажуватися та зберігатися у базі даних додатку: назви графіків, реквізити підприємства тощо.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження дало підстави зробити такі висновки:

— ціна належить до категорії контрольованих чинників і тому ретельна розробка цінової політики — найважливіше завдання підприємства. При цьому надзвичайно важливо забезпечити узгодженість і взаємозв'язок цінової і загальної політики підприємства;

— формування ефективної політики ціноутворення вимагає створення інформаційної бази, яка б містила всю інформацію про фактори, що впливають на рівень цін. Існує велика кількість теоретичних підходів до визначення факторів цінової політики. Фактори цінової політики доцільно розглядати у розрізі двох груп: зовнішні (неконтрольовані) і внутрішні (контрольовані) відносно підприємства. Окрім контрольованих та неконтрольованих чинників також враховуються зворотний зв'язок та адаптація;

— державне регулювання цін являє собою не разовий акт встановлення рівня цін, їх динаміки і співвідношення, а комплекс заходів щодо активізації всіх ціноутворюючих факторів. До вересня 2018 року ринок виробництва цукру підлягав державному регулюванню, але наразі втручання держави у регулювання цінової політики у сфері цукрового виробництва скасовано на законодавчому рівні;

— проведено фінансово-економічний аналіз діяльності ТОВ "Цукрове", яке спеціалізується на виробництві цукру. Виявлено переваги та слабкі сторони процесу формування ціни на цукор;

— запропоновано методiku формування цінової стратегії для ТОВ "Цукрове", що включає в себе шість послідовних етапів: формування системи вихідної інформації; стратегічний аналіз; визначення базового рівня ціни з урахуванням реакції ринку; обґрунтування стратегічних альтернатив; врахування фактору невизначеності процесу ціноутворення; вибір остаточного варіанту цінової стратегії;

— розроблено автоматизовану систему для моделювання процесу ціноутворення на промислових підприємствах. Налаштування факторів впливу та наповнення бази даних додатку було проведено відповідно до специфіки діяльності підприємства ТОВ "Цукрове".

Програмна реалізація може бути використана при вирішенні завдань моделювання процесу ціноутворення на продукцію на схожих за сферою діяльності промислових підприємствах.

Література:

1. Сагалакова Н.О. Туризм: бізнес-процеси, ціни і ціноутворення: монографія / Н.О. Сагалакова. — Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. — 416 с.
2. Артус М.М. Державне регулювання ціноутворення в умовах ринкових відносин / М.М. Артус // Світ фінансів. — 2017. — № 4 (21). — С. 128—134.

3. Радченко О.П. Удосконалення механізмів ціноутворення на продукцію аграрних підприємств / О.П. Радченко, О.О. Сурмай // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. — 2019. — Т. 18. — № 1 (41). — С. 69—83.

4. Слободян Н.Г. Ціноутворення та управління витратами на підприємствах харчової промисловості / Н.Г. Слободян, О. В. Саухіна // Економічний аналіз. — 2018. — Т. 28. — № 2. — С. 176—181.

5. Божков Д.С. Особливості впливу різних видів маркетингу на ціноутворення / Д.С. Божков // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 19. — С. 57—61.

6. Мартиненко В.В. Макроекономічні фактори ринкового ціноутворення в умовах досконалої конкуренції / В.В. Мартиненко // Науковий вісник Полісся. — 2017. — Т. 1. — № 2 (10). — С. 105—112.

7. Панасенко Т. Цінова стратегія і стратегія ціноутворення організації: термінологічна та змістовна ідентифікація [Електронний ресурс] / Т. Панасенко // Траектория Науки. — 2015. — Т. 1. — № 4. — Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/tsinova-strategiya-i-strategiya-tsinoutvorenniya-organizatsiyi-terminologichna-ta-zmistovna-identifikatsiya>

8. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру: Закон України № 758-XIV від 17.06.1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-14>

9. Варченко О. М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрями його використання у вітчизняній практиці / О. М. Варченко // Економіка та управління АПК. — 2011. — Вип. 5 (85). — С. 11—16.

10. Фурса А.В. Передумови адаптації цукробурякової галузі України до євроінтеграційних процесів / А.В. Фурса // Біоекономіка і аграрний бізнес (Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес). — 2016. — № 247. — С. 393—400.

11. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України "Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру": Закон України № 2518-VIII від 04.09.2018 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-19>

12. Данилишин М.С. Ефективність діяльності бурякоцукрової галузі України / М.С. Данилишин // Економіка та держава. — 2016. — № 1. — С. 108—111.

References:

1. Sahalakova, N. O. (2016), *Turyzm: biznes-protsesy, tsyny i tsinoutvorennia* [Tourism: business processes, prices and pricing], KNTEU, Kyiv, Ukraine.

2. Artus, M. M. (2017), "State regulation of pricing in terms of market relations", *Svit finansiv*, vol. 4, no. 21, pp. 128—134.

3. Radchenko, O. P. and Surmai, O. O. (2019), "Improvement of pricing mechanisms for agricultural products", *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*, vol. 18, no. 1 (41), pp. 69—83.

4. Slobodian, N. H. and Saukhina, O. V. (2018), "Pricing and cost management at food enterprises", *Ekonomichnyi analiz*, vol. 28, no. 2, pp. 176—181.

5. Bozhkov, D. S. (2018), "Features of the influence of different types of marketing on pricing", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 19, pp. 57—61.

6. Martynenko, V. V. (2017), "Macroeconomic factors of market pricing in conditions of perfect competition", *Naukovyi visnyk Polissia*, vol. 1, no. 2 (10), pp. 105—112.

7. Panasenko, T. (2015), "Price strategy and pricing strategy: terms and content identification", *Trajectory of Science*, [Online], vol. 1, no. 4, available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/tsinova-strategiya-i-strategiya-tsinoutvorenniya-organizatsiyi-terminologichna-ta-zmistovna-identifikatsiya> (Accessed 4 Aug 2019).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *The Law of Ukraine "On state regulation of sugar production and sales"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-14> (Accessed 4 Aug 2019).

9. Varchenko, O. M. (2011), "Foreign experience of state support of agricultural production and directions of its use in domestic practice", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, vol. 5, no. 85, pp. 11—16.

10. Fursa, A. V. (2016), "Prerequisites for adaptation of the sugar beet industry of Ukraine to the European integration processes", *Bioekonomika i ahraryni biznes* (Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy. Seriya: Ekonomika, ahraryni menedzhment, biznes), vol. 247, pp. 393—400.

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), *The Law of Ukraine "On the recognition as expired, of the Law of Ukraine "On state regulation of sugar production and sales"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-19> (Accessed 4 Aug 2019).

12. Danylyshyn, M. S. (2016), "Efficiency of activity of sugar beet industry of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol 1, pp. 108—111.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2019 р.

УДК 502 — 630.64

О. П. Яремко,

к. е. н., Інститут агроекології і природокористування НААН

ORCID ID: 0000-0003-4619-0527

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.18

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ, ПРОБЛЕМИ ЛІСУ І ЛІСІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

О. Yaremko,

PhD in Economics, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv

ORCID ID: 0000-0003-4619-0527

CLASSIFICATION OF TYPES OF TARGETED LAND USE, PROBLEMS OF FOREST AND FORESTRY IN UKRAINE

Досліджено питання Класифікації видів цільового призначення земель, проблеми лісівництва, а також використання землі як продуктивної сили з урахування адаптації показників до європейського законодавства. Доведено порушення ієрархії соціально-економічної значимості категорії землекористування "Землі лісові та інші лісисті", яка не відповідає ССКЗ, а також КВЕД України. Висвітлено невідповідність Лісового кодексу України засадам ринкової економіки. Пропонується побудова інформації щодо стану лісу і лісових екосистем, яка спрощує і конкретизує уявлення про стан лісгосподарського виробництва ідентифікованими суб'єктами господарювання. Обґрунтовано необхідність зміни Лісового кодексу України та проведення наукових досліджень щодо обчислення та публічного висвітлення рівня раціональності використання природної продуктивності земель лісових і його порівняння з фактичним згідно з матеріалами таксації лісу поточного часу.

The classification of types of land intended for use (CPCS) is approved by the Order of the State Committee of Ukraine for Land Resources in order to ensure its implementation "when administering the State Land Cadastre and the State Register of Land". The standard statistical classification of land use includes the distribution of land by state and intended purpose and consists of seven categories of accounting and designation. The problem is the need to revise the classification of types of land intended for use and to bring its content into line with European legislation, including in relation to the category "Lands for forest and other woodlands". The aim of the study is to bring the principles of the market economy into line with the Forest Code of Ukraine.

Arboriculture, as a branch of plant growing, is closely connected with the use of land, land as a productive force. There are almost no natural forests in Ukraine. The problem has shifted to the effective use of land for growing of forests, since modern forests in Ukraine are a product of anthropogenic origin, that is, created with the participation of a person in the process of forestry production. Due to the long-term centralized "forest management", sectoral management directs all its activities to the use of forests, instead of the effective use of land resources for the cultivation of forests.

"Forest" is not a "type of natural complexes...", but the land provided for the implementation of LWG as a plant growing industry is a standard category of land use of the first level, the second most commonly used in Ukraine "Lands of forest and other woodlands"

The problems of forest and forestry, as the crop industry, are closely linked to the rational use of land, land as a productive force, and in the NPA, they focus on the use of forest, not land, for the production of forest materials

The urgent need to change the content of the Forest Code of Ukraine is evident, as well as the implementation of scientific research on the calculation and analysis of the indicators of rational use of the productivity category of land use, "Land of the forest" by types of forest vegetation, their comparison of natural productivity with the actual according to the materials of the current forest cropping.

Ключові слова: землекористування, землі лісгосподарського призначення, класифікація, ліс, лісгосподарство, показник.

Key words: classification, forest, forest use, indicator, forestry land, land use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Класифікація видів цільового призначення земель (КВЦПЗ) затверджена Наказом Державного комітету України із земельних ресурсів з тим, щоб забезпечити її впровадження "при веденні державного земельного кадастру та державного

реєстру земель" [1, п. 2]. Звернемо увагу на те, що КВЦПЗ стосується землекористування, отже, має враховувати показники і їх виміри у складі напрацьованих нормативно-правових актів ЄЕК/ФАО ООН, а також власного національного рівня. Як показує візуальний огляд на її зміст, під час її роз-

Таблиця 1. Класифікація видів цільового призначення земель

Код КВЦПЗ		Назва
Розділ	Підрозділ	
Секція А		Землі сільськогосподарського призначення
Секція В		Землі житлової та громадської забудови
...		
Секція Н		Землі лісгосподарського призначення (землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства, крім земель, зайнятих зеленими насадженнями у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів, а також земель, зайнятих окремими деревами і групами дерев, чагарниками на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках)
	09.01	Для ведення лісового господарства і пов'язаних з ним послуг
	09.02	Для іншого лісгосподарського призначення
	09.03	Для цілей підрозділів 09.01-09.02 та для збереження та використання земель природно-заповідного фонду

Джерело: сформовано автором на основі [3].

роблення й затвердження було допущено суттєві недоліки, якщо не сказати ігнорування чинних нормативно-правових актів, у т. ч. загальноєвропейського рівня. Тобто в угоду тіньовим домаганням щодо облікової категорії землекористування "Землі лісові та інші лісисті" (англ. Forest and other wooded land). Це за умови, що з 2004 р. діє Закон "Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" [2].

Нагадаємо також, що в 1989 р. було належним чином розроблено і затверджено Стандартну статистичну класифікацію землекористування ЕЖК/ФАО ООН (далі — ССКЗ) [3], яку ще ніхто не відмінював і вона залишається чинною. Окрім того, вона проста і зрозуміла для практичного застосування. Саме ССКЗ містить також розподіл земель за станом і цільовим призначенням, що робить КВЦПЗ нікчемною. Складає сім категорій обліку і призначення. Виходить, що розробники зазначеної КВЦПЗ не враховували належним чином поточний стан справи з кількісним обліком землекористування і перелічені вище уже чинні ключові НПА з землекористування.

ЗМІСТ ПРОБЛЕМИ І МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема полягає в необхідності перегляду зазначеної КВЦПЗ і приведення її змісту у відповідність з європейським законодавством, у т. ч. стосовно категорії "Землі лісові та інші лісисті". Цілі дослідження стосується привести у відповідність Лісового кодексу України заходам ринкової економіки.

МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Об'єктом дослідження є Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів "Про

затвердження Класифікації видів цільового призначення земель" від 23.07.2010 № 548, а також інші НПА з обліку земельних ресурсів, їх розподілу за землекористувачами, зміст і відповідність законодавству ЄЕК/ФАО та практичного застосування. Зокрема у межах категорії "Землі лісгосподарського призначення" (ЗАГП).

МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ

Діалектичний метод на основі накопиченого досвіду, напрацьованих і чинних нормативно-правових актів, опублікованих матеріалів, порівняння та логічний аналіз.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. КВЦПЗ та місце ЗАГП в ієрархії соціально-економічної значимості суб'єктів землекористування. За ССКЗ на першому місці у складі обліку площі земель, природно, знаходяться землі сільськогосподарського призначення. На другому місці, у т. ч. з урахуванням фізичного поширення на місцевості, встановлена категорія обліку землекористування "Землі лісові та інші лісисті". У складі реферованої КВЦПЗ категорія "Землі лісгосподарського призначення" займають 9-те місце, хоча площа за фізичним поширенням перебуває на другому місці.

Основна частина. КВЦПЗ налічує 19 секцій, замість семи у складі ССКЗ (табл. 1). Під час адаптації їх до європейського законодавства, правильніше було б називати обліком за категоріями, узгоджуючи з національною практикою лісівництва. Як би там не було, але є ще належним чином опрацьована і затверджена Класифікація видів економічної діяльності, що дозволяє обійтись без КВЦПЗ, якщо розробники

не мали на меті дещо інше. Наприклад, посилювати зовсім хибний і корупційно спрямований зміст та опис об'єкту праці, уже багаторазово повторюваний в різних НПА з лісівництва: "надані та використовуються для потреб лісового господарства". Адже земельні угіддя, землі лісові будь-якому землекористувачу, у т. ч. лісгосподарським підприємствам та підприємствам інших видів економічної діяльності, надаються не для їхніх потреб, а для виробництва ними певної продукції лісівництва та супутніх йому т. з. побічних лісових користувань.

Має місце псевдо демократія, за виразом відомого американського економіста Поля Сеमुельсона, "тиранія слів" — не чіткі визначення, плутанина слів, залучення малокомпетентних осіб тощо. Згаданий наказ про затвердження КВЦПЗ погодили до підпису 11 високоповажних керівників міністерств та інших ЦОВВ, домінуюча більшість яких не має будь-якого відношення до її складання. За цим криється надлишкова трата часу високоповажними керівниками на справи, які до них зовсім не мають відношення. З перелічених одинадцяти керівників, тільки три мали виправдану участь (Керівники Мінагрополітики, Держкомлігоспу, Держкомводу), котрі мають безпосереднє відношення до землекористування, отже, й до визначення механізмів обліку земельних ресурсів. Секція Н — Землі лісгосподарського призначення. В дужках внесені розширення (землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства), яке має відверто підприємницьке призначення. Адже землі надаються не для потреб лісового господарства, а для здійснення в їх межах лісгосподарського виробництва. Окрім того, не просто його здійснення, а на основі самоокупності й прибутковості господарювання на засадах ринкової економіки. Нікчемність підрозділів 09.01 — 09.02 — 09.03 стане очевидною тим, хто прочитає і вдумается до їх змісту (див. табл. 1). Охорона та збереження під час використання земель природно-заповідного фонду є не чим іншим, як згаданою "тиранією слів". Вони зовсім не відносяться до Класифікації видів цільового призначення використання земельних ресурсів.

Враховуємо, зокрема, порушення ієрархії соціально-економічної значимості категорії землекористування "Землі лісові та інші лісисті", розміщених на 9-му місці, замість 2-го, невідповідність її ССКЗ, Секцію Н "Землі лісгосподарського призначення" з КВЦПЗ доцільно вилучити. Окрім того, економічне, отже, й цільове, належить встановлювати

згідно з Класифікацією видів економічної діяльності.

Передусім наголосимо на тому, що лісівництво, як галузь рослинництва, тісно пов'язана з використанням землі, земельних угідь в якості продуктивної сили. Адже лісу природного походження в Україні майже нема. Проблема перемістилась на ефективне використання землі для вирощування лісу, оскільки сучасні ліси в Україні — продукт антропогенного походження, тобто створені за участю людини у процесі лісгосподарського виробництва. Заслугує прискіпливої уваги одно із рішень відомої Всесвітньої конференції, що відбулась в Ріо-де-Жанейро 1992 році за програмою дій "Порядок денний на 21 століття". У розділі "Раціональне використання земельних ресурсів записано: "Наша ціль — використовувати землю таким чином, щоб отримувати від цього на стійкій основі найбільшу користь" [4, с. 10]. Навіть більше, з урахуванням повсюдно невпинного зростання на планеті численності населення.

Безпосередньо в Україні головна проблема лісівництва полягає в тому, що за час реформування економіки у зв'язку зі здійсненням Земельної реформи та переведення господарювання на ринкові засади, в НПА з лісівництва розглядається у фокусі об'єкт праці "ліс", а не "земля". "Складається враження, що експлуатація земельних угідь для здійснення лісівництва ніби перемістилась за межі наукових досліджень галузевої науки. Об'єктами господарювання останньої стають не земельні, а лісові ресурси" [5, с. 41]. Звернемо увагу також, що у згаданій праці, чи не вперше, вжито об'єкт "Лісгосподарське виробництво" замість знеособленого "ведення лісового господарства".

З аналізу НПА з лісівництва дорадянської пори виходить, що перехід від "землі" до "лісу" відбувався поступово після прийняття Декрету і за текстом широко відомого "Основного закону про ліси" від 27 (14) травня 1918 р. У ньому було записано: "Всяка власність на ліс... відміняється назавжди [6]". Звернемо увагу на те, що в назві Декрету і за текстом мова ведеться про різні об'єкти. Власність відміняється на ліс. Слово вжито в однині, тобто на зрубану деревину за збірним змістом. Нечіткий зміст слів з кореневим словом "ліс", врешті-решт, призвело до багатьох складнощів у лісівництві, як галузі рослинництва, і користування лісом. Рішення цієї проблеми є надто актуальним сьогодні, виключно важливим науковим і практичним завданням. Адже саме в радянський період наука і практика з лісівництва в Україні перейшли від кількісного обліку земель та оцінки

Таблиця 2. Найважливіші показники стану лісу в Україні

Користувачі земель лісових	Рік державного обліку	Землі лісові, тис. га	Запас деревини, млн м ³	Питомий запас деревини, м ³ /га
Україна, всього	1997 [11]	10039,7	1736,02	172,9
у т. ч. - МЛГ України	1997 [11]	6485,3	1283,48	197,9
ДЛА, на 1.01.2011	2012 [12, с. 19)	6849,4	1512,4 (4, с.37)	240 /га _{плз}

їх використання землекористувачами, до обліку і використання лісових ресурсів.

Діючи в дорадянські часи на рубежі XIX—XX століть Губернські земства, повітові та волостні у їх складі органи щорічно звітували про оцінку використання земель всіма землекористувачами, у т. ч. суб'єктами господарювання з лісівництва. Є відомості, наприклад, за "Матеріалами оцінки земель Катеринославської губернії по Маріупольській волості" за 1901—1903 рр. Вони свідчать, що по Велико-Анадольському лісництву (площа — 2822,66 десятин) за 1901—1903 рр. приход склав 24111,43 руб., витрати — 17573,62 руб. У цілому питомий дохід склав 2,32 руб./десятину, з коливанням по роках від 1,28 до 3,51 руб./десятину [7].

Вдумаємось про те, що внаслідок довготривалого централізованого "управління лісами" (насправді — лісом), менеджмент галузевий усі свої заходи спрямовує на користування лісом (ресурсами деревини), замість ефективного використання земельних ресурсів для вирощування лісу. Тобто деревини у стані росту для її продажу суб'єктам лісозаготівельного виробництва (ЛЗВ) та одержання доходу. Цьому, певною мірою, допомагає індивідуальність аграрної науки в широкому розумінні до проблем лісівництва і використання ним головного природного ресурсу держави — землі. Підкреслимо, не лісу, а землі.

Зміни в державному лісівництві за оціночними показниками площі земель лісгосподарського призначення за час Незалежності України.

Про соціально-економічну і екологічну інформацію складно говорити. Складно тому, що таксаційні показники навіть у межах галузевого лісгосподарського обліку належно не узгоджені (не адаптовані) з показниками ССКЗ. Хоча в українському лісівництві накопичено великий досвід з ведення ЛГВ, починаючи з межування землекористування за власниками/постійними користувачами у XIX ст. Але адаптація відповідних показників стану землекористування до європейського законодавства, практично, не здійснюється.

Навіть у межах традиційно відомих і широко вживаних показників та їх виміру. Наприк-

лад, за матеріалами державного обліку лісів станом на 1 січня 1996 р. відомо, що їх площа складає 10782,3 тис. га, із них: землі лісові 10039,7 тис. га, вкриті ЛР— 9400,2 тис. га. Загальний запас деревини у складі лісонасаджень складав 1736,02 млн м³ [8, с. 3]. Довіри до показників загальної площі лісів по Україні мало, на відміну від суб'єктів державного лісгосподарського виробництва. Спеціалісти це добре знають. Нижче приводяться окремі показники про стан лісу останнього періоду (табл. 2).

Наведені дані відносяться, практично, на початок проголошення Україною незалежності й переходу до Земельної реформи (за обліком 1997 р.) та за станом на 1 січня 2011 р. Відповідна постанова була прийнята Верховною Радою ще Української РСР у грудні 1990 року і приведені показники правомірно прийняти в якості вихідних на наступні роки і десятиліття її здійснення та розвитку. Продуктивною силою для здійснення ЛГВ, переважно, є облікова категорія земельних ресурсів "Землі лісові", площа яких збільшилась з 6485,3 тис. га до 6849,4 тис. га, тобто на 5,6 %. Це пов'язано з окремими змінами межування землекористувачів. Більш важливою є динаміка показника "Питомий (середній) запас деревини" на гектар земель, вкритих лісовою рослинністю. Збільшення його у межах державного лісівництва зі 172,9 (1997 р.) до 240 м³/га (2011 р.), тобто на 42,1 м³/га (+21,3%), потребує ретельного дослідження, у т. ч. за показниками екологічного змісту. Останнє потребує ґрунтовних наукових досліджень.

У звітних матеріалах ЄЕК/ФАО, зокрема, FRA — 2010, наведено, як дві облікові категорії "Ліс" та "Інші землі лісові". Хоча за ССКЗ — це одна категорія землекористування першого рівня, "Землі лісові та інші лісисті". Як з'ясувалось, такий поділ зроблено, попри Стандартній статистичній класифікації землекористування, прийнятій ще в 1989 році, самою ж ЄЕК/ФАО, порушивши, м'яко кажучи, наукову і загальнокультурну етику. Це зроблено ще в 1994 році.

В Україні діє Державне агентство лісових ресурсів з усіма його повноваженнями щодо

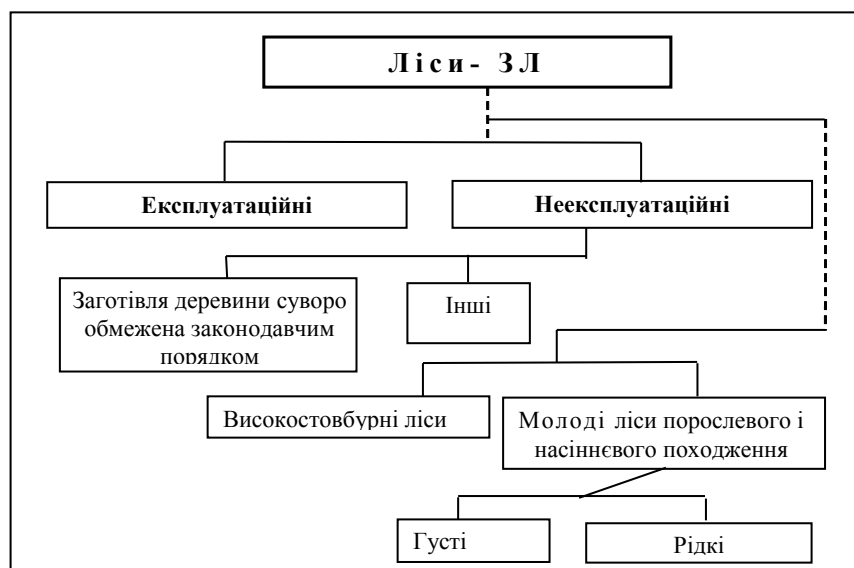

Рис. 1. Поділ облікової категорії землекористування "Ліси" на підкатегорії нижніх рівнів

управління саме лісовими ресурсами. І зовсім не дивно, що в науковому дискурсі все ще пишуть про ліс, як про об'єкт природокористування. У ЛК України чинною залишається норма "Ліс — тип природних комплексів... (ст. 1). Та: "До лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 гектара" [9]. Саме "належать лісові ділянки" до лісового фонду, тобто до колишньої категорії землекористування "Лісовий фонд", яка втратила чинність з 2006 р. У такий спосіб відроджується "лісовий фонд" (деревина), як об'єкт природокористування. Хоча згідно з європейським законодавством має розглядатись питання землекористування.

Отже, "Ліс" — це не "тип природних комплексів...", а земельні угіддя, надані для здійснення ЛГВ, як галузі рослинництва — стандартна категорія землекористування першого рівня, друга за поширеністю в Україні "Землі лісові та інші лісисті". Все просто, логічно і зрозуміло. Що стосується лісогосподарського виробництва, обліку земельних угідь, їх поділу на підкатегорії різних рівнів має вирішуватись шляхом добре відомого в Україні внутрішньогосподарського менеджменту, тобто шляхом землеустрою та лісовпорядкування. Походження і відмінність категорій землекористування "Ліс" та "землі інші лісові" приведені далі (рис. 1).

Не треба бути великим спеціалістом з питань землеустрою, лісовпорядкування і таксації лісу, щоб це зрозуміти зі змісту окремих комірок, що мова йде про підкатегорії у складі ССКЗ "Землі лісові та інші лісисті". Простіше

згадану категорію було б назвати аналогічно з землями сільськогосподарського призначення — "Land for Forestry" (ЗЛГП). У ній можуть бути й інші підкатегорії нижніх рівнів внутрішньогосподарського поділу, в залежності від намірів власника/менеджера щодо здійснення агроекологічного лісівництва.

Отже, впроваджувана ЄЕК/ФАО з 1994 року схема поділу на відокремлені "Ліс" та "Землі інші лісовкриті" не є доцільною. Наявність і доступність інформації з використання ЗЛГП. Під час перевлаштуванні соціально-економічних відносин у суспільстві, переході від державного централізованого управління до ринкової економіки, з її ідентифікацією землекористування, питання відкритості й прозорості фінансування та економічних відносин набувають великої ваги. На це мають бути спрямовані всі нормативно-правові акти у будь-якій галузі виробництва, зокрема, у складі лісогосподарського виробництва. Це за умови, коли, як говорять, на чолі кута чітко визначені наміри землекористування, виробництво головної його продукції, фінансово-економічні показники видатків і надходження на здійснення ЛГВ згідно загальним нормам ринкової економіки. Вони встановлені Господарським кодексом України — "для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку" [10] (ст. 3).

Прикро, але водночас, той же ГК України встановлює протилежну норму "Не є предметом регулювання цього Кодексу: майнові та особисті немайнові відносини, що регулюються Цивільним кодексом України; земельні, гірничі, лісові та водні відносини..." (там само,

ст. 4), тим самим заперечуючи те, що лісівництво не формує агросвіт — аграрний сектор економіки, не є лісгосподарським виробництвом, бо об'єктом його праці є ліс (деревина) — природний ресурс, як то було у давні часи. З чого випливає висновок: зі статті 4 ГК України необхідно виключити слово "лісові", бо лісівництво є галуззю рослинництва і землекористування, регулюється Земельним кодексом України, у т. ч. щодо "забезпечення раціонального використання та охорони земель" [11, ст. 4_п. г], про що АК України не згадує. Не згадує при цьому також про "невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею..." [12, ст. 4_п. в].

Інформація про стан т. з. лісового фонду, тобто категорії землекористування "Землі лісгосподарського призначення" надто розпорошена і майже недоступна для користування нею. Суб'єкти адміністративно-територіального поділу країни районного і вище рівнів, їх органи щодо землекористування, аналоги колишнім губернським і повітовим земствам, інформації про ефективність землекористування не мають. Зведена інформація тоне у надто розпорошених джерелах і, практично, недоступна для наукового аналізу і для розроблення пропозицій з їх удосконалення.

Все це за умови проголошених і необхідних у ринковій економіці відкритості й доступності інформації про все ще вживаному в Україні терміну "Землі лісового фонду". Зрозуміло, що мова і облік на всіх рівнях звітності має вестись щодо використання ЗЛГП державного лісівництва, а також з урахуванням вартості та послуг лісового господарства, за дослідженнями МГАКР¹ з питань розвитку продуктивних сил виробничих відносин, становить 0,2—0,3% ВВП України.

ВИСНОВКИ

1. Реферований Наказ Держкомзему України "Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель" від 23.07.2010 № 548, а також встановлені ним категорії не відповідають ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН. Зокрема у межах категорії "Землі лісгосподарського призначення" (ЗЛГП). Порушена ієрархія розміщення категорії "Землі лісові та інші лісисті".

2. Проблеми лісу і лісівництва, як галузі рослинництва, тісно пов'язані з раціональним

використанням землі, земельних угідь як продуктивної сили, а за НПА вони сфокусовані на використанні лісу, а не землі, для виробництва лісових матеріалів,

3. Зміни до АК України, пов'язані з внесенням змін до Земельного кодексу України та встановлення облікової категорії земельних ресурсів "Землі лісгосподарського призначення", проведені механічно, замінивши попередні терміни новими, без зміни їх змісту з урахуванням засад ринкової економіки.

4. Ахіллесовою п'ятою сучасного лісівництва в Україні залишається ігнорування змісту ССКЗ ЄЕК/ФАО та національних наукових напрацювань щодо обліку земель лісгосподарського призначення суб'єктами господарювання з лісівництва та формуванні при цьому лісових екосистем за їх Нагальна компонентами.

5. Нагальна необхідність зміни змісту Лісового кодексу України є очевидною, а також здійснення наукових досліджень щодо обчислення та аналізу показників раціональності використання продуктивності категорії землекористування "Землі лісові" за типами лісорослинних умов, їх порівняння за природною продуктивністю з фактичною згідно з матеріалами таксації лісу поточного часу.

Література:

1. Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів "Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель" від 23.07.2010 № 548 *ULR // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10>

2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV із змінами / Електронний ресурс. — Режим доступу // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>

3. Стандартна статистична класифікація землекористування ЄЕК/ФАО ООН // Статистична комісія і Європейська економічна комісія. Конференція європейських статистиків. Тридцять сьома пленарна сесія. — Женева, 12—16 червня 1989 року.

4. Програма дій. Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении // Публикация Центра "За наше общее будущее". — Составитель Майкл Китинг. — Geneva, Switzerland, 1993. — С. 10.

5. Фурдичко О. І. Екологічні проблеми природокористування в науці і практиці лісгосподарського виробництва (О.І. Фурдичко) //

¹ Міжгалузева аналітично-консультативна рада при КМ України.

Вісник Національної Академії Наук України. — К., 2012, № 4. — С. 39—47.

6. Лісовий кодекс України. Сайт "Законодавство України". Документ 3852-XII, чинний. Редакція від 01.01.2019 / Електронний ресурс. Режим доступу // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>

7. Дребот О. І. Інституціоналізація лісового сектора економіки в контексті сталого розвитку України. Монографія. // Національна академія аграрних наук України. Інститут агро-екології і природокористування. — К., ДІА., 2012. — С. 266.

8. Бобко А.М. Практика лісівництва в Україні та шляхи формування в ньому ефективного власника // Міжнародний економічний форум "Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації". Частина друга. Видавництво Корпорація. — К., 2004. — С. 90.

9. Global forest resources assessment 2010 // Forestry Department. Food and Agriculture Organization of the United Nations / Електронний ресурс. Режим доступу // <http://www.fao.org/docrep/014/am665e/am665e00.pdf>

10. Основы лесного законодательства Союза ССР и Союзных республик. Утверждён Законом СССР 17 июня 1977 г. — ULR: // www.consultant.ru

11. Державний лісовий кадастр України за станом на 1 січня 1996 року // Міністерство лісового господарства України. Українське державне лісовпорядне виробниче об'єднання. Книга 2. — Ірпінь — 1997. — 508 с.

12. Довідник лісового фонду України за матеріалами державного обліку лісів станом на 01.01.2011 року // Державне агентство лісових ресурсів України. Українське державне проектно-лісовпорядне виробниче об'єднання. Ірпінь, 2012. — 130 с.

References:

1. State Committee of Ukraine on Land Resources (2010), Order "On Approval of the Classification of Types of Purpose Land Use" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10> (Accessed 05 July 2019).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law of Ukraine "About the National Program of Adaptation of Ukrainian Legislation to", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (Accessed 05 July 2019).

3. ECE / UN FAO Standard Statistical Classification of Land Use (1989), "Conference of European Statisticians "Statistical Commission and

European Economic Commission", 37 session, UN FAO, Geneva, Switzerland, June 12—16.

4. Keating, M.(1993), "Program of Action. Agenda 21 and other conference documents in Rio de Janeiro in a popular statement, For Our Common Future", Geneva, Switzerland.

5. Furdichko, O.I. (2012) "Environmental problems of nature use in science and practice of forestry production", Visnyk Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy, vol. 4, pp. 39—47.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "Forest Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (Accessed 05 July 2019).

7. Drebot, O.I. (2012), Instytutsionalizatsii lisovoho sektora ekonomiky v contexts staloho rozvytku Ukrainy. [Institutionalization of the forest sector of the economy in the context of sustainable development of Ukraine.], DIA., Kyiv, Ukraine.

8. Bobko, A.M. (2004), "The practice of forestry in Ukraine and ways of forming an effective owner in it", Mizhnarodnyy ekonomichnyy forum "Teoriia i praktyka rozvytku korporatyvnoho sektora ekonomiky Ukrainy v konteksti tsilei tysiacholittia ta svitovoi hlobalizatsii" [International Economic Forum "Theory and practice of development of the corporate sector of Ukraine in the context of the Millennium Development Goals and Globalization Globalization"], vol. 2, Korporatsiia, Kyiv, Ukraine.

9. Forestry Department. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2010), "Global forest resources assessment" available at: <http://www.fao.org/docrep/014/am665e/am665e00.pdf> (Accessed 05 July 2019).

10. Law of the USSR (1977), "Fundamentals of forest legislation of the Union of Soviet Socialist Republics and the Union republics. Approved by the Law of the USSR", available at: www.consultant.ru (Accessed 05 July 2019).

11. Ministry of Forestry of Ukraine (1997), Derzhavnyy lisovyy kadastr Ukrayiny za stanom na 1 sichnya 1996 roku [State Forestry Cadastre of Ukraine as of January 1, 1996], vol. 2, Ukrainske derzhavne lisovporiadne vyrobnyche obiednannia, Irpin, Ukraine.

12. State Forest Resources Agency of Ukraine (2012), Dovidnyk lisovoho fondu Ukrayiny za materialamy derzhavnoho obliku lisiv stanom na 01.01.2011 roku [Directory of Forest Fund of Ukraine on the Materials of State Forestry Registration as of 01.01.2011], Ukrainske derzhavne proektne lisovporiadne vyrobnyche obiednannia, Irpin, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2019 р.

УДК 339.564:631.1

Н. Я. Пітель,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту, Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0002-5320-1522

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.25

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

N. Pitel,

PhD in Economics, Associate Professor of Department of Management,
Uman National University of Horticulture

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE EXPORT-ORIENTED ACTIVITY OF THE UKRAINIAN AGRARIAN ECONOMY

Статтю присвячено аналізу основних проблем розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України та обґрунтуванню пріоритетних напрямів їх вирішення.

Здійснено аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України товарами та послугами і встановлено несприятливу тенденцію домінування імпорту над експортом. Визначено, що зовнішня торгівля продукцією аграрної сфери демонструє більш позитивну динаміку. За період із 2014 до 2018 рр. експорт зріс на 2 млрд дол. США, тоді як імпорт скоротився на 1 млрд дол. США.

У результаті дослідження критично осмислено основні деструктивні чинники, що стримують розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України. Серед них такі: складна макроекономічна ситуація; внутрішньополітичні й соціальні проблеми; недосконала валютна, кредитна і промислова політика; нерозвиненість інституційного середовища підтримки міжнародної торгівлі; тінізація економіки; корупція; несприятливе інвестиційне та бізнес-середовище; дестабілізація виробництва; недостатній рівень інвестування в модернізацію, впровадження інновацій та розвиток експортоорієнтованих виробництв; недосконалість законодавчого регулювання й оподаткування; адміністративні бар'єри; низька конкурентоспроможність аграрної продукції і незбалансованість експорту; галузева розрізненість; відсутність у суб'єктів аграрної експортоорієнтованої діяльності чіткої стратегії функціонування і розвитку.

Концептуально визначено і обґрунтовано базові напрями розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України.

The article is devoted to the analysis of the main problems of the development of exports activity of agrarian sphere of Ukrainian economy and to the justification of priority directions of their solution.

The dynamics of Ukraine's foreign trade of goods and services has been analyzed and an unfavorable tendency for the dominance of imports over exports has been established. It is determined that foreign trade in agricultural products shows more positive dynamics. From 2014 to 2018, exports grew by \$ 2 billion, while imports fell by \$ 1 billion.

As a result of the research, the features and the main destructive factors that slow down the development of exports of the agrarian sector of Ukrainian economy are critically considered. Among them are: difficult macroeconomic situation, internal political and social problems; imperfect monetary, credit and industrial policies; underdeveloped institutional environment for supporting international trade; shadowing the economy; corruption; unfavorable investment and business environment; destabilization of production; insufficient level of investment in modernization, introduction of innovations and development of export-oriented industries; imperfection of legislative regulation and taxation; administrative barriers; low competitiveness of agricultural production and the imbalance of exports observed; branch disparity; the lack of agrarian export-oriented entities with a clear strategy for functioning and development.

The basic directions of development of export-oriented activity of agrarian sphere of economy of Ukraine are conceptually defined and substantiated. The author's vision of a set of priority directions includes: the development of an effective export-oriented strategy of foreign trade policy of agricultural sector at the country level; unification of the legislative framework; improvement of administration, reduction of regulatory pressure; development of export support infrastructure; access to financial and investment resources; enhancing the investment attractiveness of Ukraine; the transition to an innovative economy; liberalization of currency control; export diversification. The author's development directions should be the basis for the development of a long-term strategy for the development of foreign economic activity of the agrarian sphere of the Ukrainian economy.

Ключові слова: експорт, експортоорієнтована діяльність, зовнішня торгівля, аграрна сфера, експортний потенціал.

Key words: export, export-oriented activity, foreign trade, agrarian sphere, export potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтеграція національної економіки будь-якої країни світу у сучасні глобальні світогосподарські процеси, незалежно від її економічного потенціалу, виступає важливим чинником соціально-економічного розвитку держави та підвищення її міжнародної конкурентоспроможності. Варто також відзначити, що саме експортоорієнтована діяльність бізнесу забезпечує значною мірою конкурентоспроможність країни, основних галузей її економіки та окремих суб'єктів підприємництва.

Сучасні трансформації глобалізованого світового господарства відчутно впливають і на розвиток економіки України. Тому міжнародна торгівля, як пріоритетна складова соціально-економічного розвитку країни, набуває виняткової важливості. Інтернаціоналізація світового виробництва спонукає економіку нашої країни до структурних змін, в основі яких мають бути розширення експорту та оптимізація його складу і структури з огляду на пріоритети виробничо-господарської діяльності й рівень міжнародної конкурентоспроможності підприємств, галузей та загалом країни. Отже, Україна потребує формування ефективної експортоорієнтованої стратегії розвитку, яка дозволить завдяки експортній зорієнтованості забезпечити країні стабільно стійкі конкурентоспроможні позиції на провідних світових ринках товарів і послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До вивчення теоретико-методологічних положень та особливостей практичної реалізації

розвитку зовнішньоекономічної діяльності й експортного потенціалу аграрної сфери економіки України звертались у своїх роботах такі науковці: С.М. Кваша, В.І. Власов, Н.В. Кривенко [1], М.І. Пугачов, Б.В. Духницький [2], Н.А. Карасьова [3; 6], М.О. Лепеха, Г.М. Свириденко [8], О.М. Кібік, О.П. Подцерковний, В.О. Котлубай, Ю.В. Хаймінова [11; 12], О.М. Матусова [13], В.П. Залізнюк [14], О.І. Струк [15], І. Бураковський, О. Крініцин, І. Сологуб [16], Д.О. Завтур [17] та багато інших вітчизняних авторів. Проте динамічність зовнішніх умов і широкий спектр проблематики потребують подальшого безперервного аналізу показників експортоорієнтованої діяльності та макроекономічних параметрів. Такі дослідження формуватимуть базис для розробки експортної стратегії розвитку аграрного сектору України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України, вивчення основних проблем та окреслення напрямів їх вирішення.

Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є оцінка динаміки обсягів експорту-імпорту товарів та послуг Україною, а також зовнішньої торгівлі продукцією аграрної сфери; ідентифікація основних проблем розвитку експортоорієнтованої діяльності, оцінка їх впливу на аграрний сектор вітчизняної економіки та обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України.

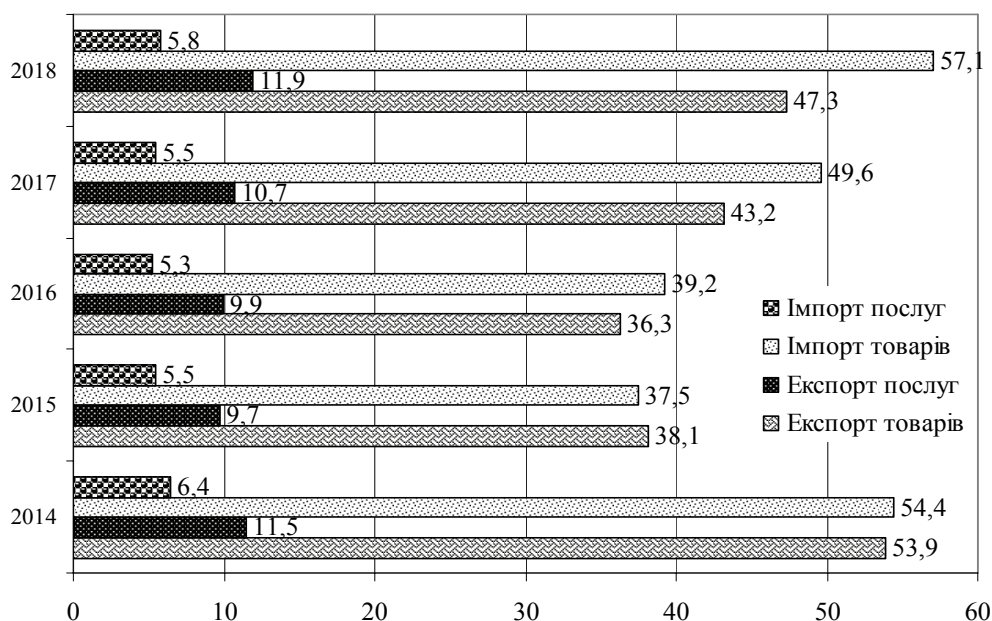

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту-імпорту товарів та послуг Україною за 2014–2018 рр., млрд дол. США

Примітка: дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: систематизовано і побудовано за даними офіційного веб-сайту Державної служби статистики України [4].

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах економічних і політичних змін та нестабільності, враховуючи євроінтеграційні стратегічні напрями розвитку Україні необхідно раціоналізувати й оптимізувати структуру зовнішньоторговельної діяльності, розвивати високотехнічне і технологічне виробництво для суттєвого підвищення продуктивності всіх галузей економіки та конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародному ринку. Адже розвиток експортоорієнтованої діяльності є фундаментом економічної стабільності країни.

Впродовж останніх років у зовнішній торгівлі України товарами і послугами відбуваються трансформаційні процеси. Тривають внутрішньополітичні реформи, спрямовані на

активізацію підприємництва і розвиток власного виробництва в усіх сферах економіки, формування привабливого інвестиційного середовища для залучення капіталу від внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Проте кризові явища у світовій економіці та в економіках країн-партнерів разом із проблемами внутрішнього економічного середовища України до цього часу не сприяли раціоналізації зовнішньої торгівлі.

Незважаючи на позитивну динаміку останніх років, значний виробничо-ресурсний та експортний потенціал, вітчизняний аграрний сектор "продовжує бути зосереджений на вузькому продуктовому сегменті для зовнішніх ринків, а загальна продуктивність не дозволяє говорити про серйозну структурну перебудову й перехід до високотехнологічної моделі виробництва" [3, с. 41–42]. Ситуацію усклад-

Таблиця 1. Динаміка зовнішньої торгівлі продукцією аграрної сфери України, 2014–2018 рр., млрд дол. США

Роки	Експорт продукції аграрної сфери	Частка експорту продукції аграрної сфери у загальному обсязі експорту товарів	Імпорт продукції аграрної сфери	Частка імпорту продукції аграрної сфери у загальному обсязі імпорту товарів
2014 р.	16,6	30,80	6,0	11,03
2015 р.	14,6	38,32	3,4	9,07
2016 р.	15,4	42,31	3,8	9,69
2017 р.	17,7	40,88	4,3	8,67
2018 р.	18,6	39,32	5,0	8,74
2018 р. +,- до 2014 р.	2,0	8,53	-1,0	-2,29

Примітка: дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: систематизовано і побудовано за даними офіційного веб-сайту Державної служби статистики України [5].

нює нестабільна і несприятлива кон'юнктура світового ринку. А тому проблеми активізації експортних потоків, нарощування обсягів експорту на світовий ринок за умов його глобалізації та інтернаціоналізації, збільшення частки у світовій торгівлі є винятково актуальними для України.

Аналіз обсягів експортно-імпортних операцій впродовж 2014—2018 рр. засвідчує, що імпорт товарів продовжує домінувати над експортними поставками (рис. 1).

У 2018 р. перевищення обсягів імпорту товарів над їх експортом дорівнювало 9,8 млрд дол. США, у 2017 р. — 6,4, тоді як у 2014 р. складало 0,5 млрд дол. США. Позитивною є протилежна ситуація в торгівлі послугами: впродовж 2014—2018 рр. експорт послуг домінує над імпортом, проте його обсяги залишаються низькими. У 2018 р. перевищення експорту послуг над їх імпортом дорівнювало 6,1 млрд дол. США, у 2017 р. — 5,2, у 2014 р. — 5,1 млрд дол. США. Проте незначні масштаби зовнішньої торгівлі послугами не призводять до позитивного зовнішньоторговельного сальдо країни.

У 2018 р. Україна за обсягами зовнішньоторговельних операцій ще не відновила рівень поставок 2014 р. Загальні обсяги експорту товарів і послуг у 2014 р. дорівнювали — 65,4 млрд дол. США, у наступні роки показник знизився до 47,8 — у 2015 р., 46,2 — у 2016 р., а починаючи із 2017 р. ситуація стабілізувалась і масштаби експорту відновлювались. У 2017 р. загальний експорт склав 54,0 млрд а у 2018 р. показник зріс до 59,2 млрд дол. США.

Більш оптимістичною є ситуація у зовнішній торгівлі продукцією аграрної сфери (табл. 1).

Її експорт за аналогічний період (із 2014 до 2018 рр.) зріс на 2 млрд дол. США (частка у загальному експорті товарів Україною збільшилась із 30,8 до 39,4%), тоді як імпорт скоротився на 1 млрд дол. США (питома вага імпорту зменшилась із 11,0 до 8,8%). Проте детальний аналіз структури експортних поставок засвідчує чітке домінування сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю, сировинних матеріалів та напівфабрикатів.

Отже, враховуючи внутрішньополітичні і соціальні проблеми останніх років та динамічність розвитку зовнішнього середовища; розмаїття засобів та інструментів зовнішньоторговельної політики країни, її потужну ресурсну базу і національну специфіку підприємництва, постає необхідність вивчення сучасних проблем розвитку експортоорієнтованої діяльності економіки України для розробки ефективної стратегії, яка сформує передумо-

ви для інтеграції вітчизняної економіки до сучасної світогосподарської системи і забезпечить стійке стабільне економічне зростання.

До передумов виникнення й розвитку експортоорієнтованої діяльності в Україні доцільно віднести наявність унікальних товарів та послуг. Унікальність товару може бути обумовлена природно-географічним потенціалом, тоді йде мова про експорт сировинної продукції, та впливом динамічних факторів розвитку суспільного виробництва. Серед них такі: кваліфікована робоча сила, сучасна інноваційна технологія, розвиток науки й техніки та ін. Наявність зазначених факторів відповідає високотехнологічній експортній орієнтації країни. Наступною причиною активізації експорту, може стати недостатній обсяг внутрішнього ринку і значний рівень імпортозалежності економіки (як правило, така економіка є сировинною і дуже рідко — технологічною) [6, с. 132].

Підсумовуючи, відзначимо, що визначальною передумовою розвитку експортоорієнтованої діяльності є можливість виробництва економікою країни конкурентоспроможних на зарубіжних ринках товарів, що забезпечується ресурсно-сировинним потенціалом на рівні підприємства, галузі та країни [6, с. 133].

Сучасна експортоорієнтована діяльність України ускладнюється численними екзогенними та ендогенними чинниками об'єктивного і суб'єктивного характеру. З метою активізації розвитку зовнішньоторговельної діяльності аграрної сфери та стимулювання більш повного використання експортного потенціалу важливо визначити основні деструктивні чинники, що їх стримують.

Негативну динаміку обсягів українського експорту впродовж останніх років значною мірою визначають складна макроекономічна ситуація і внутрішньополітичні й соціальні проблеми; падіння світових цін на сировину і де-стабілізація виробництва в країні через військову агресію Російської Федерації. Тимчасова окупація території України зруйнувала політичні та економічні відносини між двома країнами. Зокрема негативний вплив на експорт України спричинила заборона імпорту деяких сільськогосподарських товарів українського походження та обмеження транзитного руху вантажів через територію Росії до третіх країн: Казахстану та Киргизстану. Такі обмеження призвели до скорочення експортних поставок українських товарів не лише до країн Центральної Азії та Закавказзя, а й до інших країн Азії [7]. Донині експортні втрати вітчизняної економіки лише частково компенсуються переорієнтацією на ринки інших країн.

Впродовж останніх років вітчизняна економіка перебуває в умовах ринкової трансформації та одночасного утвердження державності і принципів демократії. Тому в Україні недостатньо розвинені й функціонують інститути, що є базисом конкурентоспроможності розвинених країн, серед яких європейські країни, США, Японія тощо. Водночас на економічний розвиток негативно впливають тінізація економіки, високий рівень корупції, неефективна робота державних інституцій, несприятливе інвестиційне та бізнес-середовище. Це зумовлено внутрішньою розбалансованістю і дезінтегрованістю зовнішньоекономічних пріоритетів у стратегічному векторі економіки України.

Варто вказати і на складне політичне й економічне становище країни, викликане геополітичною ситуацією; погіршенням кон'юнктури зовнішніх ринків, які стали традиційними для вітчизняних експортних товарів і послуг; бездіяльністю влади щодо розробки і впровадження стратегії перспективного розвитку конкурентоспроможного експортоорієнтованого національного виробництва.

На сучасний показник експорту негативно впливають фактори інституційного середовища і недосконала валютна і промислова політика. Це призводить до необґрунтованого росту обсягів експорту через девальвацію валюти, а не нарощування виробництва продукції із високою доданою вартістю [8, с. 656]. Нинішня структура експорту, в якій переважають сировина, напівфабрикати і продукція з незначною доданою вартістю, свідчать про низьку продуктивність і неконкурентоспроможність України на світовому ринку. Скорочення обсягів експортної діяльності в останні роки було викликано також низькою конкурентоспроможністю вітчизняних товарів і послуг та непрозорістю системи стимулювання експортних галузей. Через велике технологічне відставання від розвинених країн і відсутнє достатнє ресурсне забезпечення конкурентні переваги України останніми роками забезпечували дешева робоча сила та девальвація гривні.

Ускладнює розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери відсутність єдиної цілісної мережі інституцій для підтримки міжнародної торгівлі. Такі інституції повинні надавати широкий спектр різноманітних послуг і засобів підтримки експортерів та оперативно реагувати на їх потреби (консультаційні послуги, міжнародна логістика та експедирування вантажів, митне оформлення, тестування і сертифікація аграрної продукції, фінансування і страхування експортних операцій).

Діюча нині мережа інституцій не забезпечує належного спектру послуг високої якості, необхідних для ефективної підтримки на міжнародних ринках вітчизняних експортерів аграрної продукції. Серед причин — регуляторні обмеження, недостатня географічна присутність на вітчизняному й міжнародних ринках, слабка орієнтація на клієнта і прогалини у наданні послуг. Аналіз структури вітчизняної мережі інституцій із підтримки міжнародної торгівлі засвідчує, що серед них лише 10 % надають бізнес-послуги, тоді як домінують інституції з підтримки торговельної політики (їх частка складає 53 %) [7].

Впродовж тривалого часу в аграрній сфері України спостерігається недостатній рівень інвестування в модернізацію, впровадження новітніх технологій та створення експортоорієнтованих виробництв. Частка вітчизняного сільськогосподарського сектору у загальному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій залишається вкрай обмеженою (у 2018 р. дорівнювала 561 млн доларів США, що склало лише 1,7 відсотка) [9]. Основними перешкодами для активізації процесів інвестування є вкрай несприятлива геополітична ситуація, слабка інституційна структура, високий рівень бюрократизації державних органів та корупція, недостатньо розвинута транспортна інфраструктура, відсутність чітких правил врегулювання проблем неплатоспроможності підприємств, бездіяльність інститутів захисту прав інвесторів стосовно інтелектуальної власності і майнових прав.

Інтеграція України до європейського простору і темпи економічного розвитку суттєво залежать від інноваційних процесів і наукоємності аграрного виробництва. Проте впродовж останніх років вітчизняний науково-технічний потенціал майже не використовується. Дослідження українських науковців не використовуються в практичній діяльності, тому наукові установи майже не фінансуються агропромисловим бізнесом і виключаються із системи ринкових відносин.

Поглиблюється технологічний розрив між Україною і розвинутими країнами. А перехід до інноваційної економіки відбувається вкрай повільно. Вітчизняні інститути інноваційного розвитку (технологічні та наукові парки, венчурні фонди, технологічні кластери, бізнес-інкубатори) існують лише номінально, та їх діяльність не відповідає вимогам ринкового середовища [7].

Чинна в Україні система валютного контролю морально застаріла. Адже вона не забезпе-

чує стабільності внутрішньої грошово-кредитної системи, що демотивує вітчизняні суб'єкти аграрного підприємництва започатковувати і розвивати експорт власної продукції. Крім того, потребує суттєвої лібералізації валютний контроль в Україні. Досягти цього можна шляхом формування взаємно вигідних можливостей для розширення підприємницької діяльності вітчизняного бізнесу та іноземних інвесторів. Через жорстке валютне регулювання малий і середній бізнес реалізовує лише близько 25—40% свого експортного потенціалу. А жорсткі вимоги і невинновдані обмеження призводять до збільшення трансакційних витрат експортерів на 15—30% [10].

До основних перешкод розвитку експортоорієнтованої діяльності в аграрній сфері варто також віднести мінливий характер і недосконалість системи оподаткування, зокрема проблеми з відшкодуванням ПДВ, слабку фінансову підтримку експорту (відсутність кредитування і страхування), неефективну роботу Державної фіскальної служби (зарегульовані митні процедури й адміністративні платежі), нерозвинуту інституційну підтримку експорту, зокрема проблеми функціонування торгових представництв та агентства з просуванню експорту, громіздку систему інструментів валютних обмежень та валютного контролю тощо [11].

Багато експорторієнтованих суб'єктів аграрного підприємництва мають проблеми із митним оформленням і проходженням процедур розмитнення. Нестабільність законодавчої бази і її складність разом із специфікою роботи митних служб обумовлюють високу ризиковість митного оформлення, пов'язану зі значними витратами (а зачасти — і втратами фінансових ресурсів). Мінімізувати такі ризики можна шляхом розвитку мережі митних посередників та забезпечення їх ефективної взаємодії з експортерами [12, с. 23].

Разом із вищезначеним розвиток експортоорієнтованої діяльності вітчизняного аграрного сектору ускладнюють несприятливі чинники підприємницького макросередовища. Серед них такі:

— недосконалість законодавчого регулювання і системна непослідовність дій державних органів влади стосовно нормативно-правового забезпечення. Протягом останнього десятиліття було схвалено численні законодавчі акти та програми розвитку загальнодержавного та регіонального рівня. Проте їх розрізненість і неузгодженість та відсутність ефективного контролювання дотримання законо-

давчих норм на місцях призвели до тінізації зовнішньоторговельної діяльності (за експертними оцінками, близько 60% товарообігу перебуває у "тіні") [13, с. 70—71]. Недосконалість вітчизняного законодавства також призвела до розширення обсягів "сірої" економіки;

— відсутність ефективної системи захисту конкуренції в економічних відносинах і дієвої державної політики з підтримки аграрного експортоорієнтованого підприємництва;

— наявність чисельних адміністративних бар'єрів (ускладнені й невинновдано зарегульовані реєстрація, сертифікація, ліцензування, управління і контроль якості, орендні відносини);

— нестабільність податкової системи і високий рівень оподаткування легального бізнесу;

— відсутність дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки аграрної експортоорієнтованої діяльності, невинновдні умови кредитування та високі ризики ресурсних втрат під час здійснення експортних операцій. Тому основним джерелом інвестування аграрного бізнесу залишаються власні фінансові ресурси. Проте внутрішні джерела фінансування (одержаний прибуток, амортизаційні відрахування та кошти сформованих фондів) недостатні для систематичного оновлення і розширення матеріальної бази. А тому більшість підприємств працює з мінімальною дохідністю [13, с. 71];

— низька конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції і незбалансованість експорту, адже домінуючу частку в ньому складає продукція з низькою доданою вартістю і лише первинною переробкою;

— низький рівень товарної та географічної диверсифікації сільськогосподарського та продовольчого експорту, який дозволяв би органічно поєднувати і комерціалізувати в експортоорієнтованій продукції весь комплекс конкурентоутворюючих чинників — виробничих, технологічних, ресурсних, трудових, інтелектуальних [14, с. 104];

— галузева та професійна розрізненість суб'єктів аграрного підприємництва, відсутність реально діючих організаційних об'єднань, спроможних лобювати власні інтереси під час формування економічної і правової політики держави;

— відсутність у суб'єктів аграрної експортоорієнтованої діяльності сформованої стратегії функціонування і розвитку, завданнями якої були б розширення географії ринків збуту, диверсифікація експорту, оптимізація структури і збільшення асортименту експорто-

ваних товарів, підвищення частки високотехнологічної продукції в загальних обсягах експорту, застосування підходів стратегічного менеджменту.

Наявність комплексу вищезазначених деструктивних чинників, ускладнюючих розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери в Україні, потребує кардинальної переорієнтації концептуальних підходів до розвитку галузі на макро-, мезо- та мікрорівнях. Назріла об'єктивна необхідність розробки дієвої експортоорієнтованої стратегії розвитку зовнішньоторговельної політики аграрної сфери України, яка враховувала б успішну світову практику державної підтримки експорту і відповідала б інтересам вітчизняних суб'єктів аграрного підприємництва. Метою такої стратегії повинно стати стимулювання розвитку експортного потенціалу країни у довготривалій перспективі.

Проведене дослідження дозволило сформулювати авторське бачення комплексу пріоритетних напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України. Серед них такі:

Розробка ефективної експортоорієнтованої стратегії зовнішньоторговельної політики аграрної сфери України. Щоб стати фундаментом прискорення економічного розвитку країни така політика повинна реалізовуватись у сприятливому інституційному та інвестиційному середовищі із здоровою конкуренцією, мати раціональний рівень протекціонізму, відкрити економіку для припливу іноземних інвестицій, вигідну географічну спрямованість, визначені перспективні експортоорієнтовані сектори економіки та максимально їх модернізувати й удосконалювати, диверсифікувати експорт на усіх рівнях [15, с. 14].

Уніфікація і взаємоузгодження законодавчої бази і нормативно-правових документів, що визначають порядок створення, функціонування, розвитку експортоорієнтованої діяльності.

Удосконалення процедур адміністрування, систем реєстрації та ліцензування, зменшення регуляторного тиску на бізнес (усунення необґрунтованих перевірок, упрощення "кредитних" і "податкових канікул", оптимізація системи оподаткування та звітності).

Формування інфраструктури розвитку і підтримки експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери підприємництва на загальнодержавному і регіональному рівні. Національна інституційна система підтримки експорту повинна забезпечувати стійкі конкурентні переваги економічної системи шляхом гаранту-

вання захисту інтересів українських суб'єктів експортної діяльності. Проте спостерігається неузгодженість дій інституцій, які мають сприяти просуванню експорту, фрагментарність розвитку експорту, що гальмує процес виходу національних експортерів на зовнішні ринки [16].

Системна підтримка вітчизняних експортерів за кордоном повинна стати невід'ємною частиною єдиної збалансованої мережі інституцій із регулювання і підтримки міжнародної торгівлі. Для поліпшення інституційної здатності держави важливо забезпечити кваліфікований супровід зовнішньоекономічної діяльності експортоорієнтованих українських підприємств та задовольняти їх потреби в організаційному, інформаційному, консультативно-дорадчому та логістичному забезпеченні.

Полегшення доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів. Основними напрямками залучення фінансових ресурсів для аграрної сфери повинні стати кредити банків, державне кредитування, кошти міжнародних фінансових установ, кредитних спілок, фондів підтримки підприємництва.

Підвищення інвестиційної привабливості України, запровадження дієвих інвестиційних стимулів для вітчизняних і зарубіжних інвесторів. Для цього вкрай необхідне формування привабливого інвестиційного середовища. Досягти цього можна лише на основі запровадження стабільної і передбачуваної регуляторної політики, скоординованого управління, ефективних правил конкуренції, адекватних стимулів для залучення інвестицій. З цією метою доцільно зменшити, або взагалі зняти обмеження з прямих іноземних інвестицій та спростити адміністрування процедури здійснення експортно-імпортних операцій. Проте ці заходи мають супроводжуватися посиленням фінансовим моніторингом для відстеження інвестиційних потоків та відслідковування джерел інвестиційних ресурсів, щоб запобігти безконтрольному виведенню капіталу за кордон, або не допустити залучення капіталу, одержаного незаконним шляхом.

Поступовий перехід до інноваційної економіки, запровадження заходів для стимулювання інновацій з метою виходу агропромислового виробництва на сучасний рівень виробничо-технологічної бази. Досягти цього можна на основі залучення прямих іноземних інвестицій для активізації інноваційних процесів шляхом передачі технологій та їх імпорту.

Водночас важливо розвивати інноваційну інфраструктуру, яка включатиме організації, підприємства та установи для постійного об-

міну інформацією, надання маркетингових, консалтингових, фінансових та інших послуг, що сприятимуть створенню інновацій. Інноваційна інфраструктура повинна забезпечити горизонтальні і вертикальні зв'язки на всіх рівнях впровадження інновацій — місцевому, регіональному, галузевому і національному. За таких умов доцільно вивчати й адаптувати до вітчизняних реалій кращі практики і досвід розвинутих країн стосовно забезпечення співпраці між бізнес-сектором, науковими, науково-дослідними установами та університетами. Така співпраця може стосуватись розробки програм навчання і практичної підготовки, стажування молодих підприємців, спільних навчальних програм та різних видів державно-приватного партнерства у сфері інновацій.

Лібералізація валютного контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Досягти цього можна завдяки збалансуванню діючої системи валютного контролю із положеннями Угоди про асоціацію (в частині забезпечення вільного руху капіталу); проведенню модернізації та лібералізації системи валютних розрахунків у зовнішньоекономічних операціях; створенню необхідних умов для розвитку експортоорієнтованої діяльності вітчизняного бізнесу (зокрема, шляхом зменшення адміністрування і контролюючого тиску та мінімізації адміністративних і трансакційних витрат під час проведення зовнішньоторговельних операцій); покращенню діючих умов для інвестиційної діяльності в Україні (через ліквідацію численних обмежень та недоцільних вимог, що створюють штучні перепони для іноземних інвесторів [10]).

Розробка чіткої стратегії модернізації та реструктуризації основних секторів економіки, які пов'язані та співпрацюють із аграрною сферою, зокрема машинобудування, хімічної, харчової промисловості, що дозволить підвищити їх продуктивність і конкурентоспроможність.

Оптимізація структури зовнішньоторговельних операцій (при цьому мають враховуватись продуктивність і ефективність секторів економіки, попит і пропозиція з боку стратегічних партнерів) [8, с. 657].

Диверсифікація сільськогосподарського та продовольчого експорту. Це сприятиме вирівнюванню рентабельності різних видів виробництв і галузей аграрної сфери, більш рівномірному розподілу доходів, забезпечить зростання валютних надходжень, стійкість результатів експорту, вихід на нові перспективні ринки продовольства і сільськогосподарської си-

ровини [14, с. 104—105]. Політика диверсифікації аграрного сектору дозволить зменшити комерційні, торгово-політичні та інші ризики інтеграції до світової економіки. До того ж розвиток диверсифікації аграрного експорту створює певний позитивний ефект процесів імпортозаміщення.

Розробка і забезпечення функціонування ефективної експортоорієнтованої політики вітчизняних аграрних підприємств. Досягти цього можна завдяки розширенню ринків збуту, оптимізації структури експорту та збільшенню асортименту товарів і послуг, підвищенню частки високотехнологічної продукції в загальних обсягах експорту, застосуванню основних засад стратегічного управління [17, с. 114].

Узагальнені пріоритетні напрями для розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України повинні мати системний характер і застосовуватись у контексті ефективної довгострокової стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що впродовж останніх років спостерігається несприятлива тенденція розвитку зовнішньої торгівлі Україною. Імпорт продовжує домінувати над експортними поставками. У 2018 р. перевищення обсягів імпорту товарів над їх експортом дорівнювало 9,8 млрд дол. США, тоді як у 2014 р. складало 0,5 млрд дол. США. Проте зовнішня торгівля продукцією аграрної сфери демонструє більш позитивну динаміку. За період із 2014 до 2018 рр. експорт зріс на 2 млрд дол. США, тоді як імпорт скоротився на 1 млрд дол. США.

Сучасна експортоорієнтована діяльність аграрної сфери України ускладнюється численними екзогенними та ендогенними чинниками об'єктивного і суб'єктивного характеру. Серед них наступні: складна макроекономічна ситуація; внутрішньополітичні й соціальні проблеми; недосконалість валютна, кредитна і промислова політика; нерозвиненість інституційного середовища для підтримки міжнародної торгівлі; тінізація економіки; корупція; несприятливе інвестиційне та бізнес-середовище; дестабілізація виробництва; недостатній рівень інвестування в модернізацію, впровадження інновацій та розвиток експортоорієнтованих виробництв; недосконалість законодавчого регулювання і оподаткування; адміністративні бар'єри; низька конкурентоспроможність аграрної продукції і незбалансованість експорту; галузева розрізненість; відсутність у

суб'єктів аграрної експортоорієнтованої діяльності чіткої стратегії функціонування і розвитку.

Авторське бачення комплексу пріоритетних напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності включає: розробку ефективної стратегії зовнішньоторговельної політики аграрної сфери на рівні країни; уніфікацію законодавства; удосконалення адміністрування; формування інфраструктури підтримки аграрного експорту; доступ до кредитних, фінансових та інвестиційних ресурсів; перехід до інноваційної економіки, лібералізація валютного контролю; диверсифікація експорту. Реалізація обґрунтованих автором напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності вітчизняної аграрної економіки дозволить сформувати передумови для розробки ефективної стратегії стабільного економічного зростання галузі та її інтегрування до сучасної світогосподарської системи.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на конкретизацію ключових елементів державної стратегії розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України.

Література:

1. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / С.М. Кваша та ін.; за ред. С.М. Кваші. К.: ННЦ ІАЕ, 2013. 80 с.
2. Перспективи розвитку вітчизняного аграрного сектора в зв'язку із підписанням Україною економічної частини Угоди про асоціацію з Європейським Союзом / М.І. Пугачов та ін.; за ред. М.І. Пугачова. К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. 44 с.
3. Карасьова Н.А. Вектори експортних потоків аграрного сектору України. Економіка АПК. 2016. № 8. С. 41—48.
4. Обсяги експорту-імпорту товарів та послуг за регіонами України. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 07.07.2019).
5. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.07.2019).
6. Карасьова Н. Глобалізаційні детермінанти експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора України. Міжнародна економічна політика. 2014. № 1. С. 129—152.
7. Про схвалення Експортної стратегії України ("дорожньої карти" стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р. База даних "Законодавство України". Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1017-2017-%D1%80> (дата звернення: 07.07.2019).
8. Лепеха М.О., Свириденко Г.М. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України за експортоорієнтованою стратегією. Молодий вчений. 2017. № 5. С. 655—658.
9. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності у 2018 році. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.07.2019).
10. Програма USAID "Лідерство в економічному врядуванні" проаналізувала перешкоди для МСБ з боку держави. Коридори влади. Лобіювання і Government Relations в Україні: веб-сайт. URL: <http://www.kuluar.com.ua/2017/06/14/usa-id-lev-proanalizuvala-pereshkody-dlya-msb-z-boku-derzhavy/> (дата звернення: 07.07.2019).
11. Економіко-правові засоби стимулювання експорту в Україні на євроорієнтованих засадах: монографія / О.М. Кібік та ін. Одеса: Фенікс, 2017. 298 с.
12. Кібік О.М., Хаймінова Ю.В. Засади розвитку участі митних та інших посередників у реалізації експортної стратегії України. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2017. Вип. 4. С. 16—25.
13. Матусова О.М. Проблеми розвитку експортоорієнтованого малого бізнесу України. Сучасні питання економіки і права. 2013. Вип. 2. С. 69—74.
14. Залізнюк В.П. Експортна політика в контексті забезпечення продовольчої безпеки. Міжнародні відносини. Серія "Економічні науки". (Спеціальний випуск): матеріали міжнар. наук. конф. "Вільна торгівля, протекціонізм, справедлива торгівля: за і проти". 2018. № 16 (2018). С. 104—107.
15. Струк О.І. Експортоорієнтовані стратегії економічного розвитку у світовій економіці: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 — світове господарство і міжнародні економічні відносини. Львів, 2016. 20 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/aref_struk.pdf (дата звернення: 07.07.2019).
16. Бураковський І., Крініцин О., Сологуб І. Політика сприяння експорту МСП в Україні: Проект для обговорення на круглому столі 29 березня 2016 року. К., 2016. 36 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2016/LEV/Krinityn_SME_Export_Promotion.pdf (дата звернення: 07.07.2019).
17. Завтур Д.О. Перспективи розвитку експортоорієнтованої стратегії підприємств. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 96.

C. 114—115. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/36362/33—Zavtyr.pdf?sequence=1> (дата звернення: 07.07.2019).

References:

1. Kvasha, S.M. (2013), Eksport ta import produktiv ahrarnoho sektoru Ukrainy: stan ta tendentsii [Export and import of agricultural products in Ukraine: status and trends], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.
2. Puhachov, M.I. (2014), Perspektyvy rozvytku vitchyznianoho ahrarnoho sektora v zv'iazku iz pidpysanniam Ukrainoiu ekonomichnoi chastyny Uhody pro asotsiatsiiu z Yevropejs'kym Soiuzom, [Prospects for the development of the domestic agricultural sector in connection with the signing of the economic part of the Association Agreement with the European Union by Ukraine], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.
3. Karas'ova, N.A. (2016), "Vectors of export flows of agricultural sector of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 41—48.
4. State Statistics Service of Ukraine (2014—2018), "Exports-imports of goods and services by regions of Ukraine", available at: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 07 July 2019).
5. State Statistics Service of Ukraine (2014—2018), "Commodity structure of Ukraine's foreign trade", available at: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 07 July 2019).
6. Karas'ova, N.A. (2014), "Globalization determinants of export-oriented development of the agrarian sector of Ukraine", *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, vol. 1, pp. 129—152.
7. Database "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "On approval of the Export Strategy of Ukraine ("Road Map" of Strategic Trade Development) for 2017-2021": Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.12.2017 No. 1017-p., available at: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1017-2017-%D1%80> (Accessed 07 July 2019).
8. Lepekha, M.O. and Svyrydenko, H.M. (2017), "Prospects for development of Ukraine's foreign economic activity according to export-oriented strategy", *Molodyj vchenyj*, vol. 5, pp. 655—658.
9. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Direct investment (equity) in the economy of Ukraine by type of economic activity in 2018", available at: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 07 July 2019).
10. Corridors of power. Lobbying and Government Relations in Ukraine (2017), "USAID Program "Leadership in Economic Governance"

has analyzed the barriers to Small and Medium Business by the State", available at: URL: <http://www.kuluar.com.ua/2017/06/14/usaaid-lev-proanalizuvala-pereshkody-dlya-msb-z-bokuderzhavy/> (Accessed 07 July 2019).

11. Kibik, O.M. (2017), *Ekonomiko-pravovi zasoby stymuliuвання експорту в Україні на ієвроорієнтованих засадах* [Economic and legal means of stimulating export in Ukraine on a Euro-oriented basis], Feniks, Odessa, Ukraine
12. Kibik, O.M. and Khajminova, Yu.V. (2017), "Principles of development of participation of customs and other intermediaries in the implementation of Ukraine's export strategy", *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*, vol. 4, pp. 16—25.
13. Matusova, O.M. (2013), "Problems of development of export-oriented small business in Ukraine", *Suchasni pytannia ekonomiky i prava*, vol. 2, pp. 69—74.
14. Zalizniuk, V.P. (2018), "Export policy in the context of food security", *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya "Ekonomichni nauky"*. (Spetsial'nyj випуск). Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii [International relations. Series "Economic Sciences". (Special issue). Conference Proceedings of the International Economic Conference], *Mizhnarodna Ekonomichna konferentsiya "Vil'na torhivlia, protektsionizm, spravedlyva torhivlia: za i proty"*. [International economic conference "Free trade, protectionism, fair trade: pros and cons"], Ukraine, vol. 16 (2018), pp. 104—107.
15. Struk, O.I. (2016), "Export-oriented economic development strategies in the world economy", Ph.D. Thesis, World economy and international economic relations, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine, available at: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/aref_struk.pdf (Accessed 07 July 2019).
16. Burakovs'kyj, I. Krinitsyn, O. and Solohub, I. (2016), "Small and Medium Enterprises Export Promotion Policy in Ukraine: Draft Roundtable for discussion on March 29, 2016", available at: URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2016/LEV/Krinitsyn_SME_Export_Promotion.pdf (Accessed 07 July 2019).
17. Zavtur, D.O. (2006), "Prospects for development of export-oriented enterprise strategy", *Kul'tura narodov Prychernomor'ia*, [Online], vol. 96 pp. 114—115, available at: URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/36362/33—Zavtyr.pdf?sequence=1> (Accessed 07 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 15.08.2019 р.

УДК 336.143

В. В. Коровій,
к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0625-6547

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.35

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

V. Koroviy,
PhD in Economics, Assistant professor, Doctoral student at the Department of Finance,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

STATE FINANCIAL REGULATION IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATION

У статті розкрито питання підвищення ефективності державного фінансового регулювання, необхідність визначення теоретико-методологічних засад, напрямів розвитку та трансформації фінансово-економічних відносин, зміст соціальної функції державних фінансів, що полягає в формуванні соціальної безпеки та забезпечення цілісності та стабільності розвитку суспільства, реалізація соціальної функції держави полягає у формуванні і структуруванні державних фінансових ресурсів з метою забезпечення базових параметрів життєдіяльності особи і суспільства. Визначено, що до основних принципів функціонування системи державного фінансового регулювання слід віднести єдність законодавчої та нормативної бази, відкритість та прозорість, розмежування повноважень, цільова орієнтованість, науковий підхід до реалізації намічених цілей, економічність і раціональність, в умовах трансформації економіки вагомими пріоритетами бюджетної політики стали забезпечення збалансованості бюджетної системи, оптимізація видаткової частини бюджету та кількості бюджетних програм, покращання добробуту населення, підвищення дієвості управління державним боргом. Розглянуто питання формування державної фінансової політики, у тому числі в частині регулювання бюджетних доходів та видатків, дефіциту бюджету, державного боргу, валютного курсу відбувається з урахуванням сукупності зовнішніх чинників, що спрямовано посилення інвестиційної привабливості країни для міжнародного капіталу, підвищення конкурентоспроможності національних товарів на світових ринках, розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг, що потребує подальшої розбудови інфраструктури, посилення інституційної спроможності державних фінансових інститутів, підвищення рівня прозорості їх діяльності сприятимуть зростанню функціональної ефективності системи регулювання ринку фінансових послуг. Показано, що трансформаційні перетворення обумовлюють необхідність формування системи державного фінансового регулювання із визначенням індикативних значень очікуваних результатів, що сприятиме забезпеченню збалансованості та узгодженості пріоритетів суспільного розвитку, державна фінансова політика є дієвим інструментом регулювання циклічних коливань економіки, важливим є забезпечення своєчасної адаптації фінансових механізмів до динамічних змін внутрішнього та зовнішнього економічного середовища, система фінансово-економічних інститутів є результатом розвитку та постійного вдосконалення відповідних взаємовідносин у процесі формування, використання валового внутрішнього продукту з метою задоволення потреб суспільства.

In the article the questions of increase of efficiency of state financial regulation, the need to identify theoretical and methodological foundations, directions of development and transformation financial and economic relations, the maintenance of the social functions of public Finance, which is to foster social security and ensure the integrity and stability of development of society, the implementation of the social function of the state consists in the formation and structuring of public financial resources to ensure basic parameters of activity of the individual and society. It is determined that the main principles of functioning of system of state financial regulation should

include the unity of the legislative and regulatory framework, openness and transparency, separation of powers, target oriented, scientific approach to achieving the objectives, efficiency and rationality in the transformation of the economy significant priorities of budget policy were to ensure a balanced budget system, optimization of the expenditure part of the budget and the number of budget programs that improve the well-being of the population, improve the efficiency of public debt management. The question of forming of the state financial policy is considered, including in terms of regulation of budget revenues and expenditures, budget deficit, public debt, exchange rate taking into account a set of external factors, aimed at enhancing the country's investment attractiveness for international capital, enhancing the competitiveness of national markets, development of the domestic financial services market, which needs further infrastructure development, strengthening the institutional capacity of the state. As well as increasing the transparency of their activities, financial institutions will be able to increase the functional efficiency of the financial services market regulation system. It is shown that transformational transformations necessitate the formation of the system of state financial regulation with the definition of indicative values of expected results, which will contribute to ensuring the balance and coherence of priorities of social development, public financial policy is an effective tool for regulating cyclical fluctuations of the economy, it is important to ensure timely adaptation of mechanisms internal and external economic environment, financial and economic system of these institutions is the result of the development and continuous improvement of relevant relationships in the process of formation, use of gross domestic product to meet the needs of society.

Ключові слова: державні фінанси, державне фінансове регулювання, бюджетна політика, економічні перетворення.

Key words: public finances, state financial regulation, budgetary policy, economic transformation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим є обґрунтування концептуальних положень координації бюджетно-податкової і монетарної політики з урахуванням економічної циклічності. У формуванні стратегії та відповідних заходів державної фінансової політики вагомим умовою є дотримання сукупності принципів, які визначають базисну модель співвідношення і взаємодії її структурних складових. Вагомим є визначення пріоритетів у сфері фіскальної консолідації та створення сприятливих умов для стійкого зростання економіки. Потребують подальшого розвитку основні засади державного аудиту, підвищення рівня прозорості бюджетного процесу. Впродовж останніх років у країні в цілому сформовано інституційні засади функціонування фінансового ринку, однак вітчизняний фінансовий ринок не відповідає у необхідній мірі міжнародним стандартам, запитам економіки країни, важливим є посилення його відкритості, доступності, упорядкованості та конкурентності. Водночас на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни, важливим є підвищення рівня обґрунтованості перспективних напрямів державної фінансової політики з урахуванням економічних перетворень. Вагомим є узгодження впливу та сфери дії економічних

механізмів та важелів у процесі формування та реалізації бюджетно-податкової та монетарної політики. Особливого значення набувають питання запровадження системи державного стратегічного та середньострокового бюджетного планування. Важливим є здійснення оцінки ефективності вітчизняної системи державного фінансового регулювання на основі критеріїв збалансованості бюджету, стабільності податкової системи, динаміки індексу споживчих цін, передбачуваного рівня валютного курсу, сальдо платіжного балансу, що сприятиме посиленню конкурентоспроможності економіки. Подальший розвиток підходів щодо розробки податкової політики надасть можливість підвищити ступінь адаптивності впливу оподаткування на соціально-економічне середовище та якісний рівень керованості державними фінансами. В процесі формування та реалізації фінансової політики, необхідним є забезпечення умов для відновлення довіри суб'єктів економічних відносин до фінансової системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку державного фінансового регулювання можна назвати праці

А. Афонсо, Дж. Б'юкенена, В. Нордхауса [6], П. Самуельсона [6], Дж. Стігліца. Питання державної фінансової політики досліджуються у працях вітчизняних вчених: Т. Канєвої [1; 3], А. Лисяк, А. Мазаракі [3], В. Макогон [9], І. Луїної [5], І. Лютого [7], М. Пасічного [1; 10], В. Сіденка [4], В. Федосова [2], І. Чугунова [1; 3; 4; 8—10], С. Юрія [2] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття напрямів державного фінансового регулювання в умовах економічних перетворень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державне фінансове регулювання є одним з вагомих інструментів впливу на соціально-економічний розвиток країни. Забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи та якість економічного зростання потребує формування відповідної системи фінансового регулювання, спрямованої на управління результатами на основі удосконалення інституційного забезпечення фінансово-економічних перетворень. Важливими завданнями в умовах трансформаційних перетворень є проведення ефективної бюджетно-податкової політики, підвищення рівня прозорості бюджетного процесу. Зазначене надасть можливість підвищення інвестиційної складової вітчизняної економіки та збільшення обсягу податкових надходжень до бюджету, реформування податкової системи та використання податкового потенціалу територій для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Разом з тим, важливо не тільки оптимізувати використання податкового потенціалу територій, а й створювати сприятливі умови для зростання економічної активності суб'єктів господарювання та економіки в цілому, у тому числі за рахунок запровадження принципів транспарентності суб'єктів податкових правовідносин, відновлення довіри між платниками податків та державою.

Проблеми підвищення ефективності державного фінансового регулювання зумовлюють необхідність визначення теоретико-методологічних засад, напрямів розвитку та трансформації фінансово-економічних відносин із врахуванням зарубіжного досвіду. Необхідність державного фінансового регулювання зумовлена тим, що за будь-якого типу економічної системи основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм, тобто через попит і пропозицію, а також особисто кожним громадяни-

ном з огляду на відповідні причини. До них належить зокрема, структурна перебудова економіки, захист навколишнього середовища, оборона, правопорядок, соціальна підтримка мало захищених верств населення, проведення фундаментальних наукових досліджень, охорона здоров'я тощо. Виходячи з цього, держава будує свою фінансову політику, основним завданням якої є пошук оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів із метою забезпечення зростання матеріального виробництва й добробуту населення. Для побудови такої моделі треба визначити рівень втручання держави у господарську діяльність виробничих структур і рівень зобов'язань держави в питаннях соціального забезпечення своїх громадян. Від цих факторів залежить, яка частка валового внутрішнього продукту має зосереджуватися у фінансових інституціях, створюваних державою.

Зміст соціальної функції державних фінансів полягає в формуванні соціальної безпеки людини та забезпечення цілісності та стабільності розвитку суспільства. У реалізації соціальної функції держави призначення доходів і видатків державного бюджету полягає у формуванні і структуруванні державних фінансових ресурсів з метою забезпечення базових параметрів життєдіяльності особи і суспільства. Соціальне призначення трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, полягає у забезпеченні цілісності національного соціуму, соціальної злагоди і стабільності у суспільстві шляхом розподілу суспільних фінансових потоків та суспільних благ за регіонами країни для збалансованого соціально-економічного та культурного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому. Державні цільові фонди покликані забезпечити функціонування системи соціального захисту осіб, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства, що дає кожному члену суспільства можливість вільно розвиватися і реалізовувати свої здібності, а також сприяє підтриманню у суспільстві соціальної злагоди та стабільності. Важливим методологічним чинником є визначення принципів організації та функціонування державних фінансів, що дозволяє виявити напрями впливу фінансів на розвиток державного сектору економіки, виробити критерії його функціонування [1].

До основних принципів функціонування системи державного фінансового регулювання слід віднести єдність законодавчої та нормативної бази; відкритість та прозорість; роз-

межування повноважень; цільова орієнтованість; науковий підхід до реалізації намічених цілей; економічність і раціональність; керованість фінансовими потоками на централізованій основі. Досягнення цілей задається стратегією розвитку. Фінансова стратегія визначає можливість збалансованого управління вартісною оцінкою матеріально-технічних засобів і грошовими ресурсами, якими володіє державний сектор економіки. Особливе значення має визначення ролі фінансів в реформуванні економіки, яка може бути зведена до завдань: економічної стабілізації; адаптації до ринкових перетворень; стимулювання інвестиційної активності. Таким чином, сутність державних фінансів полягає в фінансово-економічних відносинах, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і частини національного багатства, пов'язаних з формуванням фінансових ресурсів держави та використанням їх для покриття витрат, необхідних для виконання державою і місцевими органами влади своїх завдань та функцій.

Призначення державного фінансового регулювання полягає в забезпеченні соціально-економічного розвитку країни та добробуту громадян за допомогою різних фінансових інституцій. Реалізація основної мети суспільного розвитку — створення умов для забезпечення безпеки і гідного життя громадян передбачає в сфері державних фінансів досягнення збалансованості між соціальними зобов'язаннями органів державної влади та їх можливостями мобілізації фінансових ресурсів як на державному, так і на місцевому рівні. Розробка середньострокового прогнозу фінансової політики країни має бути спрямованою на вирішення таких завдань: зниження рівня інфляції, підтримка стабільного курсу національної грошової одиниці, підвищення рівня ліквідності банківської системи, зменшення ступеню впливу економічних ризиків на функціонування фінансових ринків, посилення фінансової стійкості бюджетної системи, покращання дієвості структурних перетворень фінансової системи, удосконалення системи управління державними фінансами, стимулювання заощаджень населення та їх подальша трансформація у інвестиції в реальний та фінансовий сектор економіки. Інституційні засади формування державної фінансової політики визначаються відповідними нормативно-правовими актами, які направлені на забезпечення виконання покладених завдань та функцій державними органами управління та органами місцевого самовряду-

вання, а також визначають ступінь та порядок їх взаємодії та координації.

Механізм формування вітчизняної державної фінансової політики постійно вдосконалювався, поступово адаптуючи свою інституційну структуру до соціально-економічного стану. В умовах трансформації економіки вагомими пріоритетами бюджетної політики стали забезпечення збалансованості бюджетної системи, оптимізація видаткової частини бюджету та кількості бюджетних програм, покращання добробуту населення, підвищення дієвості управління державним боргом. Факторами зниження рівня макроекономічної стабільності є зростання боргового навантаження на бюджет, девальвація національної грошової одиниці, недостатній рівень відповідності між соціальними зобов'язаннями держави та можливостями їх фінансового забезпечення. Процеси відновлення економічного зростання потребують проведення виваженої та збалансованої бюджетної політики, чого можна досягти із встановленням низки бюджетних обмежень, дієвою співпрацею із міжнародними фінансовими організаціями та реалізацією інституційних реформ в економіці.

Пріоритетним напрямом податкової та бюджетної політики країни є підвищення ефективності управління бюджетними коштами, збалансованості бюджетів усіх рівнів, фінансової самостійності місцевого самоврядування. З огляду на зазначене, необхідним є забезпечення дієвих перетворень механізму розподілу фінансових ресурсів між державним та місцевими бюджетами для забезпечення фінансової спроможності місцевого самоврядування, посилення податкового потенціалу територій та удосконалення системи адміністрування податків та зборів [9]. Разом з тим, суттєві відмінності податкового потенціалу в розрізі адміністративно-територіальних одиниць обумовлює доцільність та необхідність здійснення міжбюджетного регулювання з метою певного вирівнювання фінансових можливостей місцевого самоврядування для виконання власних та делегованих видаткових повноважень.

Державна фінансова політика має формуватися на основі науково обгрунтованої концепції розвитку фінансово-економічних відносин, спрямованої на створення умов для підвищення темпів економічного розвитку країни. Важливим є поглиблення економічної сутності фінансової політики як інструменту економічного зростання, подальший розвиток підходів щодо вдосконалення інституційних та методологічних засад державного фінансового меха-

нізму регулювання соціально-економічного розвитку країни на середньострокову перспективу. Зважаючи на потребу покращення якісного рівня економічного середовища для ведення підприємницької діяльності, необхідним є розвиток підходів до удосконалення податкової політики, враховуючи особливості оподаткування різних категорій платників податків. Необхідним є зменшення витрат часу платниками на формування податкової звітності та сплату податку на додану вартість і податку на прибуток. З огляду на волатильність зовнішньоекономічної кон'юнктури, спаду в галузях промисловості, доцільним є подальше спрощення порядку бюджетного відшкодування податку на додану вартість експортерам. Важливим є удосконалення податкового адміністрування в частині проведення податкового моніторингу, що дозволить посилити дієвість прогнозування відповідної групи податкових надходжень до бюджету. Процеси уніфікації податкової системи з країнами Європейського Союзу обумовлюють необхідність трансформації спрощеної системи обліку, звітності та оподаткування для юридичних осіб. Водночас у сфері стимулювання малого та середнього підприємництва актуальним є запровадження тимчасових податкових пільг новоствореним суб'єктам підприємницької діяльності [10].

Доцільним є удосконалення інституційного середовища та інструментарію бюджетного прогнозування та планування, що спрямовано на посилення результативності фінансово-бюджетної політики. З метою подальшого розвитку методологічної бази системи прогнозування бюджетних показників доцільно враховувати низку динамічних взаємозв'язків між складовими бюджетної архітектури у процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту. Прогноз видаткової частини бюджету на середньостроковий період має ґрунтуватись на основі макроекономічних показників, забезпечення бюджетної збалансованості, державних цільових програм економічного та соціального розвитку з визначенням їх граничних фінансових значень.

Державне фінансове регулювання є складовою економічної політики держави, яка в свою чергу впливає на суспільний розвиток держави. В ній визначаються основні напрями розвитку економіки, загальний обсяг фінансових ресурсів, джерела, шляхи використання, розробляються відповідні механізми регулювання і стимулювання соціально-економічних процесів. Зазначена політика є комплексом державних заходів, що забезпечують ефективне

функціонування фінансової системи, стимулює економічний розвиток і створює відповідне підґрунтя для здійснення державою покладених на неї функцій і завдань. Формування та реалізація ефективної політики у сфері державних фінансів займають достатньо важливе місце у процесі регулювання соціально-економічного розвитку держави. На сучасному етапі економічних перетворень вагомим значення набувають дослідження щодо забезпечення фінансової збалансованості. У зв'язку з цим важливим є розкриття теоретичних засад та обґрунтування напрямів державного фінансового регулювання, сутність якої полягає в розвитку фінансово-економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту, пов'язаних з формуванням фінансових ресурсів держави.

Формування державної фінансової політики, у тому числі в частині регулювання бюджетних доходів та видатків, дефіциту бюджету, державного боргу, валютного курсу відбувається з урахуванням сукупності зовнішніх чинників, що спрямовано посилення інвестиційної привабливості країни для міжнародного капіталу, підвищення конкурентоспроможності національних товарів на світових ринках, дотримання рекомендацій міжнародних фінансових організацій для отримання відповідних обсягів кредитування. Вагомою причиною здійснення фінансових капіталовкладень для інвестора є максимізація прибутку в рамках виробничих і науково-технічних комплексів. Інвестори, які беруть на себе завдання здійснення оцінки ефективності вкладень, сприяють економічному зростанню, у тому числі шляхом підвищення дієвості механізму розподілу фінансово-економічних ресурсів. Державне регулювання розвитку економіки є вагомою, динамічною складовою фінансового механізму економічного зростання, що спрямований на забезпечення збалансованого розвитку реального та фінансового сектору економіки. Необхідно зауважити, що на різних етапах становлення системи фінансового регулювання ступінь впливу держави на економічні процеси був відчутно різним та супроводжувався зміною форм, методів та важелів управління економікою [3].

Податкова система країни є важливим інструментом фінансового регулювання, від важливості податкової політики значним чином залежать темпи економічного зростання, показники зовнішньоекономічної діяльності, обсяги залучення інвестиційних ресурсів, в тому числі іноземних інвесторів, пріоритети соціаль-

ної політики держави. Розвиток фінансової системи держави супроводжується постійним удосконаленням механізмів стимулювання соціально-економічного розвитку, структурними перетвореннями податкової системи, посиленням дієвості регулюючої функції податків, покращанням якісного рівня планування податкових надходжень. Вагомим завданням реалізації механізму податкового регулювання є створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та забезпечення формування необхідного обсягу доходної частини бюджету для реалізації поставлених завдань. Ефективність функціонування податкової системи певною мірою визначається рівнем поєднання та узгодженості фіскальної та стимулюючої складової. Вагомим завданням податкового регулювання як інструменту впливу на економічні процеси, є встановлення певного оптимального рівня оподаткування та механізму адміністрування податків, що забезпечать поєднання інтересів платників податків та держави.

Розвиток суспільства на даному етапі вимагає використання бюджетної політики як дійового інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулювання у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, що підвищить рівень ефективності функціонування економічної та бюджетної системи в цілому. Бюджетна політика, що реалізується через систему бюджетних механізмів забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Бюджетний механізм та реалізація відповідної політики у сфері державних фінансів із використанням регулюючих можливостей бюджету є вагомими інструментами впливу держави на розвиток економіки, забезпечення необхідного рівня соціальних стандартів. Особливо вагомим значення набуває бюджетний механізм за умови трансформаційних перетворень економіки та необхідності її стабілізації в умовах фінансово-економічної рецесії. Економічна сутність бюджетної політики в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітектури, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання [4].

Зміст соціальної функції державних фінансів полягає в формуванні соціального захисту людини та забезпечення цілісності та стабільності розвитку суспільства. У реалізації соціальної функції держави призначення доходів і видатків державного бюджету полягає у формуванні і структуруванні державних фінансових ресурсів з метою забезпечення базових параметрів життєдіяльності громадянина і суспільства. Соціальне призначення трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, полягає у забезпеченні соціальної злагоди і стабільності у суспільстві шляхом розподілу фінансових ресурсів за регіонами країни для збалансованого соціально-економічного та культурного розвитку як територій, так і країни в цілому. Державні цільові фонди покликані забезпечити функціонування системи соціального захисту осіб, які потребують підтримки з боку суспільства. Важливим методологічним чинником є визначення принципів функціонування державних фінансів, що дозволяє виявити напрями впливу фінансів на розвиток державного сектору економіки, виробити критерії його розвитку [8].

Вітчизняний ринок фінансових послуг потребує подальшої розбудови своєї інфраструктури, проте певні складові ринку є доволі розвинутими, що проявляється зростаючою кількістю надання відповідних послуг. Водночас економічна рецесія, значним чином, вплинула на фінансовий стан банків та небанківських фінансових установ, що відобразилось на зниженні довіри до фінансових інститутів. Сучасні тенденції розвитку цього ринку обумовлюють необхідність підвищення дієвості та адаптивності системи державного регулювання, що направлено на посилення захисту прав інвесторів, використання міжнародних стандартів та принципів регулювання. Посилення інституційної спроможності державних фінансових інститутів, підвищення рівня прозорості їх діяльності сприятимуть зростанню функціональної ефективності системи регулювання ринку фінансових послуг.

Фінансовий ринок є однією з важливих складових фінансово-економічної системи країни, що інтегрує економічні та фінансові відносини. З урахуванням сучасного стану вітчизняної економіки наявні проблеми фінансового ринку, соціально-економічні тенденції його функціонування та державного регулювання, пошук оптимальної для даного етапу розвитку моделі вимагають створення належних методологічних та інституційних засад для його розвитку з урахуванням потреб та інтересів сусп-

ільства. Фінансовий ринок відображає сукупність економічних відносин, які забезпечують мобілізацію і перерозподіл тимчасово вільних грошових коштів суб'єктів господарювання, банківських установ, небанківських фінансово-кредитних інститутів, держави і домогосподарств шляхом здійснення операцій з купівлі-продажу фінансових інструментів, зокрема цінних паперів та інструментів грошово-кредитного ринку. Ефективне функціонування фінансового ринку забезпечує його інституційна структура. Фінансові інститути як організації, що акумулюють тимчасово вільні фінансові ресурси, регулюють доступ до них економічних агентів: домогосподарств, суб'єктів господарювання та держави на основі взаємодії попиту та пропозиції, визначають принципи їх використання. Банківські фінансові інститути посідають вагоме місце в усіх сегментах фінансового ринку. Роль банків на фінансовому ринку визначається їх можливостями залучати тимчасово вільні кошти та спроможністю ефективно використовувати акумульовані фінансові ресурси для задоволення фінансових потреб реального сектору економіки. З метою забезпечення ефективного функціонування фінансового ринку, необхідно провести низку заходів, які призведуть до підвищення конкурентоспроможності небанківських фінансово-кредитних інститутів, зокрема посилити захист прав споживачів фінансових послуг, запровадити преференції з оподаткування фінансових установ, лібералізувати умови заснування фінансових інститутів з одночасним посиленням їх відповідальності за здійснену діяльність. Державне регулювання фінансового ринку являє собою взаємопов'язану систему форм, методів та інструментів впливу на учасників фінансового ринку з метою забезпечення єдності й сприятливих умов для розвитку та функціонування фінансового ринку з врахуванням інтересів споживачів, що в цілому спрямовано на покращення інвестиційного клімату в країні. Фінансовий ринок характеризується недостатністю чітких традицій та правил функціонування, що зумовлює необхідність розробки концептуальних підходів до побудови ефективного механізму державного регулювання фінансового ринку, яке має забезпечувати покращення інвестиційного середовища, захист інтересів споживачів фінансових активів, прозоре ціноутворення, усунення системних ризиків, діяльність фінансового ринку як механізму економічного розвитку. Для удосконалення державного регулювання фінансового ринку доцільним є проведення оцінки ефек-

тивності діяльності регулятивних органів, що надає можливість відслідковувати стан системи державного регулювання в країні з урахуванням дотримання інтересів суб'єктів фінансового ринку. Розвиток фінансового ринку залежить від ступеня розвитку його інститутів. Фінансові інститути забезпечують ефективне функціонування ринкового механізму, гарантують інвесторам прибуткове вкладення залучених у них коштів в фінансові активи [3].

Вагомими умовами інтеграції вітчизняного фінансового ринку в світовий фінансовий ринок є макроекономічна стабільність; транспарентність та передбачуваність фінансової політики, узгодженість її напрямів; адаптивність вітчизняної моделі фінансового ринку основним тенденціям розвитку світового фінансового середовища; подальша лібералізація фінансового ринку; вдосконалення системи регулювання фінансового ринку; збалансований розвиток всіх сегментів фінансового ринку. Формування ефективного фінансового ринку потребує спрямування економічних перетворень в країні на посилення конкурентоспроможності вітчизняних фінансових інститутів, підвищення рівня їх капіталізації; переорієнтація попиту суб'єктів господарювання на внутрішні джерела фінансових ресурсів та активізація діяльності інституційних інвесторів; формування сприятливих передумов для появи дієвих фінансових інструментів і послуг; впровадження відповідних механізмів захисту прав споживачів фінансових послуг та інвесторів. Важливим є розробка інституційних засад механізму державного регулювання фінансового ринку, які ґрунтуються на сукупності форм, методів та інструментів впливу регуляторів на функціональні та інфраструктурні інститути фінансового ринку, що сприятиме підвищенню якісного рівня відповідної державної фінансової політики та забезпеченню сприятливих умов функціонування фінансового ринку з урахуванням динаміки основних показників економічного середовища та інтересів споживачів фінансових послуг.

ВИСНОВКИ

Державна фінансова політика є дієвим інструментом регулювання циклічних коливань економіки, важливим є забезпечення своєчасної адаптації фінансових механізмів до динамічних змін внутрішнього та зовнішнього економічного середовища. Система фінансово-економічних інститутів є результатом розвитку та постійного вдосконалення відповідних взаємовідносин у процесі формування, регулювання

та використання валового внутрішнього продукту з метою задоволення потреб суспільства. Важливим є реалізація вираженої, послідовної та системної фінансової політики використовуючи бюджетні, податкові, грошово-кредитні, страхові інструменти та важелі. З урахуванням економічних тенденцій, пріоритетним напрямом бюджетної політики є підвищення ефективності видатків бюджету. Реалізація зазначеного потребує проведення структурної оптимізації видаткової частини бюджету, забезпечення збалансованого розподілу бюджетних коштів між рівнями бюджетної системи. Подальше впровадження механізмів надання суспільних послуг, за участі недержавних організацій, сприятиме підвищенню їх якості та зростанню конкуренції. Необхідним є розвиток інструментів програмно-цільового методу, удосконалення державного фінансового контролю та посилення відповідальності за порушення у фінансово-бюджетній сфері. В процесі планування бюджету слід врахувати результати реалізації державних цільових програм за минулий період. Крім того, варто удосконалити механізм оцінки ефективності видатків бюджету за участі центральних органів державного управління, які формують фінансову політику. Фінансово-бюджетна політика повинна враховувати низку завдань, які стоять на певному етапі розвитку суспільних відносин, що обумовлює необхідність поглиблення методологічних засад її формування. За умов рецесії та фінансової нестабільності держава відіграє вагому роль у забезпеченні відновлення економічного зростання шляхом стимулювання попиту на товари і послуги, збільшення видатків бюджету на розвиток людського капіталу, модернізацію інноваційної та соціальної інфраструктури. Доцільним є стимулювання інвестиційного й споживчого попиту за рахунок активізації фінансової складової суспільного розвитку з урахуванням часових лагів і ступеня дієвості відповідних економічних заходів. Подальше удосконалення бюджетно-податкової політики має здійснюватися з урахуванням провідного зарубіжного досвіду, можливостей його адаптації до вітчизняної моделі соціально-економічного розвитку та інституційної спроможності державних органів регулювання. Податкова політика в розвинутих країнах є, переважно, ациклічною, натомість у країнах з трансформаційною економікою — проциклічною. Бюджетно-податкова політика має сприяти розвитку інституційних секторів економіки, підвищенню рівня фінансової стійкості системи державних фінансів. Пріоритетними напря-

мами бюджетної політики країни є посилення відкритості та публічності розміщення державних замовлень, оптимізація системи органів державного управління та об'єктів соціальної інфраструктури, підвищення дієвості системи соціального захисту населення, зниження вагових показників видатків бюджету на обслуговування державного боргу. Важливим є методологічне вдосконалення механізму середньострокового прогнозування показників надходжень податків та зборів до державного і місцевих бюджетів. На даний час державне фінансове регулювання країни формується в умовах соціально-економічної політики, яка виходить з необхідності рівноправної участі держави у світових економічних і фінансових відносинах, підвищення якості державних суспільних послуг, що вимагає реалізації стратегії економічного зростання на якісно новому інституційному рівні. Необхідно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого державного фінансового контролю для посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства. Бюджетна політика у сфері видатків, відповідно до поставлених завдань і цілей має інерційний характер у частині соціальних видатків бюджету та видатків на обслуговування державного боргу. Рівень інституційного середовища характеризує якість взаємодії і координації фіскальної й монетарної політики країни, регулятивні можливості та ступінь впливу фінансових інструментів і важелів на процеси економічного розвитку та соціальну стабільність. Необхідною передумовою реалізації дієвої бюджетної політики є забезпечення конвергенції моделей фінансового стимулювання та обмежень. Інституційний аспект координації складових фінансової політики пов'язаний із взаємодією державних органів управління. Трансформаційні перетворення обумовлюють необхідність формування системи державного фінансового регулювання із визначенням індикативних значень очікуваних результатів, що сприятиме забезпеченню збалансованості та узгодженості пріоритетів суспільного розвитку.

Література:

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг.

ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.

2. Бюджетна система / за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2012. 871 с.

3. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг.ред. А.А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.

4. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації / В.Р. Сіденко, М.І. Скрипниченко, В.С. Пonomarenko, І.Я. Чугунов та ін.; за ред. В.Р. Сіденка. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 648 с.

5. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації: монографія / за ред. І.О. Луніної; Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2014. 296 с.

6. Самуельсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.

7. Фінанси / за ред. І.О. Лютого. К.: Ліра-К, 2017. 728 с.

8. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни / І.Я. Чугунов // Казна України. 2014. № 6. С. 25—28.

9. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5—18.

10. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54—61.

References:

1. Chuhunov, I.Ya. Kanieva, T.V. and Pasichnyi, M.D. (2018), Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky [Fiscal policy in the system of regulation of the economy], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.

2. Fedosov, V.M. and Yuriy, S.I. (2012), Biudzhethna systema [The budget system], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

3. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. Kanieva, T.V. and Mazaraki, A.A. (2015), Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh pere-tvoren' [State financial regulation of economic transformations], Kyivs'kyj natsional'nyj torhivel'no-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.

4. Sidenko, V.R. Skrypnichenko, M.I. Ponomarenko, V.S. and Chuhunov, I.Ya. (2017), Instytutsijna transformatsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Institutional transformation of Ukraine's financial and economic system in the context of globalization], Kyivs'kyj natsional'nyj torhivel'no-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.

5. Lunina, I.O. (2014), Rozvytok derzhavnykh finansiv Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Development of public finances of Ukraine in the conditions of globalization], In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. Samujel'son, P.Je. and Nordhaus, V.D. (2015), Jekonomika [Economics], Vil'jams, Moscow, Russia.

7. Liutyj, I.O. (2017), Finansy [Finance], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

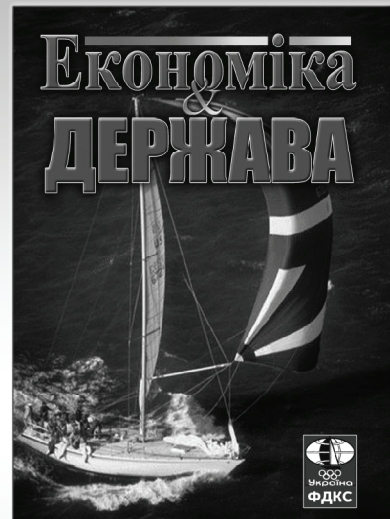
8. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", Kazna Ukrainy, vol. 6, pp. 25—28.

9. Chuhunov, I.Ya. and Makohon, V.D. (2018), "Budget strategy in the context of economic transformation", Visnyk KNTEU, vol. 5, pp. 5—18.

10. Chugunov, I.Y. and Pasichnyi, M.D. (2018), "Fiscal policy for economic development", Naukovyj visnyk Polissia, vol. 1 (13), no. 1, pp. 54—61.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 330.3:004(100)

М. Б. Кулинич,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ORCID ID: 0000-0001-9024-2924

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.44

ПОТЕНЦІЙНІ ВИГОДИ І НЕБЕЗПЕКИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

М. Kulynych,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Accounting
and Auditing Lesya Ukrainka Eastern European National University

POTENTIAL BENEFITS AND HAZARDS OF DIGITAL ECONOMY

У глобальному світі спостерігається перехід від традиційної економіки до цифрової. На структуру і механізм функціонування традиційної економіки істотно впливають зміни умов діяльності господарюючих суб'єктів. Головними драйверами для цифрової економіки стали розвиток інтернету та електронної комерції, які відкрили нові шляхи обміну інформацією, продажу товарів та надання послуг.

Перевагою цифрової економіки є те, що вона знижує вартість платежів і відкриває нові джерела доходу, товари та послуги в цифровому світі можуть швидко вийти на глобальний ринок, стати доступними людям у будь-якій точці світу. Побічним явищем, яке загрожує людству під впливом цифрових трансформацій, стає скорочення кількості робочих місць. Може настати абсолютна незапитованість широкого кола фахівців, підготовка яких буде повністю припинена або зведеною до мінімуму, що спричинить за собою посилення ризику соціальної напруженості в суспільстві.

In the global world, there is a transition from the traditional economy to the digital one. Both the structure and mechanism of the traditional economy functioning are significantly influenced by changes in the conditions of economic entities activity.

The advantage of the digital economy is that it lowers the cost of payments and opens up new sources of income, and goods and services in the digital world can quickly enter the global marketplace and become accessible to people anywhere in the world. Modern technologies are able to significantly reduce the cost and percentage of defects while improving the quality of products. More and more companies will be motivated to use them — and over time, the digital economy will be perceived as quite "traditional".

The digital economy will be the next stage in the evolutionary development of the economic and production model of society. Information will be considered a major resource and measure of the digital economy.

Due to active development of Internet technologies, growth of computing power of processors, universal distribution of mobile devices and deep integration into life of social networks — we have to all this much faster and comfortable access. Service providers, in turn, can accumulate and analyze large volumes of data which allow them to increase quality of products, to reduce terms of its development and a conclusion to the market, to get rid of unnecessary links in supply chains and also it is better to understand the consumers.

A side effect that threatens humanity under the influence of digital transformation is the reduction of jobs. There may be an absolute lack of demand from a wide range of professionals whose training will be completely discontinued or

minimized that will entail increased risk of social tension in society. Robotization of production and its automation in the future can also lead to the fact that production personnel will shy away from decision-making and thus prevent operational impact on production processes.

The digital economy is a natural consequence of technological progress.

Ключові слова: цифрова економіка, традиційна економіка, інформація, виробництво, витрати, бізнес-процеси, персонал, компетенції.

Key words: Digital Economics, Traditional Economics, Information, Production, Costs, Business Processes, Personnel, Competencies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світ міняється глобально, позитивні зміни прослідковуються у всіх без винятку сферах життя людини. Каталізаторами таких змін слугує стрімкий розвиток цифрових інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяє подальшій трансформації економіки на новий, якісно вищий щабель розвитку — цифрову економіку.

В епоху цифрової економіки потреби людини можуть задовольнятися набагато краще. Будучи глобальною мережею економічних і соціальних заходів, цифрова економіка реалізується через інтернет, створює можливості підвищити продуктивність праці, конкурентоспроможність компаній, знизити витрати виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Становлення цифрової економіки і пов'язані з нею трансформаційні процеси зосереджуються в полі зору вітчизняних та зарубіжних дослідників, як-от: Кокорев О.С., Шваб К., Ковальчук К.Ф., Бандоріна Л.М., Удачина К.О., Огородников П.І., Тасмаганбетов А.Б., Тяпунін А.П., Устюжаніна Е.В., Рамазанов С.К., Чалдаева Л.А., Петренко Л.М., Лось В.О. та інші.

Водночас, незважаючи на чималі наукові дослідження потребують додаткового обговорення науковою спільнотою проблеми з виявлення переваг і небезпек становлення цифрової економіки у порівнянні із традиційною економікою, а також вивчення потенційних наслідків провадження цифрової економіки.

Цифрова епоха змінює підхід до ведення бізнесу, тому змінюються вимоги до системи управління маркетингом, збуту, документообігу, управління персоналом, облікових систем та ряду інших корпоративних додатків [1].

На думку К. Шваба, "характер змін, що відбуваються настільки фундаментальний, що світова історія ще не знала подібної епохи —

часу як великих можливостей, так і потенційних небезпек" [2].

Вітчизняні науковці К. Ковальчук, Л. Бандоріна, К. Удачина зазначають, що у глобальному світі спостерігається перехід від традиційної економіки до цифрової, яка базується на електронній інфраструктурі (інтернет, телекомунікації, програмне та апаратне забезпечення), електронному бізнесі (автоматизація господарської діяльності), електронній комерції (дистрибуція товарів через інтернет), електронних грошах (проведення безготівкових розрахунків), електронному уряді (використанні сучасних інформаційних та комунікаційних технологій в управлінні державою) [3].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження та завдання полягають у дослідженні ряду потенційних переваг і загроз, які очікуються з становленням цифрової економіки. Для досягнення цього ставимо завдання: порівняти складові традиційної і цифрової економіки за класифікаційними ознаками, що мають тенденцію до трансформації, виокремити переваги цифрової економіки, яка стане наступною стадією еволюційного розвитку економічної та виробничої моделі суспільства, обґрунтувати потенційні небезпеки від використання цифрових технологій.

Методами дослідження є системний аналіз, індукція і дедукція, порівняння, прогнозування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Безперервні і суперечливі зміни умов діяльності господарюючих суб'єктів істотно впливають на структуру і механізм функціонування традиційної економіки, тобто економічної системи, в якій традиції, звичаї визначають широкі використання ресурсів. Для традиційної економіки властивий набір таких компонентів: господарство, ресурс, продукція, технології, норми, традиції, власність, праця, методи управління. Кожна із цих складових характери-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика складових традиційної і цифрової економіки за класифікаційними ознаками

Традиційна економіка		Цифрова економіка	
компоненти	класифікаційні ознаки	компоненти	класифікаційні ознаки
тип господарства	натуральне, індустріальне	блага	матеріальні блага, нематеріальні блага
ресурси, що піддаються обробці	матеріальні, нематеріальні	інформація	напрями використання інформації: на підготовку та прийняття рішень / на виготовлення товарів та надання послуг Предмет дослідження сучасної економіки: матеріальні об'єкти / інформація і знання *
продукція (послуги)	стандартні, інноваційні	економічна діяльність	рівень економічної діяльності: локальний / глобальний середовище економічної діяльності: реальна / віртуальна
рівень розвитку технології	нерозвинуті, розвинуті	суб'єкти економіки	форма організації суб'єктів економіки: локальні суб'єкти / у формі мережі
тип виробництва	одиничний, масовий	інновації	швидкість поширення інновацій: низька / висока
традиції, норми щодо стану об'єкту управління	стабільність, розвиток	цифрові технології	глибина і масштаб проникнення цифрових технологій: незначні / значні
земля (капітал) через призму власності	загальна власність, приватна власність	методи обробки, зберігання, передачі даних	Основа методів обробки, зберігання, передачі даних: традиційна / інноваційна
зв'язки між виробниками	нерозвинуті, розвинуті	регулювання діяльності	методи регулювання діяльності: «ручні» / автоматизовані
праця	ручна, машинна		
методи управління	економічні		

Джерело: складено автором на основі джерела [4].

зується своїми класифікаційними ознаками, які еволюціонують і з часом трансформуються (табл. 1).

Цифрова економіка характеризується активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з метою здійснення різних видів взаємодій, в тому числі юридично-значимих, між усіма учасниками економічних процесів. Саме ІКТ, які за останні двадцять років зробили великий стрибок вперед, допомагають суспільству, бізнесу і цілим державам постійно вдосконалюватися: оптимізувати витрати, створювати нові продукти і послуги, підвищувати якість життя і т.д. Головними драйверами для цифрової економіки стали розвиток інтернету та електронної комерції, які відкрили нові шляхи обміну інформацією, продажу товарів та надання послуг.

У цифрової економіки багато переваг. Вона знижує вартість платежів і відкриває нові джерела доходу. В онлайн вартість послуг нижче, ніж в традиційній економіці (насамперед за рахунок зниження витрат на просування), а самі послуги як державні, так і комерційні — доступніші. Крім того, товари та послуги в цифровому світі можуть швидко вийти на глобальний ринок, стати доступними людям у будь-якій точці світу.

Пропонований продукт може бути практично миттєво доопрацьований під нові очікування або потреби споживача. Цифрова економіка надає різноманітніший інформаційний, освітній, науковий, контент — швидше, якісніше і зручніше. Це просто новий етап становлення економіки. Як свого часу промислова революція перетворила аграрну економіку в індустріальну, так зараз технологічна революція призводить до її цифровізації. Оскільки сучасні технології дозволяють істотно знижувати собівартість і відсоток браку, одночасно покращуючи якість продукції, все більше компаній будуть мотивовані їх застосовувати — і з часом цифрова економіка буде сприйматися як цілком собі "традиційна".

У своєму еволюційному розвитку традиційна економіка зміниться цифровою, використовуючи сучасні електронні засоби, відмову від аналогової взаємодії і аналогових носіїв інформації, обмін даними між учасниками процесів у режимі онлайн. Її переваги в порівнянні з традиційною: спрощення і прискорення взаємодії сторін, роблячи управління економічними процесами простішим і прозорим; досягнення до міжнародних масштабів; легко інтегрується в існуючі процеси, що протікають у державі. У неї

нижче витрати і час реакції на ринкові зміни, вище гнучкість і адаптивність.

Цифрова економіка спирається на те, що інформація і технології доступні завжди і скрізь за рахунок мобільності і хмар, це призводить до нових форматів взаємодії, рішення легко масштабуються. Аналітика стає інтелектуальною, точковою. Трансформується в подальшому взаємодія попиту і пропозиції, все стане більш швидким і персоніфікованим.

Цифрова економіка — це економіка нового технологічного покоління з використанням величезної кількості даних, що генеруються в найрізноманітніших інформаційних системах. Крім того, цифрова економіка більш ефективна, ніж традиційна, з точки зору продуктивності праці і можливих витрат на одиницю виробництва. Наприклад, перший конвеєр замінив відразу кілька фахівців, задіяних в ланцюжку виробництва, водночас швидкість виробництва зросла, а собівартість знизилася. Сьогодні ефективність конвеєра є очевидною, тому в найближчі роки більшість процесів перейде в інтернет і в хмари, і цілі галузі будуть функціонувати в цифровому форматі. Отже, цифрова економіка теж дуже швидко стане традиційною. Сама по собі автоматизація традиційних процесів технологічною революцією не була, і навіть інтернет не став нею. Проте на базі автоматизації та інтернету відбуваються фундаментальні зміни, які торкнуться усіх учасників цифрової економіки: для споживачів — дешевше і швидше; для бізнесу — швидше оборот капіталу, нижче собівартість, більше можливостей для розвитку, масштабування і конкуренції; для держави — прозоріша економіка, більше можливостей економічного моніторингу, легше і швидше проводяться реформи і перетворення.

Можна цілком вважати, що цифрова економіка стане наступною стадією еволюційного розвитку економічної та виробничої моделі суспільства. Від "реальної" економіки не можна відмовитися — хтось повинен виробляти продукти харчування, будувати будинки, займатися перевезеннями і логістикою, надавати медичні послуги. Однак за рахунок активного розвитку інтернет-технологій, зростання обчислювальної потужності процесорів, повсюдного поширення мобільних пристроїв і глибокої інтеграції в життя соціальних мереж — ми маємо до всього цього набагато швидший і комфортний доступ. Постачальники послуг, у свою чергу, можуть акумулювати й аналізувати великі обсяги даних, які дозволяють їм підвищувати якість продукції, скорочувати терміни її

розробки та виведення на ринок, позбавлятися від непотрібних ланок у ланцюжках поставок, а також краще розуміти своїх споживачів.

Революційні зміни в багатьох традиційних галузях і одночасна поява нових сфер і можливостей розвитку людської діяльності не дають підстав у повній мірі оцінити майбутнє, яке залежить не тільки від рівня радикальності технологічних змін, швидкості їх вдосконалення та розповсюдження, але і від інституційного забезпечення цих процесів [5]. У зв'язку з цим виокремлено характеристики цифрової економіки із потенційними наслідками:

- перетворення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у технології широкого застосування, які допускають численні удосконалення, мають різні варіанти використання, застосовуються в багатьох секторах народного господарства і здатні поєднуватися з іншими технологіями, суттєво підвищуючи їх ефективність;

- удосконалення інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень за рахунок віддаленого доступу до інформації в режимі реального часу та створення систем обробки великих масивів даних. Це змінює логіку організації процесу управління як на рівні бізнесу, так і на рівні держави;

- перехід населення і бізнесу на онлайн-взаємодію і онлайн-обслуговування;

- витіснення живої праці роботами, переведення значної частини виробництва в цифровий формат;

- поширення адитивних технологій (наприклад, 3D-принтерів різного призначення) для домашнього, промислового, медичного, будівельного та ін. використання;

- територіальне розосередження учасників господарської взаємодії, починаючи від створення онлайн-договорів і закінчуючи внутрішньою дистанційною взаємодією;

- зниження асиметрії інформації за рахунок збільшення можливостей доступу до неї і розвитку технологій її обробки;

- поява Інтернет — речей — предметів з вбудованими електронними пристроями, що обмінюються інформацією про стан об'єкта зовнішнього світу або самого споживача без участі людини;

- поява нових, електронних видів грошових коштів;

- зростання ролі спільного використання благ (споживачі купують не самі блага, а права доступу до благ і права їх використання);

- посилення ролі цифрових платформ, що з'єднують постачальників (продавців) і споживачів (покупців) послуг;

Таблиця 2. Характеристика складових економіки знань

Компоненти	Класифікаційні ознаки
Знання	1. Джерело знань: - отримані за результатами інших дослідників; - отримані за результатами проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень. 2. Конвертація знань: - у запаси. - у виробничий досвід і нематеріальні активи. 3. Знання як товар: є або немає. 4. Знання як фактор виробництва: є або немає. 5. Достатність знань для формулювання завдань і їх вирішення: достатньо і недостатньо. 6. Ефективність і інтенсивність використання знань: - неефективні і неінтенсивні; - ефективні і інтенсивні
База знань і науково-технічний потенціал	Конкурентноздатність бази знань і науково-технічного потенціалу: конкурентноздатні і неконкурентноздатні
Науково-дослідна діяльність	Підтримка науково-дослідної діяльності: підтримується або не підтримується
Людський капітал	1. Використання людського капіталу: неефективне або ефективне. 2. Компоненти людського капіталу: культурні, економічні
Інформаційне середовище	Повноцінність інформаційного середовища: неповноцінне, повноцінне
Відносини	Основа відносин: на постачанні матеріальних ресурсів, на ідеях на концепціях, на стратегіях
Діяльність людини	Основа діяльності людини: на виконанні рутинних операцій, на креативності, на уяві

Джерело: складено автором на основі джерела [4].

— поступове витіснення поновлюваних джерел енергії, розвиток енергозберігаючих технологій;

— розвиток інноваційних біотехнологій та фармацевтичних препаратів, що забезпечували ефективне омолодження і лікування організму;

— зниження транзакційних витрат за рахунок заміни посередників автоматичними мережевими сервісами;

— реалізація концепції електронного уряду;

— глобалізація соціальних зв'язків;

— виникнення нової форми взаємодії між компаніями і кінцевими споживачем за допомогою створення персоніфікованих виробничих ланцюжків.

Науковці вважають, що темпи змін, що відбуваються настільки великі, що дуже складно робити прогнози і намагатися передбачити, за яким саме шляхом піде розвиток технологій. Разом з тим вже зараз очевидно, що ці зміни будуть чинити величезний вплив на соціально-економічні процеси [5].

Вважаємо, що у широкому розумінні цифрова економіка — це економіка постіндустріального суспільства, що характеризується великою кількістю як нових технологічних засобів, що активно використовуються підприємствами для виробництва продуктів і послуг, так і появою цифрових каналів комунікації і переосмислення підходу до використання

інформації. Саме інформація стане основним ресурсом і мірилом цифрової економіки. Змінилося і уявлення про бізнес: в наші дні компанія не повинна бути фізично великою і налічувати тисячі співробітників, щоб з успіхом конкурувати на ринку. І звичайно, якщо у умовах традиційної індустріальної економіки клієнту доводилося задовольнятися тим, що йому пропонували виробники, то споживачі цифрової епохи диктують ринку власні правила гри. Відповідно, гаслом будь-якої цифрової компанії стає "клієнтоорієнтованість".

Якщо вважати, що цифровізація — підвищення рівня автоматизації процесів, або ж перенесення в електронний простір різних категорій, об'єктів і процесів, таких як попит і пропозиція, документообіг, різні моделі управління, товари, послуги та інше і орієнтуватися на це визначення, то далеко не всі компанії можна віднести до цифрових або навіть таких, які прагнуть до цифровізації. Для цифрових компаній купівля товарів і послуг здійснюється за допомогою віртуальної платформи, яка замикає на собі компанію-продавця або постачальника послуг і кінцевого споживача (Uber і Alibaba).

У майбутньому цифровізація передбачає перехід до виробництва без використання людської праці (безпілотні таксі, роботи-офіціанти, розумне взуття). Тому побічним явищем, яке загрожує людству, стає скорочення кількості робочих місць.

Клаус Шваб попереджає про прийдешню глобальну соціальну кризу. На його думку, розвиток технологій найближчими роками залишить без роботи десятки мільйонів чоловік [6]. З цією проблемою вже зіткнулися США, де цифровізація найбільш розвинена. Багато років виробництво з США виводилося на території інших країн, а всередині самої держави централізувалася науково-дослідна і проектна діяльність. Підсумком стали безробіття і банкрутство цілих міст. На прикладі США видно, що процес цифровізації економіки не зупинити, складно передбачити соціальні наслідки його розвитку [2]. На думку німецького економіста К. Шваба, якісною відмінністю четвертої революції від третьої є синергетичний ефект, який виникає від злиття різних технологій: комп'ютерних, інформаційних, нанотехнологій, біотехнологій та ін. Це веде до стирання граней між фізичним, цифровим і біологічним (у тому числі людським) світами [2].

На несприятливих наслідках спровокованих розвитком цифрової економіки акцентує увагу Чалдаєва Л.А. До таких наслідків слід віднести:

- скорочення штатного складу підприємства, що спричинить за собою звільнення персоналу;

- необхідність організації його перепідготовки та підвищення кваліфікації [7].

Разом з розвитком можливостей цифрової економіки, зазначає науковець, може настати абсолютна незапитуваність широкого кола фахівців, підготовка яких буде повністю припинено або зведено до мінімуму, що спричинить за собою посилення ризику соціальної напруженості в суспільстві. В процесі "впровадження цифрових технологій" співробітники будуть випробовувати навантаження, багаторазово перевищує норми ефективної організації виконання операцій виробничих процесів. Причому така ситуація цілком ймовірно виникне тоді, коли впровадження методів цифрової економіки перебуватиме у вирішальній стадії освоєння, а до завершення цього процесу трудозайнятість персоналу різко впаде і вони повністю або частково виявляться незапитуваними. Очевидно, необхідність вирішення таких завдань, як забезпечення зростання мікро — і макропоказників, продуктивності праці і зайнятості населення на основі нових знань, навичок і вмінь набуває статусу першої необхідності. Звідси виникає необхідність не тільки підготовки і розробки програм, але й впровадження ІТ-технологій [7].

А Петренко Л.М. зазначає про потребу у фахівцях нової формації та додаткове наван-

таження на освітні установи в підготовки фахівців, здатних активно адаптуватися до нових можливостей цифрової економіки з подальшим залученням у виробничий процес [8].

Фахівцям, які хочуть залишатися запитуваними в цій реальності, що стрімко змінюється, доведеться володіти головними для цифрового світу компетенціями — здатністю гнучко мислити, вміти приймати і втілювати в життя нове. Розвиток цифрової економіки нерозривно пов'язано з розвитком економіки знань (табл. 2).

В основі економіки знань лежить нематеріальне виробництво, а драйверами зростання є знання і люди, що володіють цими знаннями [9].

Можна спрогнозувати і іншу потенційну негативну тенденцію залежності виробництва від використання цифрових технологій. Роботизація виробництва та його автоматизація у майбутньому може привести до того, що виробничий персонал буде ухилятися від прийняття рішень, а отже унеможливується оперативний вплив на виробничі процеси. Отже, збиток від збою цифрових систем може бути значно суттєвішим, ніж при традиційній моделі управління виробничими процесами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, цифрова економіка не краще і не гірше за "традиційну" — вона лише природний наслідок технічного прогресу. В умовах цифрової економіки успіху може домогтися навіть дуже маленьке підприємство, що не володіє на старті потужними фінансовими ресурсами, але вміє грамотно працювати з інноваціями і потребами клієнтів. Це час цифрових стартапів, з якими "традиційним" і часто консервативним підприємствам доводиться конкурувати. У цей момент і приходить необхідність цифрової трансформації — адаптації бізнес-моделі, корпоративної культури та ІТ-інфраструктури компанії до нових реалій. Цифрову трансформацію запускає бажання керівника поліпшити свій бізнес і закріпитися на сучасному ринку, не відкидаючи напрацьованих підприємством цінностей.

Цифровізація і глобалізація — нерозривні. Чим менше кордонів у різному розумінні, тим швидше буде розвиватися цифрова економіка і виграють ті країни, які відкриються один одному, утворюючи єдиний економічний простір.

Література:

1. Кокорев О.С. Цифровая экономика: смена ценностей и ориентиров в управлении предприятием. Московский экономический журнал

№ 1 2019. — DOI 10.24411/2413-046X-2019-11028).

2. Шваб К. Четвертая промышленная революция. — М.: Эксмо, 2016. — 208 с.

3. Ковальчук К.Ф., Бандоріна Л.М., Удачина К.О., Цифрова економіка — економіка XXI століття / Цифрова економіка: зб. мат. Національної наук.-метод. конф., 4—5 жовтня 2018 р., м. Київ. — К.: КНЕУ, 2018. — С. 185—189.

4. Огородников П.И., Тасмаганбетов А.Б., Тяпухин А.П. Типология новой экономики / E-Management. 2019. № 1. С. 60—77. — doi: 10.26425/2658-3445-2019-1-60-77

5. Устюжанина Е. В. и др. Цифровая экономика как новая парадигма экономического развития / Национальные интересы: приоритеты и безопасность, 2017, т. 13, вып. 10, 1788-1804 <http://www.fin-izdat.ru/journal/national/>

6. Рамазанов С.К. Кибернетика, синергетика і цифрова економіка: учора, сьогодні, завтра / Цифрова економіка: зб. мат. Національної наук.-метод. конф., 4—5 жовтня 2018 р., м. Київ. — К.: КНЕУ, 2018. С. — 310—313.

7. Чалдаева Л.А. Цифровая экономика: вчера, сегодня и завтра, 2018. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-vchera-segodnya-i-zavtra> (дата звернення 24.07.2019 р.).

8. Петренко Л.М., Петренко А.В. Психологічні умови формування "цифрових" компетенцій майбутніх фахівців / Цифрова економіка: зб. мат. Національної наук.-метод. конф., 4—5 жовтня 2018 р., м. Київ. — К.: КНЕУ, 2018. — С. 290—293.

9. Лось В.О. Тенденції національної цифрової економіки / Цифрова економіка: зб. мат. Національної наук.-метод. конф., 4—5 жовтня 2018 р., м. Київ. — К.: КНЕУ, 2018. — С. 242—244.

References:

1. Kokorev, O. S. (2019), "Digital economy: change of values and reference points in business management", *Moskovskij jekonomicheskij zhurnal*, vol. 1. DOI 10.24411/2413-046H-2019-11028).

2. Schwab, K. (2016), *Chetvertaya promyshlennaya revolyutsiya* [The fourth industrial revolution]. EKSMO Publ., Moscow, Russia.

3. Koval'chuk, K. F. Bandorina, L. M. and Udachina, K. O. (2018), "Digital economy — economy of the 21st century", *Cifrova ekonomika: zb. mat. Nacional'noi nauk.-metod. konf. KNEU* [Digital Economy: Coll. materials of the National Science Method. Conf.], Kyiv, Ukraine, 4—5 Oct, pp. 185—189.

4. Ogorodnikov, P. I. Tasmaganbetov, A.B. and Tjapuhin, A.P. (2019), "Typology of new economy", *E-Management*, vol. 1, pp. 60—77. doi: 10.26425/2658-3445-2019-1-60-77

5. Ustjuzhanina, E. V. (2017), "Digitaleconomy as new paradigm of economic development", *Nacional'nye interesy: prioritety i bezopasnost'*, vol. 13, no. 10, pp.1788—1804, available at: <http://www.fin-izdat.ru/journal/national/> (Accessed 24 Jul 2019).

6. Ramazanov, S. K. (2018), "Cybernetics, sinergetika and digital economy: Yesterday, today, tomorrow", *Cifrova ekonomika: zb. mat. Nacional'noi nauk.-metod. konf. KNEU* [Digital Economy: Coll. materials of the National Science Method. Conf.], Kyiv, Ukraine, 4—5 Oct, pp. 310—313.

7. Chaldaeva, L.A. (2018), "Digital Economy: Yesterday, Today, and Tomorrow", available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-vchera-segodnya-i-zavtra> (Accessed 24 Jul 2019).

8. Petrenko, L. M. Petrenko, A. V. (2018), "Psychological conditions of formation of "digital" competences of future experts", *Cifrova ekonomika: zb. mat. Nacional'noi nauk.-metod. konf. KNEU* [Digital Economy: Coll. materials of the National Science Method. Conf.], Kyiv, Ukraine, 4—5 Oct, pp. 290—293.

9. Los', V. O. (2018), "Trends of national digital economy", *Cifrova ekonomika: zb. mat. Nacional'noi nauk.-metod. konf. KNEU* [Digital Economy: Coll. materials of the National Science Method. Conf.], Kyiv, Ukraine, 4—5 Oct, pp. 242—244.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 657

О. А. Подолянчук,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID:0000-0003-0234-8943

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.51

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВИ ОБЛІКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

O. Podolanchuk,
PhD in Economics, associate professor, Head of Accounting and Taxation in Economics Department
Vinnitsia National Agrarian University

THE ESSENCE AND BASIS OF ORGANIC PRODUCT ACCOUNTING

У статті досліджено наукові публікації з питань виробництва та обліку органічної продукції. Розкрито різні погляди науковців щодо визначення поняття "готова продукція". Представлено особливості виготовлення готової продукції у різних галузях народного господарства та представлено власне визначення. Досліджено нормативно-правове регулювання органічного виробництва та обґрунтовано авторське формулювання змісту органічної продукції. Представлено міжнародний підхід до категорій органічної продукції. Підтверджено перспективність органічного виробництва та необхідність нормативного регулювання облікових процесів, які стосуються органічного виробництва. Окреслено новий підхід до системи обліку готової продукції сільськогосподарських підприємств з виділенням таких завдань: виокремлення об'єктів обліку виробництва та стану готової продукції (в т.ч. органічної і традиційної); формування первинних документів (за виокремленими об'єктами); узагальнення даних на рахунках синтетичного та аналітичного обліку; обґрунтування статей фінансової, податкової та статистичної звітності; забезпечення належного контролю за виробництвом, рухом та процесом реалізації продукції. За результатами дослідження визначено необхідність розробки методологічного інструментарію для обліку органічного виробництва. З розвитком органічного виробництва має бути належним чином організована система обліку, яка сприятиме забезпеченню користувачів своєчасною та достовірною інформацією про виробництво, зберігання та реалізацію органічної продукції.

The article investigates scientific publications on organic production and accounting. Various views of scientists on the definition of "finished products" are revealed. The peculiarities of manufacturing finished products in different sectors of the economy are presented, and our own definition is given: finished products are parts of stocks and agricultural products produced by an enterprise that are intended for resale, internal use and do not require technical and biological conversion. Regulation of organic production is investigated and the author's formulation of the content of organic products in of the production process is substantiated, as a result of which agricultural products and products of their processing are produced in accordance with certain standards of organic production and their quality is confirmed by a certificate. An international approach to organic product categories is presented. The prospects of organic production and the need for regulation of accounting processes related to organic production have been confirmed. A new approach to the system of accounting of finished products of agricultural enterprises is outlined with the following tasks: separation of objects of accounting of production and condition of finished products (including organic and traditional); formation of primary documents (by separate objects); synthesis of data on accounts of synthetic and analytical accounting; substantiation of the articles of financial, tax and statistical reporting; ensuring proper control over production, movement and sales process. According to the results of the research, it is necessary to develop a methodological toolkit for accounting organic production. With the development of organic production, a system of accounting should be properly organized to help provide users with timely and reliable information on the production, storage and sale of organic products. For this purpose, accounting for such products should be separated from the production and storage of inorganic and transitional products.

Ключові слова: готова продукція, органічна продукція, органічне виробництво, облік.
Key words: finished products, organic products, organic production, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільське господарство в теперішніх умовах нестабільної економіки є не лише галуззю, яка забезпечує продовольчу безпеку країни, а й сегментом, що впливає на екологічний стан.

Інтенсивність сільськогосподарського виробництва негативно впливає на екологію, що обумовлює пошуки альтернативних агротехнологій з метою збереження екологічного середовища, підвищення якості виробленої про-

дукції, поліпшення добробуту населення та покращення економічного стану. Тому проблематика розвитку органічного виробництва набуває актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Важливість тематики наукової публікації підтверджується дослідженнями науковців різних галузей. Новак Н.П. досліджено чинники розвитку агроформувань з органічним виробництвом [8]. Вінюкова О.Б. характеризує тенденції розвитку і ведення органічного виробництва у порівнянні з закордонним досвідом [1]. Курман Т. досліджено проблеми законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції [5]. Пасемко Г.М. вивчає проблеми облікового забезпечення управління витратами на виробництво органічної продукції [10]. Суліменко А.А та Киян А.В. означають необхідність розробки на законодавчому рівні типових форм документів та Методичних рекомендацій щодо організації обліку в умовах органічного виробництва [15]. Мороз Ю.Ю. та Цаль-Цалко Ю.С. виокремлюють підходи бухгалтерського обліку господарської діяльності з виробництва органічної продукції [7].

Відаючи належне науковим доробкам, можна зазначити, що в них розкривається фрагментарний характер, або дослідники розглядають органічне сільськогосподарське виробництво в цілому, не приділяючи значної уваги методиці його обліку.

Облік як інформаційна база системи управління суб'єкта господарювання забезпечує керівників різних рівнів необхідними даними про процеси і явища, які відбуваються на підприємстві. Саме облік є джерелом інформації для виконання інших функцій управління — планування, аналізу та контролю. Виробництво органічної продукції та доведення її до споживачів характеризується значними витратами ресурсів і різними часовими проміжками. Питання обліку органічної продукції залишаються недостатньо досліджені і потребують подальшого вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою наукової публікації є розкриття сутності органічної продукції та обґрунтування напрямів її обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сфера діяльності аграрних підприємств пов'язана з виробництвом сільськогосподарської

Таблиця 1. Дефініція поняття "готова продукція" в наукових дослідженнях

Автор	Визначення
Бутинець Ф.Ф.	Готова продукція – повністю завершена обробкою, укомплектована, яка пройшла необхідні випробування (перевірки). Це виріб (або напівфабрикат), послуга, робота, що пройшли всі стадії технологічної обробки на підприємстві, відповідають затвердженим стандартам або умовам договору, прийняті технічним контролем підприємства і здані на склад або замовникові – покупцеві згідно з діючим порядком прийняття продукції
Вороніна В.А., Черниш В.В.	Готова продукція – виріб (напівфабрикат), послуга, робота, що пройшли всі стадії технологічної обробки на даному підприємстві, відповідають затвердженим стандартам або умовам договору, прийняті технічним контролем підприємства і здані на склад або замовникові – покупцеві згідно з діючим порядком прийняття продукції
Глібо В.М., Бушан О.П.	Готова продукція – це матеріальний результат виробничої діяльності підприємства, коли запаси набувають нової якості. Крім випуску речової продукції, підприємство може виконувати роботи для інших підприємств або надавати послуги. На відміну від тієї, яка в обліку зазначається як готова продукція, цей вид продукції називають «виконані роботи і послуги». Отже, продукція підприємства складається з готової продукції та виконаних робіт і послуг
Сопко В.В.	Готова продукція – це виріб (або напівфабрикат), послуга, робота, що пройшли всі стадії технологічної обробки на даному підприємстві, відповідають затвердженим стандартам або умовам договору, прийняті технічним контролем підприємства і здані на склад або замовникові – покупцеві згідно з діючим порядком прийняття продукції
Ткаченко Н.М.	Готова продукція – це продукція (виріб, напівфабрикат, робота, послуга), що повністю закінчена обробкою на даному підприємстві, пройшла всі стадії технічного випробування (якщо вимагають відповідні її особливості), приймання, укомплектування згідно з умовами договорів із замовниками і відповідає технічним умовам і стандартам, не потребує подальшої обробки на цьому підприємстві і здана на склад. Готова продукція – це матеріальний результат виробничої діяльності підприємства. Крім випуску речовинної продукції (машин, взуття, одягу, хліба, цукерок тощо), підприємство може виконувати певні роботи для інших підприємств або надавати їм послуги. Наприклад, перевезення вантажів своїм транспортом для інших підприємств, ремонтні роботи, будівництво та інше
Хом'як Р.Л.	Готова продукція промислового виробництва – конкретні вироби, що пройшли всі стадії технологічної обробки на цьому підприємстві, відповідають встановленим стандартам чи технічним умовам, прийняті відділом технічного контролю і здані на склад або безпосередньо замовнику
Шваб Л.І.	Готова продукція – це запаси виробів на складі, обробка яких закінчена та які пройшли випробування, приймання, укомплектовані згідно з умовами договорів із замовниками й відповідають технічним умовам і стандартам

Джерело: [11, с. 20].

Таблиця 2. Особливості виготовлення готової продукції у деяких галузях народного господарства

Галузь	Автор	Особливості
Сільське господарство	Подольчук О.А., Захарчук І.С.	Для сільськогосподарських підприємств готовою є не лише продукція, як продукт обробки (переробки) доведений до належного стану використання, а й продукція сільськогосподарського виробництва (зерно, зерновідходи, соломка, плоди, ягоди, молоко тощо)
Лісове господарство	Гордополов В.Ю., Гоцуляк В.Д., Несходовський І.С.	Важливим у визначенні методології обліку готової лісoproдукції є розгляд особливостей обліку продукції на стадії лісозаготівлі, лісорубочних робіт, вивезення продукції, лісoproдукції на складах та облік продукції столярного цеху
Будівництво	Пирець Н.М., Черненко Т.С.	Організація будівельного виробничого процесу має інші особливості та відмінності від організації процесу виробництва в інших галузях: - тривалість операційного циклу; - неоднотипність кінцевої продукції; - довготривалість процесу
Машинобудування	Чукурна О.П.	- Тип організації виробництва; - технологічний процес виробництва (стадії, операції, роботи); - структура виробничого управління; - вид та структура виробничих підрозділів; - організаційна структура управління підприємством

Джерело: [3, с. 34].

продукції. Саме реалізація цієї продукції забезпечує життєдіяльність суб'єктів господарювання.

Корифеї наукової думки мають різні погляди щодо визначення поняття "готової продукції" (табл. 1).

Проте, на думку Костишиної Н.С. [4, с. 517], недоліком приведених визначень є те, що жодне із них не містить вимоги щодо спроможності такого виду оборотних активів приносити економічну вигоду, хоча цей момент є основним. На переконання автора, невиконання цього критерію призводить до того, що такий товарно-матеріальний запас може бути визнаний як збиток організації, адже витрати, понесені на його виготовлення, не будуть компенсовані.

Вважаємо, що такий підхід автора є помилковим, адже в основі формулювань закладено трактування Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 "Запаси": готова продукція в складі запасів — та, що виготовлена на підприємстві, в установі, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом [12].

На нашу думку, критерій "отримання економічної вигоди" не можна застосовувати у визначенні дефініції готової продукції, він використовується при її визнанні і так званій "постановці на облік". Якщо не виконано цей критерій, то в системі обліку актив взагалі не буде визнаватися як запаси. Витрати, понесені на виробництво запасів, відображатимуться як брак виробництва (дебет рахунку 24 "Брак у виробництві" кредит рахунку 23 "Виробництво") або інші витрати діяльності (дебет субрахунку 977 "Інші витрати діяльності/повторювані витрати" кредит рахунку 23).

Слушною є думка дослідників про те, що для визначення терміну "готова продукція" необхідно враховувати особливості її виробництва у різних галузях (табл. 2).

Якщо брати до уваги галузеву специфіку функціонування сільськогосподарських підприємств, то готова продукція — це частина запасів та сільськогосподарської продукції, виготовлених підприємством, які призначені для подальшого продажу, внутрішнього використання і не потребують технічних та біологічних перетворень. На наше переконання, роботи і послуги не є готовою продукцією [11, с. 20]. В системі рахунків обліку надання послуг чи виконання робіт відображається наступною кореспонденцією: дебет субрахунку 903 "Собівартість реалізованих робіт і послуг" кредит 23 "Виробництво/послуги".

Як вже зазначалося, у зв'язку з підвищенням вимог споживачів до якісних характеристик продуктів харчування та попиту на екологічно чисту продукцію, в обліковій термінології з'явився термін "органічна продукція".

Не вдаючись до історії розвитку і започаткування виробництва органічної продукції, в Україні законодавче закріплення змісту так званої "органіки" відбулося з прийняттям у 2013 році Закону України № 425-VII "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" [13]. З метою визначення вимог до організації виробництва органічної продукції і підвищення її конкурентоспроможності на ринках збуту, у липні 2018 року було прийнято Закон № 2496— VIII "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" [14], який буде введено в дію у

2019 році. Водночас у них спостерігається різні трактування змісту органічної продукції та органічного виробництва (рис. 1).

Представлені у законодавстві визначення пов'язують з сільськогосподарським виробництвом. Таким чином, органічна продукція є результатом виробничого процесу, в наслідок якого сільськогосподарська продукція та продукти її переробки вироблені у відповідності до визначених стандартів органічного виробництва і їх якість підтверджена сертифікатом.

На світовому ринку органічну продукцію поділяють на чотири типи (табл. 3) у залежності від того, як була вирощена продукція: вона може належати до стовідсотково органічної, органічної, зробленої із органічних інгредієнтів, або до органічної менш ніж на 70% [2, с. 37].

За офіційною статистикою Україна посідає 11-те місце серед європейських країн за загальною площею сільськогосподарських угідь, сертифікованих як органічні.

Але водночас органічні землі займають 1,4% з 42,7 млн га сільськогосподарських земель України. За останні п'ять років загальна площа органічних сільськогосподарських земель зросла в Україні в 1,5 рази, що зумо-

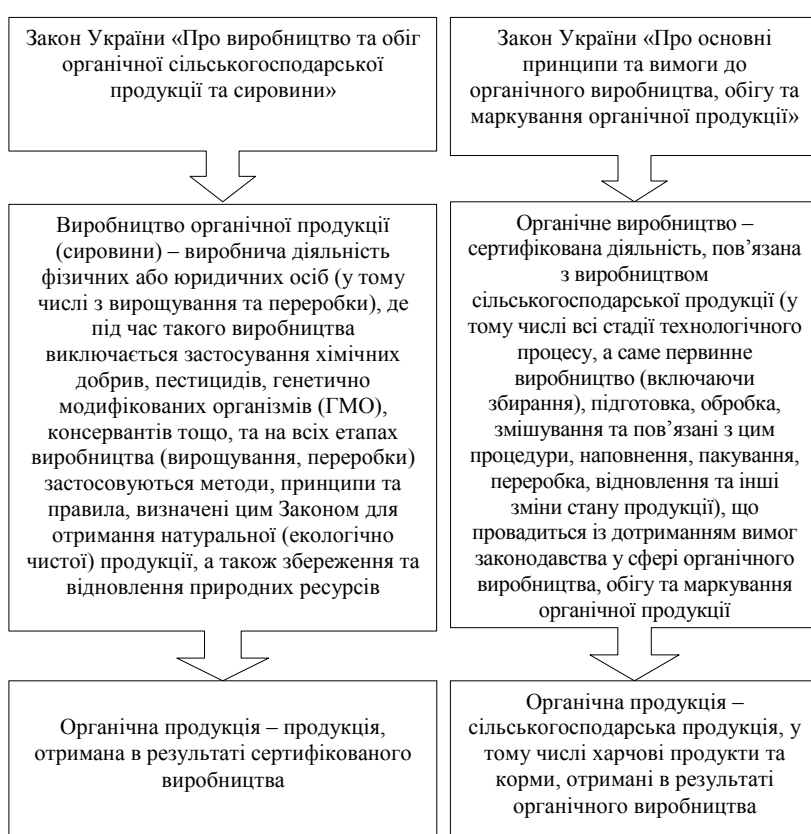

Рис. 1. Законодавче обґрунтування сутності органічної продукції та її виробництва

Джерело: [13; 14].

вило зростання експорту органічної продукції [9].

Варто відзначити, що тривалість сертифікації виробництва залежить від галузі. Поля з однорічними рослинами та пасовища сертифікують від 24 місяців, з багаторічними рослина-

Таблиця 3. Категорії органічної продукції

Категорія	Опис	Маркування продукції	Адаптація категорії до сільськогосподарського виробництва
Стовідсотково органічна	Повинна мати 100% сертифікованих інгредієнтів	100% органічний продукт	Вироблена із застосуванням 100% органічних ресурсів, без використання хімічних інгредієнтів під час зберігання
Органічна	Повинна мати понад 95% органічних інгредієнтів. Існують обмеження щодо використання методів виробництва, у яких дозволяється не більш ніж 5% неорганічних речовин	Органічний	Вироблена із застосуванням ресурсів, які мають понад 95% органічних інгредієнтів у своєму складі, без використання хімічних інгредієнтів під час зберігання
Зроблена із органічних інгредієнтів	Повинна мати понад 70% сертифікованих інгредієнтів. (Обмеження – не більше 30% неорганічних речовин)	Розроблений з органічних речовин	Вироблена із застосуванням ресурсів, які мають понад 70 % органічних інгредієнтів у своєму складі, без використання хімічних інгредієнтів під час зберігання
Менш ніж на 70% органічна	Може налічувати лише деякий відсоток органічних речовин у складі продукції	Подається список органічних речовин	Застосування технологій вирощування з використанням деяких ресурсів, які мають органічні інгредієнти. Під час зберігання допускається використання хімічних елементів із зазначенням їх на продукт

Джерело: [2, с. 37].

ми — від 36 місяців, у аквакультури — 24 місяці, ферми з вирощування великої рогатої худоби (м'ясо) і коней — 12 місяців, кіз, свиней і корів (молоко) — 6 місяців, птиці (м'ясо) — 10 тижнів, птиця (яйця) — 6 тижнів. Водночас кожні 15 місяців необхідно підтверджувати статус виробника органічної продукції.

Незважаючи на перспективність органічного виробництва в Україні, зростання обсягу органічної продукції, широкі можливості розширення внутрішнього і зовнішнього ринків, підвищення конкурентоспроможності ринку, його ефективність і розвиток наразі не має достатньої підтримки зі сторони держави, а, відповідно, не забезпечене нормативно законодавчою базою, недостатньо відрегульовані економічні параметри діяльності. Водночас виникає потреба в удосконаленні збирання та обробки даних щодо витрат на виробництво органічної продукції, розмежування їх між продукцією традиційного виробництва й органічною продукцією, відображення цієї інформації у фінансовій та статистичній звітності. Це вимагає розширення об'єктів обліку та системи формування даних, доповнення нормативного регулювання облікових процесів, що пов'язане, насамперед, із використанням облікової інформації для прийняття управлінських рішень. Крім цього, облікові дані служать базою для здійснення аналізу результатів виробництва органічної продукції, проведення контролю їх рівня та розробки виробничих завдань на перспективу, що складає базу управління витратами [10, с. 191].

Все це зумовлює новий підхід до системи обліку готової продукції сільськогосподарських підприємств з виділенням таких завдань:

- виокремлення об'єктів обліку виробництва та стану готової продукції (в т.ч. органічної і традиційної);
- формування первинних документів (за виокремленими об'єктами);
- узагальнення даних на рахунках синтетичного та аналітичного обліку;
- обґрунтування статей фінансової, податкової та статистичної звітності;
- забезпечення належного контролю за виробництвом, рухом та процесом реалізації продукції.

Об'єктів обліку органічного виробництва є доволі багато: ресурси, продукція, процеси виробництва, постачання та реалізації, відповідно доходи, витрати, фінансової результати тощо. Об'єкти обліку визначаються з врахуванням галузі виробництва та продукції, яка виробляється. Одним із підходів до визначення

об'єктів обліку можна обрати класифікацію органічної продукції.

Так, вивчаючи асортимент органічного виробництва, дослідники вносять пропозиції щодо класифікації органічної продукції [2, с. 38]:

I — неперероблена органічна продукція:

— продукція сільського господарства: зернові та зернобобові; картопля, овочеві та баштанні; плоди, ягоди та виноград; олійні; м'ясо; молоко; яйця; мед;

— продукція лісового господарства: дикорослі рослини; горіхи; гриби; лікарські трави;

— продукція рибного господарства: риба; морепродукти;

II — перероблена органічна продукція:

— напівфабрикати; хліб і хлібобулочні вироби; м'ясопродукти; молочні продукти; борошно; крипи; олія; цукор; напої; варення, джеми тощо;

III — послуги: консультаційні; освітні; дорадчі; інспекція; сертифікація.

Первинні документи з обліку витрат та виходу продукції зазвичай поділяють на три групи: документи з обліку витрат праці, документи з обліку виробничих запасів та з оприбуткування готової продукції. Усі типові форми документів є придатними для відображення фактів здійснення господарських операцій, пов'язаних з органічним виробництвом. Однак слушно зауважує Мельничук Я.П., що вони не мають жодних реквізитів, які б забезпечували інформацією про виробництво продукції органічного походження. Автор пропонує на кожному документі, що стосується виробництва органічної продукції, робити спеціальні відмітки: "Органічне землеробство", "Біологічне землеробство", "Традиційна продукція" чи "Органічна продукція" [6, с. 30]. Вважаємо такий підхід виправданим, адже введення нових первинних документів не завжди є доречним, їх збільшення може призвести лише до паперової плутанини.

Грунтовне дослідження щодо облікового забезпечення виробництва органічної продукції проведено Мороз Ю.Ю. та Цаль-Цалко Ю.С. Науковцями відзначено, що ведення обліку на підприємстві залежить від організаційних особливостей суб'єкта господарювання, пов'язаних з органічним виробництвом. Органічне виробництво може бути поширеним на господарську діяльність підприємства в цілому, окремі структурні підрозділи з органічним виробництвом, аналітичні об'єкти діяльності (сільськогосподарські культури, тварини) або тільки на їх частину у разі паралельного вироб-

ництва органічної та традиційної (неорганічної) продукції рослинництва на одній площі або тваринництва в одному приміщенні [7].

Єдина інформаційна система про об'єкти органічного виробництва повинна бути узгальнена у показниках звітності, яка покликана забезпечувати запити зовнішніх та внутрішніх користувачів. Станом на сьогодні відсутні будь-які напрацювання як методичного, так і нормативного забезпечення.

Інформаційні дані про стан органічного виробництва здійснює за власною ініціативою ТОВ "Органік стандарт", який було створено в рамках українсько-швейцарського проекту "Органічна сертифікація та розвиток органічного ринку в Україні", Дослідницький інститут органічного сільського господарства і Міжнародна федерація органічних сільськогосподарських рухів), які видають статистичний збірник "Світ органічного сільського господарства. Статистика та тренди" та Федерація органічного руху України.

Таким чином, в Україні є товаровиробники органічної продукції, сертифіковані за стандартами ЄС та інших країн, але формування інформації про їх господарську діяльність на державному рівні через статистичні спостереження органів Державної служби статистики України або інші органи виконавчої влади не здійснюється [16, с. 73].

Контроль є ключовим у ланцюгу органічного виробництва. Державний контроль (нагляд) у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції за діяльністю операторів здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів. На рівні виробника органічної продукції контроль розпочинається від обрання земельної ділянки чи виконання технологічних процесів до зберігання і реалізації органічної продукції. Однак будь-які рекомендації та методики відсутні.

Вищевикладений матеріал свідчить про те, що, хоч і відбулося законодавче закріплення виробництва органічної продукції, методологічного інструментарію для обліку органічного виробництва досі не розроблено.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проведені дослідження підтверджують пріоритетність розвитку біологічного виробництва. З'ясовано, що облікове забезпечення органічного виробництва та органічної продукції залежить від специфіки її виробничого процесу. З розвитком органічного виробництва

має бути належним чином організована система обліку, яка сприятиме забезпеченню користувачів своєчасною та достовірною інформацією про виробництво, зберігання та реалізацію органічної продукції. Для цього ведення обліку такої продукції повинно бути відокремленим від виробництва та зберігання неорганічної продукції і продукції перехідного періоду. Перспективними напрямками подальших досліджень є методичні підходи до організації та методики обліку виробництва органічної продукції.

Література:

1. Вінюкова О.Б. Реалії та перспективи розвитку виробництва органічної продукції в Україні / О.Б. Вінюкова // Регіональна економіка та управління. 2018. — № 3 (21). — С. 17—22.
2. Захарова Д.С. Ефективність виробництва органічної продукції сільськогосподарських підприємств: дис. канд. економ. наук: 08.00.04 / Захарова Дарина Сергіївна. — Рівне: НУВГП, 2015. — 220 с.
3. Касич А. Понятійний апарат терміну "готова продукція" як об'єкта бухгалтерського обліку / А. Касич, В. Шара // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. — 2016. — № 11 (188). — С. 33—36.
4. Костишин Н.С. Значення готової продукції та особливості організації її обліку на м'ясопереробних підприємствах / Н.С. Костишин // Економіка і суспільство. — 2017. — Вип. 11. — С. 515—522.
5. Курман Т. Проблеми законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції тваринництва / Т. Курман // Підприємництво, господарство і право. — 2018. — № 12. — С. 153—157.
6. Мельничук Я.П. Документальне оформлення витрат і виходу продукції рослинництва органічного походження / Я.П. Мельничук // ВІСНИК ЖДТУ. — 2016. — № 2 (76). — С. 27—32.
7. Мороз Ю.Ю. Облікове забезпечення господарської діяльності товаровиробників органічної продукції [Електронний ресурс] / Ю.Ю. Мороз, Ю.С. Цаль-Цалко. — Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/1234567-89/8415/1/Organik_2017_289-297.pdf
8. Новак Н.П. Управління розвитком агроформувань з виробництва органічної продукції / Н.П. Новак // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2016. — Вип. 18. — Ч. 2. — С. 64—66.
9. Органічна Україна в інфографіці. AgroPortal [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/publishing/>

infografika/organicheskaya-ukraina-v-info-grafike/

10. Пасемко Г.М. Обліково-аналітичне забезпечення ведення органічного сільськогосподарського виробництва / Г.М. Пасемко // Вісник ЖНАЕУ. — 2016. — №1 (54). — Т. 2. — С. 190—197.

11. Подолянчук О.А. Готова продукція як об'єкт обліку сільськогосподарських підприємств / О.А. Подолянчук, І.С. Захарчук // Економіка, фінанси, право. — 2014. — №2. — С. 18—22.

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси" [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. №246: — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>

13. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини [Електронний ресурс]: Закон України від 3.09.2013 р. №425-VII. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18>

14. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [Електронний ресурс]: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496— VIII. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>

15. Суліменко Л.А., Киян А.В. Особливості бухгалтерського обліку в умовах органічного виробництва продукції рослинництва [Електронний ресурс] / Л.А. Суліменко, А.В. Киян. — Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/8422/1/Organik_2017_346-351.pdf

16. Цаль-Цалко Ю.С. Статистичний і бухгалтерський облік органічного виробництва / Ю.С. Цаль-Цалко // Наукові горизонти. — 2018. — №5 (68). — С. 70—77.

References:

1. Viniukova, O.B. (2018), "Realities and prospects of development of organic production in Ukraine", *Rehional'na ekonomika ta upravlinnia*, vol. 3 (21), pp. 17—22.

2. Zakharova, D.S. (2015), "Efficiency of production of organic products of agricultural enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, NUVHP, Rivne, Ukraine.

3. Kasych, A. and Shara, V. (2016), "Conceptual apparatus of the term "finished goods" as an object of accounting", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni T. Shevchenka*, vol. 11 (188), pp. 33—36.

4. Kostyshyn, N.S. (2017), "Value of the finished product and peculiarities of its accounting at the

meat processing enterprises", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 11, pp. 515—522.

5. Kurman, T. (2018), "Problems of legislative support for the production of organic livestock products", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 12, pp. 153—157.

6. Mel'nychuk, Ya.P. (2016), "Documentation of costs and output of products of organic origin", *VISNYK ZhDTU*, vol. 2 (76), pp. 27—32.

7. Moroz, Yu.Yu. Yu.S. and Tsali'-Tsalko, (2017), "Accounting support for economic activities of organic producers", available at: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/8415/1/Organik_2017_289-297.pdf (Accessed 03 Aug 2019).

8. Novak, N.P. (2016), "Management of the development of agro-formations for the production of organic products", *Naukovy visnyk Kher'sons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 18, no. 2, pp. 64—66.

9. AgroPortal (2019), "Organic Ukraine in the infographic", AgroPortal, available at: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/organicheskaya-ukraina-v-infografike/> (Accessed 03 Aug 2019).

10. Pasemko, H.M. (2016), "Accounting and analytical support for organic farming", *Visnyk ZhNAEU*, vol.1 (54), no. 2, pp. 190-197.

11. Podolianshuk, O.A. and Zakharchuk, I.S. (2014), "Finished goods as an object of accounting for agricultural enterprises", *Ekonomika, finansy, pravo*, vol. 2, pp. 18—22.

12. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Regulation (Standard) 9 "Inventories", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (Accessed 03 Aug 2019).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (Accessed 05 Aug 2019).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (Accessed 05 Aug 2019).

15. Sulimenko, L.A. and Kyian, A.V. (2017), "Features of accounting in the conditions of organic production of crop production", available at: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/8422/1/Organik_2017_346-351.pdf (Accessed 03 Aug 2019).

16. Tsali'-Tsalko, Yu.S. (2018), "Statistical and accounting of organic production", *Naukovi horyzonty*, vol. 5 (68), pp. 70—77.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2019 р.

УДК 338.314

О. М. Маценко,к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва
та бізнес-адміністрування, Сумський державний університет, м. Суми
ORCID ID: 0000-0002-1806-2811**І. В. Торба,**аспірант кафедри економіки, підприємництва
та бізнес-адміністрування, Сумський державний університет, м. Суми
ORCID ID: 0000-0001-7369-913X**Є. В. Хілько,**аспірант кафедри економіки, підприємництва
та бізнес-адміністрування, Сумський державний університет, м. Суми
ORCID ID: 0000-0002-7134-6610**О. О. Татарко,**менеджер з продаж навігаційних систем ТОВ "Агротек"
ORCID ID: 0000-0003-1588-8965

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.58

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ РЕКЛЕЙМІНГУ СТІЧНИХ ВОД НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

O. Matsenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics, Entrepreneurship and Business Administration, Sumy State University

I. Torba,

postgraduate student of the Department of Economics, Entrepreneurship
and Business Administration, Sumy State University

Ye. Khilko,

postgraduate student of the Department of Economics, Entrepreneurship
and Business Administration, Sumy State University

O. Tatarko,

navigation Systems Sales Manager of Agrotech LLC

ECOLOGICAL AND ECONOMIC EFFECT OF WASTEWATER RECLAIMING AT ENTERPRISES OF THE UKRAINIAN

Статтю присвячено вирішенню проблеми дефіциту якісної питної води на основі підвищення обсягів та ефективності очищення стічних вод підприємствами України в умовах рециркуляційної економіки.

Метою статті є дослідження можливості зменшення еколого-економічних збитків від скидів забруднених стічних вод підприємствами України та збільшення частки використання очищених стічних вод у якості джерела таких ресурсів, як вода, енергія і поживні речовини.

В основній частині статті представлено основні підприємства-забруднювачі України за 2018 рік. Головний акцент зроблено на зміні сприйняття стічних вод як тягаря для підприємств України на ресурс, який може бути корисним як для самого підприємства, так і для інших суб'єктів господарювання, у тому числі для водопостачання населення. У статті розглянуто основні сфери та характер впливу забруднених стічних вод, проаналізовано світовий досвід та сучасний стан в Україні у сфері водокористування та запропоновано основні напрями удосконалення інституційних умов з метою покращання ситуації.

Представлено схему інноваційної трансформації відношення та поводження зі стічними водами.

Приділено увагу ланцюжку цінності, який залежить від ступеня очищення стічних вод та відповідно розширення сфер використання водних ресурсів. На кожному етапі відновлення зростає вартість реклеймінгу, але разом з тим, підвищується цінність використання води.

Виділено структурні елементи еколого-економічного збитку від забрудненої води, який запропоновано розглядати як додаткові витрати на його елімінацію та компенсації. Визначено критерії ефективного управління стічними водами та приведено успішні приклади застосування реклеймінгу на підприємствах України.

The article is devoted to solving the problem of shortage of quality drinking water on the basis of increase of volumes and efficiency of sewage treatment by the enterprises of Ukraine in the conditions of recirculation economy.

The purpose of the article is to investigate the possibility of reducing the ecological and economic losses from discharges of polluted wastewater by Ukrainian enterprises and to increase the share of wastewater treatment as a source of such resources as water, energy and nutrients.

The main part of the article presents the main enterprises-pollutants of Ukraine for 2018. The main focus is on changing the perception of wastewater as a burden on Ukrainian enterprises to a resource that can be beneficial to both the enterprise

itself and other economic entities, including water supply. The article deals with the main spheres and nature of the impact of polluted wastewater, analyzes the world experience and the current state of water use in Ukraine and proposes the main directions of improvement of the institutional conditions in order to improve the situation. The sequence of methodological determination of ecological and economic damage from pollution of water resources is offered. The main areas of post-reclamation wastewater use are identified, among which is agriculture, where post-reclamation wastewater is proposed to be used for irrigation and mineral fertilizers to increase soil fertility. The scheme of innovative transformation of attitude and wastewater management is presented.

Attention is drawn to the value chain, which depends on the degree of wastewater treatment and, accordingly, the expansion of water use. At each recovery stage, the cost of the wastewater reclamation increases, but at the same time, the value of water use increases.

Structural elements of ecological and economic damage from contaminated water are highlighted, which is proposed to be considered as additional costs for its elimination and compensation. Criteria for effective wastewater management are identified and successful examples of the use of wastewater reclamation on Ukrainian enterprises are given.

Ключові слова: реклеймінг, еколого-економічний збиток, водні ресурси, повторне водопостачання, оборотне водопостачання, стічні води.

Key words: reclaiming, ecological and economic damage, water resources, re-water supply, circulating water supply, sewage.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Якість води є однією з основних проблем, з якими стикається людство впродовж свого існування. Забруднені водні ресурси загрожують здоров'ю людей, обмежують виробництво продуктів харчування, зменшують функції екосистем та гальмують економічне зростання. Наявність світового дефіциту водних ресурсів стає можливим через забруднення прісної води, спричиненого скиданням великої кількості недостатньо очищених або неочищених стічних вод у річки, озера та потрапляння небезпечних речовин у водоносні горизонти. Внаслідок погіршення якості води також виникає ризик для розвитку та функціонування біорізноманіття.

У умовах зростання вартості водних ресурсів стічні води стають альтернативним джерелом води, зміщуючи парадигму управління стоками від акценту на "обробку та утилізацію" на їх "повторне використання, переробку та відновлення". Під таким кутом зору можна вирішити проблему рециркуляції води. Стічні води можуть бути економічно ефективним та стабільним джерелом водних ресурсів, енергії, поживних речовин, органічних речовин та інших корисних побічних продуктів. У контексті циркуляційної економіки, в якій економічний розвиток збалансований з охороною природних ресурсів та забезпеченням екологічної стійкості, стічні води є широко доступним і цінним ресурсом.

Удосконалення управління стічними водами полягає в тому, щоб скоротити антропогенне навантаження на джерела. Для цього, зокрема, можуть бути застосовані такі засоби, як видален-

ня забруднюючих речовин з потоків стічних вод,бір та очищення стічних вод, повторне використання відновленої води та відтворення корисних побічних продуктів. Разом ці чотири дії створюють соціальну, екологічну та економічну вигоду для всього суспільства, сприяючи загальному добробуту та охороні здоров'я, сталому водопостачанню та продовольчій безпеці [6]. Нагальну важливість вирішення проблеми використання стоків підкреслюється в цілях сталого розвитку: "до 2030 року підвищити якість води за допомогою зменшення забруднення, ліквідації скидання відходів і зведення до мінімуму скидів небезпечних хімічних речовин і матеріалів, скорочення вдвічі частки неочищених стічних вод і значного збільшення масштабів рециркуляції і безпечного повторного використання стічних вод у всьому світі" [10]. На національному рівні для вирішення проблеми неочищених стічних завдання поставлені так:

— зменшити обсяги скидання неочищених стічних вод, насамперед з використанням інноваційних технологій водоочищення на державному та індивідуальному рівнях;

— підвищити ефективність водокористування;

— забезпечити впровадження інтегрованого управління водними ресурсами [12].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Рациональне використання водних ресурсів перебуває у сфері наукових інтересів та прак-

Таблиця 1. Перелік найбільших підприємств забруднювачів за 2018 рік, млн м³

№ з/п	Назва підприємства	Обсяг забруднених стічних вод	У тому числі:	
			забруднених без очистки	забруднених недостатньо очищених
1	ПРАТ «АК «Київводоканал»	283,3	18,4	264,9
2	ПРАТ «Меткомбінат «Азовсталь», м. Маріуполь	139,8	–	139,8
3	ПАТ «Дніпровський меткомбінат», м. Кам'янське	64,57	3,917	60,65
4	ПАТ «Запоріжсталь», м. Запоріжжя	53,87	–	53,87
5	КП «Дніпроводоканал» ДМР	53,02	6,369	46,65
6	ТОВ ВКФ «Найс», м. Дніпро	45,66	45,66	–
7	ЛМКП «Львівводоканал»	33,04	–	33,04
8	МКП «Миколаївводоканал»	19,39	–	19,39
9	Філія ПРУВОКС ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля», м. Павлоград	15,89	2,77	13,12
10	КП «Чернігівводоканал» м. Чернігів	14,9	–	14,9
11	КП «Міськводоканал», м. Суми	12,56	–	12,56
12	ПРАТ «ДМЗ», м. Дніпро	9,41	9,41	–

тичних досліджень уже тривалий час. Серед науковців, які зробили значний внесок в економіку водокористування, необхідно виділити: О.Ф. Балацького, Н.С. Бистрицьку, С.М. Бобильова, О.О. Веклич, І.А. Головинського, О.О. Голуба, В.А. Голяна, К.Г. Гофмана, Є.Г. Григор'єва, В.І. Данілова-Данільяна, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, С.О. Кондратьєва, В.О. Лук'янихіна, А.Г. Мельника, М.М. Паламарчука, Є.П. Ушакова, М.А. Хвесика, В.Я. Шевчука, О.В. Яроцьку, А.В. Яцика та ін. Але з розвитком технологій акцентувати увагу на більш ефективному використанні стічних вод, які необхідно розглядати як альтернативне джерело водопостачання. Потрібно змістити пріоритети у вирішенні проблем стічних вод із їх "обробки та скидання" на "повторне та зворотне використання".

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження можливості зменшення еколого-економічних збитків від скидів забруднених стічних вод підприємствами України та збільшення частки використання очищених стічних вод у якості джерела таких ресурсів, як вода, енергія і поживні речовини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Значна частина стічних вод скидається у навколишнє середовище без належної обробки, що призводить до негативного впливу як на самі водні об'єкти, так і на якість життя людини. З року в рік якість місцевих водних ресурсів невпинно погіршується. В основному це відбувається через використання застарілих методів

та технологій очищення води та край незадовільний стан очисних систем. Так, в Україні налічується більше 6000 насосних та більше ніж 3000 очисних споруд, з них близько 87% потребують капітального ремонту. Як наслідок, у водні об'єкти щорічно надходить близько 3,9 неочищених стічних вод, 3,3 нормативно чистих і лише 1,3 очищених до чинних нормативів [8].

У таблиці 1 представлено ТОП 11 найбільших підприємств-забруднювачів за 2018 рік. Цей перелік сформований на підставі даних державного обліку водокористування за результатами поданої суб'єктами господарювання звітності про використання води у 2018 році. До переліку забруднювачів увійшли підприємства, які скидають у природні водні об'єкти зворотні (стічні) води без очистки або після очисних споруд і якість яких не відповідає встановленим у дозволах на спеціальне водокористування гранично допустимим скидам. Загальна кількість підприємств, що скидають забруднені стічні води — 539, загальний обсяг скиду забруднених зворотних (стічних) вод — 952 млн куб. м (із них 918,6 млн куб. м скидають підприємства, що увійшли до рейтингу). Майже дві третини підприємств, що увійшли до антирейтингу "ТОП-100" розташовані на території 5 областей: Дніпропетровська — 24; Донецька — 19; Львівська — 7, Харківська — 7, Луганська — 6. Найбільше підприємств-забруднювачів належать до комунальної галузі — 74, промисловості — 18 (з них найбільші це підприємства чорної металургії — 6) [13].

У таблиці 2 наведено класифікацію наслідків негативного впливу забруднених стічних вод за сферами впливу [2, с. 15]. Це особливо характерно для країн з низьким рівнем ВВП на душу населення, де очищається всього близь-

Таблиця 2. Сфери та характер впливу забруднених стічних вод

Сфери впливу	Характер впливу
Здоров'я людини	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання ризику захворювання населення через зниження рівня якості питної води; • зростання ризику захворювання через погіршення рівня якості рекреаційних водойм; • збільшення ризику захворювань через вживання небезпечних продуктів харчування (забруднена риба, зрошувані овочі та фрукти тощо)
Водні екосистеми	<ul style="list-style-type: none"> • Зниження біорозмаїття або його структурна зміна; • деградація водних екосистем (наприклад, евтрофікація та мертві зони); • зниження кількості зон відпочинку; • підвищення температури води та локального навколишнього середовища; • біоаккумуляція токсинів
Економіка	<ul style="list-style-type: none"> • Зниження промислової продуктивності; • скорочення продуктивності сільського господарства; • зниження ринкової вартості врожаїв сільськогосподарських культур, якщо небезпечні стічні води використовуються для зрошення; • зниження можливостей для водних рекреаційних заходів (зменшення кількості туристів або зменшення готовності платити за рекреаційні послуги); • скорочення вилову риби та моллюсків, або зменшення ринкової вартості риби та моллюсків; • зростання фінансового навантаження на сферу охорони здоров'я; • зростання бар'єрів для міжнародної торгівлі (експорту); • вищі витрати на очищення води (для водопостачання та інших цілей); • зниження цін на нерухомість поблизу забруднених водних об'єктів

ко 10% побутових і промислових стічних вод, в той час як у розвинутих країнах очищенню піддаються біля 70% стоку [6, с. 3]. Загалом на глобальному рівні в навколишнє середовище без очищення скидається понад 80% усіх стічних вод.

Збитком від забруднення водних об'єктів слід вважати економічні втрати в господарських системах, які виникають внаслідок використання забрудненої води. Серед окремих складових збитку можна назвати: зменшення продуктивності людського капіталу в народному господарстві, втрати матеріальних ресурсів, зокрема зменшення якості або повне вилучення із господарських процесів, додаткові витрати через необхідність ліквідації наслідків забруднення водних об'єктів різними водокористувачами, а також погіршення соціально-гігієнічних умов для населення.

За сферами, де реалізується збиток, можна запропонувати такі його основні компоненти:

— збитки, що виникають через безпосередній вплив на людину внаслідок використання забрудненої води;

— збитки, що реалізуються в секторах народного господарства (промисловість, сільське господарство, енергетика, комунальне господарство тощо) через проблеми водокористування;

— шкода через порушення природних екосистем.

Методично визначення еколого-економічного збитку від забруднення водних об'єктів може здійснюватися в такій послідовності:

1. Визначення рівня забруднення.
2. Виявлення залежностей між рівнем забруднення і його якісним та кількісним впливом на людину, живі істоти, природу, об'єкти людської діяльності.
3. Розрахунок економічного збитку.
4. Формування стратегії поведінки, яка призведе до зменшення еколого-економічних збитків у майбутньому.

Нами було проаналізовано недоліки у сфері водокористування України відповідно до світового досвіду (табл. 3).

Світовий досвід очищення стічних вод сучасними методами свідчить про необхідність забезпечення якості навколишнього середови-

Таблиця 3. Напрями удосконалення водокористування та реальна ситуація в Україні

Напрями удосконалення водокористування [6, с. 9-10]	Сучасний стан в Україні [7, с. 4]
Належне правове та нормативне регулювання	Недосконалість існуючої системи державного управління у сфері використання водних ресурсів, відсутність чіткого розмежування водоохоронних та водогосподарських функцій
Відшкодування витрат і належні механізми фінансування	Відсутність ефективних економічних механізмів стимулювання раціонального водокористування і водовідведення
Зведення до мінімуму ризиків для людей і навколишнього середовища	Відсутність доступної для громадян інформації про стан питної води та системи водопостачання
Розширення знань і створення потенціалу	Повільна імплементація позитивного зарубіжного досвіду у сфері використання та охорони вод.
Інформованість громадськості і соціальне визнання	Недостатнє розуміння суспільством наявних водних проблем, недостатня інформованість та низький рівень екологічної культури населення

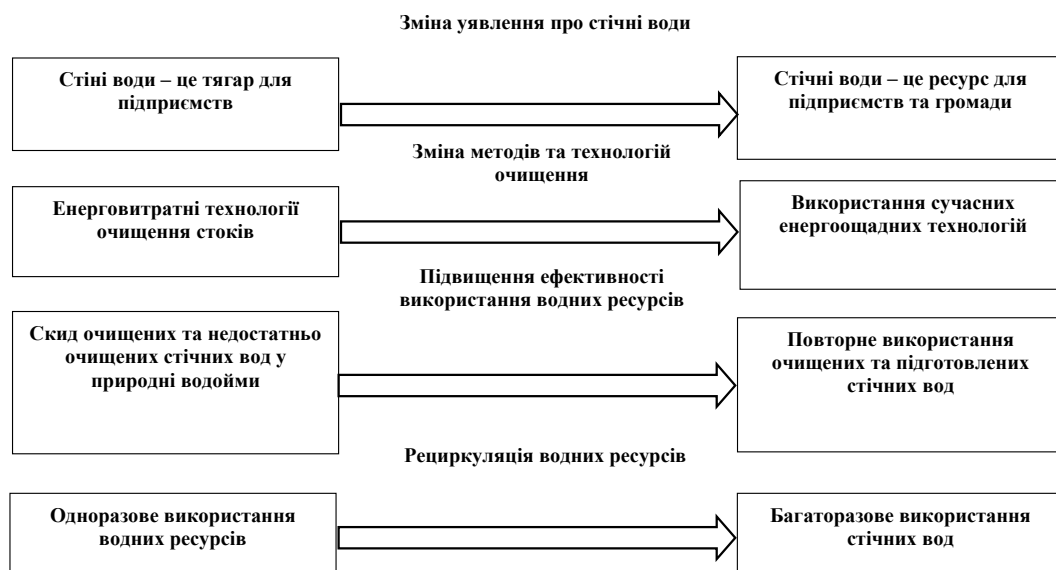

Рис. 1. Інноваційна трансформація відношення та поведінки зі стічними водами

ща, або альтернативного джерела водопостачання для вирішення проблеми нестачі води. Проте скидання неочищених стічних вод залишається загальною практикою, особливо в країнах, що розвиваються, в силу нестачі інфраструктури, технічного та інституціонального потенціалу та фінансових засобів [6].

Сьогодні водоканали в містах України перетворюються у хронічних боржників за електроенергію. Це призводить до понаднормативного забруднення природних водних джерел. У першу чергу екстерналиї відчувають на собі рекреаційна та рибна галузі України. Але найголовніше — це загострення проблеми забезпечення населення якісною питною водою.

З іншого боку, стічні води можуть бути економічно ефективним та стабільним джерелом енергії, поживних речовин, органічної речовини та інших корисних побічних продуктів. У контексті циркуляційної економіки, в якій економічний розвиток збалансований з охороною природних ресурсів та екологічної стійкості, стічні води є доступним і цінним ресурсом.

Для зменшення еколого-економічних ризиків для населення та екосистем від забруд-

нених водних об'єктів необхідно вибудувати ефективну систему управління стічними водами. Одним з інструментів цього є реклеймінг. Слід зазначити, що результатом реклеймінгу стічних вод є вода, що придатна до повторного використання та корисні речовини, які містилися в цих стічних водах. Такий підхід є основою трансформації відношення до стічних вод та сприятиме підвищенню ефективності їх використання (рис. 1).

Розуміння, що стічні води — це дорогоцінний ресурс для підприємств та місцевих громад сприятиме впровадженню підприємствами-забруднювачами технологій реклеймінгу стічних вод, переходу до багаторазового використання води та підвищенню коефіцієнта оборотного використання води.

Вода після реклеймінгу може бути повторна використана у сільському господарстві — для зрошення; в енергетичній сфері — для отримання біогазу, для опалення/охолодження та отримання електроенергії; у промисловості — для охолодження виробничих контурів, для мийних систем, для пожежогашіння та для виробничих процесів; у будівництві та інших га-

Таблиця 4. Альтернативне використання очищених стічних вод

Сфера використання	Опис
Сільське господарство	Очищені або частково очищені стічні води використовують для зрошення. Так само використовують здобуті мінеральні добрива (азот і фосфор) для підтримки родючості землі
Енергетична сфера	Енергію можна отримувати у вигляді біогазу, для опалення/охолодження, а також для отримання електроенергії
Екосистема	Відбувається скорочення відбору прісної води, а також зниження антропогенного навантаження внаслідок скорочення обсягів скидів забруднених стічних вод
Промисловість	Постачання систем пожежогашіння, виробничих контурів, мийних систем. У багатьох випадках, коли на виробництві потрібні великі обсяги води підходять очищені стічні води
Комунальна промисловість	У деяких країнах стічні води після очищення використовують як частину питної
Видобуток ресурсів	У результаті очищення стічних вод можливо отримувати наступні ресурси: біогаз, целюлоза, біопластик, альгінова кислота, фосфор [8]

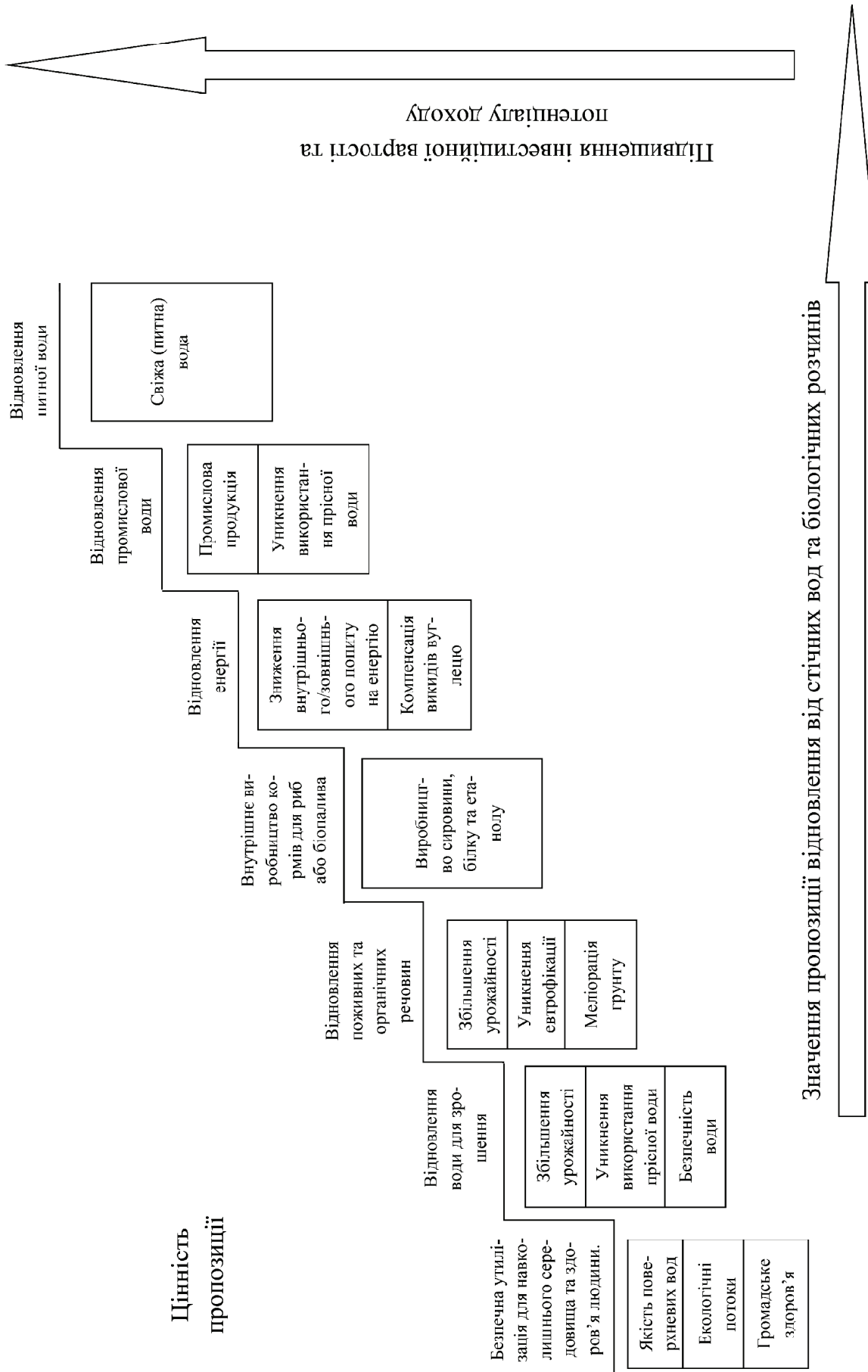

Рис. 2. Ланцюжок цінності очищення стічних вод та зрощення водних ресурсів

Рис. 3. Схема багаторазового використання стічних вод на основі їх реклеймінгу

можливі вартісні пропозиції та джерела надходжень від очистки стічних вод, що може принести користь сільському господарству чи іншій галузі (рис. 2).

Потенціал відшкодування витрат на реклеймінг стічних вод збільшується із збільшенням рівня очищення з метою покращання якості води та/або можливості її додаткового альтернативного використання. Отримання попутних продуктів від очищення стічних вод дає нові можливості, підвищує доходи та переміщує бізнес по східках з зростаючими значеннями пропозиції. На рисунку 3 представлено схему багаторазового використання стічних вод, який включає в себе можливість відновлювати додаткові ресурси та матеріали.

Підвищення ступеня очищення стічних вод, збільшення обсягів повторного використання водних ресурсів і вилучення корисних побічних продуктів сприяє переходу до циркуляційної економіки з багатооборотним використанням води у виробничих системах.

Необхідно зазначити значний потенціал використання стічних вод у якості джерела таких ресурсів, як енергія та біодобрива. Енергію можна отримати у вигляді біогазу, опалення/охолодження, а також для виробництва електроенергії. Розвиваються технології отримання азоту та фосфору від стічних вод або каналізаційних осадів. У багатьох країнах світу ці технології приносять велику екологічну та економічну користь. Україну у такій сфері можна вважати державою, що лише починає впроваджувати ці технології. Так, об'єктів, де виробляють енергію та біодобрива зі стічних вод до-

сить мало, але слід відмітити про позитивну тенденцію їх відкриття на території України в останні роки.

Так, у Львівській області запрацював один з перших в Україні біогазових заводів, який добуває газ з мулу стічних вод. У цей проект було інвестовано 31 млн євро. Кількість біогазу, що буде добуватися на заводі, зможе забезпечити повністю потреби "Львівводоканалу" в електроенергії для очисних споруд. Це близько 30% усіх потреб "Львівводоканалу" в електроенергії. Економія складе близько 10 млн грн на місяць. Крім того, було запропоновано проводити збродження мулу твердих і органічних відходів, а далі підсушений мул, який залишається, можна спалювати і отримувати тепло. Додаткове тепло можна добувати із стічних вод тепловими насосами [4]. Це все в комплексі дозволить виробляти теплову енергію і гарячу воду низької собівартості.

Спеціалісти "Полтававодоканалу" спільно з фахівцями гідроенергетики, розробили проект зведення мікрогідроелектростанції на Супрунівській очисній каналізаційній станції. Завдяки особливостям рельєфу майданчика, на якому розташована станція, очищені стічні води з напором у майже 40 метрів водяного стовпа, приведуть у рух гідротурбіну. Вона, в свою чергу, обертає генератор, що виробляє електроенергію. За добу крізь гідротурбіну проходить близько 40 тис. м³ очищеної стічної води. Це, за розрахунками, дозволить отримувати до 3400 кВт електроенергії на добу. Встановлена потужність станції — 195 кВт [5].

Для визначення ефективності управління стічними водами необхідно розрахувати економічний ефект [9]:

1. Розрахувати збитки внаслідок шкідливої дії стічних вод. Загальні збитки Z внаслідок прояву шкідливої дії стічних вод для певної території або об'єкту, що забруднюється стічними водами, визначають за формулою:

$$Z = Z_{\text{екоп}} + Z_{\text{екол}} + Z_{\text{соц}} \quad (1),$$

де $Z_{\text{екоп}}$ — економічні збитки, тис. грн; $Z_{\text{екол}}$ — екологічні збитки, тис. грн; $Z_{\text{соц}}$ — соціальні збитки, тис. грн.

2. Розрахувати витрати на здійснення заходів захисту від забруднення скидами. Витрати на здійснення комплексу заходів захисту від шкідливої дії стічних вод складаються із капітальних та експлуатаційних витрат і визначається за формулою:

$$B^T = \sum K^T + bT \quad (2),$$

де T — розрахунковий термін експлуатації захисної системи, рік; B^T — витрати на здійснення комплексу захисних заходів протягом терміну часу T , тис. грн; $\sum K^T$ — сума капітальних витрат на будівництво комплексу захисних споруд, тис. грн; b — річні витрати, пов'язані з експлуатацією системи, тис. грн/рік.

3. Розрахувати ефект від здійснення заходів захисту від шкідливої дії вод. Шляхом розрахунків та прогнозування визначають можливі фізичні показники збитків в результаті скидання стічних вод протягом розрахункового періоду часу T у разі, якщо превентивні захисні заходи не буде застосовано. На основі фізичних показників за формулою 1 визначають розмір можливих збитків Z^T протягом розрахункового терміну часу T у разі незастосування превентивних захисних заходів. У разі застосування превентивних захисних заходів збитки Z^T буде відвернуто. Величина відвернутих превентивними захисними заходами збитків BZ^T дорівнює величині можливих збитків Z^T ($BZ^T = Z^T$).

Величину відвернутих збитків BZ^T вважають позитивним ефектом, отриманим протягом терміну часу T внаслідок здійснення захисних заходів.

4. Визначення економічного ефекту. Показники економічної ефективності розраховують за формулами:

$$E = BZ^T - B^T \quad (3).$$

$$E_p = \frac{BZ^T - B^T}{T} \quad (4).$$

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗРОБОК

У багатьох країнах світу технології реклеймінгу стічних вод є відпрацьованими та приносять позитивний економічний та екологічний ефекти. Україну в цій сфері можна вважати державою, що лише починає впроваджувати дані технології на підприємствах. Завдяки переходу на технології реклеймінгу стічних вод існує перспектива мінімізації еколого-економічних збитків водним об'єктам та здоров'ю населення. Підтвердженням цьому є успішний світовий досвід у цій сфері, впровадження якого дасть можливість використання стічних вод у якості альтернативних видів ресурсів та джерел енергії та водночас скоротити обсяги скидів забруднених стічних вод.

Зменшення еколого-економічних збитків та отримання прибутку від очищення стічних вод призведе до підвищення ефективності управління стічними водами. Для кількісної оцінки цього, у роботі запропоновано використовувати показник повної економічної ефективності.

Ефективне управління стічними водами дасть змогу виконати одну з цілей (6 цілей) сталого розвитку, яка сформульована так: "До 2030 року підвищити якість води за допомогою зменшення забруднення, ліквідації скидання відходів і зведення до мінімуму викидів небезпечних хімічних речовин і матеріалів, скорочення вдвічі частки неочищених стічних вод і значного збільшення масштабів рециркуляції і безпечного повторного використання стічних вод у всьому світі" [12].

Подальші дослідження планується присвятити дослідженню та порівнянню сучасних технологій реклеймінгу стічних вод. Водночас важливо запропонувати мотиваційний механізм переходу вітчизняних підприємств на сучасні технології реклеймінгу стічних вод.

Література:

1. Forslund, A., Malm Renofalt, B., Barchiesi, S., Cross, K., Davidson, S., Ferrel, T., Korsgaard, L., Krchnak, K., McClain, M., Meijer, K. and Smith, M. (2009) Securing Water for Ecosystems and Human Well-being: The Importance of Environmental Flows. Swedish Water House Report 24. — 52 p.
2. Hernandez-Sancho, Francesc, Lamizana-Diallo, Birguy, Mateo-Sagasta, Javier and Qadir, Manzoor (2015). Economic Valuation of Wastewater: The cost of action and the cost of no action. UNEP. — 72 p.

3. Drechsel, P., Qadir, M. and Wichelns, D. (2015a) (eds). *Wastewater: Economic Asset in an Urbanizing World*. Springer Netherlands. — 282 p.

4. У Львові вироблятимуть біогаз із мулу стічних вод. Візуалізація. URL: http://tvoemisto.tv/news/lvivvodokanal_vyroblyatyme_biogaz_iz_mulu_stichnyh_vod_85375.html

5. На Супрунівській очисній станції "Полтававодоканалу" незабаром з'явиться мікрогідроелектростанція. URL: <http://energolife.info/ua/2017/Utilities/5105>

6. Всесвітня доповідь Організації Об'єднаних Націй про стан водних ресурсів. "Стічні води неосвоєний ресурс", 2017 — 12 с.

7. Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи). — К.: НААН України, Інститут водних проблем і меліорації, 2015. — 46 с.

8. Jan Petervan der Hoek, Heleende Fooij, Andr? Strucker. *Wastewater as a resource: Strategies to recover resources from Amsterdam's wastewater — Resources, Conservation and Recycling Volume 113, October 2016 — P. 53—64.*

9. Томільцева А.І., Яцик А.В., Мокін В.Б. та ін.: Екологічні основи управління водними ресурсами: навч. посіб. — К.: Інститут екологічного управління та збалансованого при родокористування, 2017. — 200 с. (Бібліотека екологічних

10. UNGA (United Nations General Assembly). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. A/70/L.1.* New York, UNGA.

11. В Україні зникають малі річки, під загрозою. URL: <https://www.unian.ua/ecology/naturalresources/2258489-v-ukrajini-znikayut-mali-richki.html>

12. Цілі сталого розвитку в Україні. URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili/clear-water-and-sanitation>

13. ТОП-100 найбільших підприємств-забруднювачів вод у 2018 році. URL: <https://www.davr.gov.ua/news>

References:

1. Forslund, A. Malm Renofalt, B. Barchiesi, S. Cross, K. Davidson, S. Ferrel, T. Korsgaard, L. Krchnak, K. McClain, M. Meijer, K. and Smith, M. (2009), "Securing Water for Ecosystems and Human Well-being: The Importance of Environmental Flows", *Swedish Water House Report*, pp. 24 — 52.

2. Hernandez-Sancho, F. Lamizana-Diallo, B. Mateo-Sagasta, J. and Qadir, M. (2015), *Economic*

Valuation of Wastewater: The cost of action and the cost of no action, UNEP, Nairobi, Kenya.

3. Drechsel, P. Qadir, M. and Wichelns, D. (2015), *Wastewater: Economic Asset in an Urbanizing World*, Springer, Netherlands.

4. Tvoe misto (2017), "Biogas from sewage sludge will be produced in Lviv. Visualization", available at: http://tvoemisto.tv/news/lvivvodokanal_vyroblyatyme_biogaz_iz_mulu_stichnyh_vod_85375.html (Accessed 13 August 2019).

5. Energolife.info (2017), "Microhydroelectrostation to appear at Suprunova Poltavavodokanal Treatment Plant soon", available at: <http://energolife.info/ua/2017/Utilities/5105> (Accessed 13 August 2019).

6. United Nations (2017), *World Water Status Report "Sewage undrawn resource"*, UN, NY, USA.

7. Institute of Water Problems and Land Reclamation NAAS (2015), *Vodna stratehiia Ukrainy na period do 2025 roku (naukovi osnovy)* [Water strategy of Ukraine for the period until 2025 (scientific basis)], Institute of Water Problems and Land Reclamation NAAS, Kyiv, Ukraine.

8. der Hoek, J. P. Fooij, H. and Strucker, A. (2016), "Wastewater as a resource: Strategies to recover resources from Amsterdam's wastewater", *Resources, Conservation and Recycling*, vol. 113, pp. 53—64.

9. Tomiltseva, A.I. Yatsik, A.V. and Mokin, V.B. (2017), *Ekolohichni osnovy upravlinnia vodnymi resursamy: navch. posib.* [Environmental Basics of Water Management: Educ. tool.], Institute for Ecological Management and Balance in the Use of Rodents, Kyiv, Ukraine.

10. UNGA (United Nations General Assembly) (2015), "Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. A/70/L.1", UN, New York, USA.

11. UNIAN (2017), "Small rivers are threatened in Ukraine", available at: <https://www.unian.ua/ecology/naturalresources/2258489-v-ukrajini-znikayut-mali-richki.html> (Accessed 13 August 2019).

12. United Nations in Ukraine (2018), "Sustainable Development Goals in Ukraine", available at: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili/clear-water-and-sanitation> (Accessed 13 August 2019).

13. The official site of State Water Resources Agency of Ukraine (2019), "The Top 100 Largest Water Pollution Enterprises in 2018", available at: <https://www.davr.gov.ua/news> (Accessed 13 August 2019).

Стаття надійшла до редакції 15.08.2019 р.

УДК 631.11:330.322

Н. О. Козяр,
аспірант, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-2150-4035

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.67

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

N. Koziar,
postgraduate student, Vinnytskuy National Agrarian University
ORCID ID: 0000-0002-2150-4035

METHODICAL APPROACHES TO THE EVALUATION OF INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Реалізація різних форм реальних і фінансових інвестицій у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється в рамках реалізації інвестиційних проектів і формування інвестиційного портфеля. Головною метою проекту є реалізація інвестицій, які відмінні як за своїм змістом (продукт, процес, структура, метод), так і за способом їх отримання.

Розглядаючи питання оцінки інвестиційної діяльності в сільському господарстві, необхідно проводити її із двох позицій: по-перше, оцінка інвестиційної привабливості регіону та конкретного підприємства; по-друге, здійснення розрахунку системи показників ефективності інвестиційного проекту.

Відповідно до методик аналізу інвестиційної привабливості підприємства, які існують на нинішній момент, можна поділити на кількісні та якісні. Більшість методик використовує лише показники фінансового стану, ефективності інвестиційних проектів і виробничо-господарської діяльності.

Наукові розробки з питань методологічного забезпечення оцінки інвестиційної привабливості підприємства, які враховують галузеві особливості діяльності суб'єктів господарювання, не дають змоги використовувати їх повсюдно у вітчизняній практиці внаслідок виробничої специфіки, різної організаційно-правової форми суб'єктів господарювання, масштабів їх діяльності, цільової диференціації інтересів інвесторів та дії інших об'єктивних факторів. У зв'язку із цим вважаємо, що оцінку рівня інвестиційної привабливості підприємства не можна обмежувати використанням єдиного методологічного підходу. Із цією метою для одержання реальної й достовірної інформації доцільно розробляти поширені методики цієї економічної категорії, які враховують не лише загальноприйняті критерії, але і привабливість галузі, території, галузеві особливості умов ведення діяльності підприємства, стратегічні наміри та поточні інтереси інвесторів. Вважаємо, що оцінку інвестиційної привабливості доцільно здійснювати на основі розрахунку інтегрального показника, який об'єднує всі вагомі для інвестора характеристики підприємств.

Запропонована система показників ефективності інвестиційної діяльності складається із груп показників, що характеризують рівень використання отриманих ефектів факторами виробництва і суспільством. Система показників та інтегральні показники як по групах, так і в цілому можуть бути розраховані на основі річних звітів сільськогосподарських підприємств. Зазначимо, що розрахунок сукупного інтегрального показника ефективності інвестиційної діяльності множенням інтегрального показника по кожній групі на визначений експертним шляхом ваговий коефіцієнт значущості по кожного напрямку використання ефектів.

The realization of various forms of real and financial investments in the practical activity of agricultural enterprises is carried out within the implementation of investment projects and formation of the investment portfolio. The main objective of the project is to dispose of investments that are different in their content (product, process, structure, method) and the way they are received.

The evaluation of investment activity in agriculture should be considered from two positions: firstly, to evaluate the investment attractiveness of the region and a particular enterprise; secondly, to calculate the performance indicators system of the investment project.

According to the methods of analysis of the investment attractiveness of the existing enterprises, it is possible to divide them into quantitative and qualitative ones. Most methods use only indicators of financial condition, efficiency of investment projects and production and economic activity.

Scientific developments on methodological support for the evaluation of investment attractiveness of the enterprise, taking into account the branch peculiarities of business activity, make it impossible to use them everywhere in domestic

practice due to production specificity, different organizational and legal form of economic entities, scope of their activity, target differentiation of investor interests and other objective factors. In this regard, we believe that the assessment of the level of business investment attractiveness cannot be limited by using a single methodological approach. For this purpose, in order to obtain real and reliable information, it is advisable to develop popular methods of this economic category, which take into account not only the common criteria, but also the attractiveness of the industry, territory, industry peculiarities of business activity, strategic intentions and current interests of investors. We believe that it is advisable to evaluate the investment attractiveness on the basis of the calculation of the integral index, which brings together all the characteristics of the enterprises that are important for the investor.

The suggested performance indicators system of investment activity consists of the groups of indicators characterizing the level of using the obtained effects by factors of production and society. The system of indicators and integrated indicators, both by groups and as a whole, can be calculated on the basis of annual reports of agricultural enterprises. It should be noted that the calculation of aggregate integral performance indicator of investment activity by multiplying the integral indicator for each group to the weighting factor determined by expertise for each direction of using the effects.

Ключові слова: оцінка, інвестиційна діяльність, сільськогосподарські підприємства, ефективність, інвестиційна привабливість.

Key words: evaluation, investment activity, agricultural enterprises, efficiency, investment attractiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реалізація різних форм реальних і фінансових інвестицій у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється в рамках реалізації інвестиційних проектів і формування інвестиційного портфеля. Головною метою проекту є реалізація інвестицій, які відмінні як за своїм змістом (продукт, процес, структура, метод), так і за способом їх отримання.

Розглядаючи питання оцінки інвестиційної діяльності в сільському господарстві, необхідно проводити її із двох позицій: по-перше, оцінка інвестиційної привабливості регіону та конкретного підприємства; по-друге, здійснення розрахунку системи показників ефективності інвестиційного проекту.

Інвестиційна привабливість формується на етапі підготовки даних для прийняття інвестиційного рішення на основі вивчення стану попиту на інвестиції та інвестиційних вкладень, прогнозування їх на перспективу, аналізу ризиковості та невизначеності. Інвестиційна привабливість виступає не лише як фактор, який формує попит на інвестиції, а як об'єктивний фактор, що представляє систематизовану та цілеспрямовану інформацію, необхідну для прийняття інвестиційного рішення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід зазначити, що інвестиційні процеси, які відбуваються в Україні та в інших країнах, привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів. Аналізу проблем інвестиційної діяльності підприємств, значення

інвестиційного процесу для розвитку їх економіки присвячено чимало праць українських науковців серед яких найбільш вагомими є праці І. Богдана, І. Сазонця, О. Дація, М. Корецького, Б. Колтинюка, І. Кулаги, Р. Кучукова, О. Лашка, П. Макаренка, В. Мартиненка, А. Пересади, А. Пісьмаченко, А. Соломатиний, Д. Черваньова, Є. Черняка, Б. Щукіна, В. Юрчишина, А. Яковлева та ін.

Однак у них розглядаються лише окремі аспекти порушуваних проблем, недостатньо досліджено механізми регулювання інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. На сьогодні не може не турбувати практична відсутність зваженої інвестиційної політики, спрямованої на активне стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно до методик аналізу інвестиційної привабливості підприємства, які існують нині, можна поділити на кількісні та якісні. Більшість методик використовує лише показники фінансового стану, ефективності інвестиційних проектів і виробничо-господарської діяльності.

Розглянемо методики, що ґрунтуються на кількісному вимірі:

методичні підходи на основі аналізу ринкової капіталізації підприємства і похідних від неї

показників (привабливості й ефективності цінних паперів підприємства-емітента);

методичні підходи на основі аналізу фінансово-економічних показників діяльності підприємства;

методичні підходи на основі розрахунку єдиного узагальнюючого показника (інтегрального) показника — коефіцієнта інвестиційної привабливості підприємства.

Усім переліченим методикам оцінки інвестиційної привабливості підприємства притаманні певні недоліки. Першою концепцією, яка була розроблена та одержала поширення, включала в себе групи методів оцінки, що ґрунтуються на показниках капіталізації. Ці методики були розроблені за кордоном у середині 1960-тих років для портфельних інвесторів. Як правило, науковці додержуються фундаментального підходу, розглядаючи оцінку привабливості підприємства-емітента на основі оцінки привабливості його цінних паперів. Вважаємо, що при оцінці інвестиційної привабливості зарубіжних компаній широке використання показників привабливості цінних паперів зумовлено тим, що у цих країнах простежується зв'язок між ринковою вартістю компанії та фінансовими результатами її діяльності. Чим вищими є показники роботи підприємства, тим вища вартість акцій на фондовому ринку.

Варто зазначити, що у вітчизняній економіці використання методик оцінки та аналізу показників капіталізації для визначення привабливості підприємств-емітентів не дає обґрунтованого результату, оскільки, спираючись лише на показники капіталізації та доходності цінних паперів, дуже часто не можливо визначити інвестиційну привабливість підприємства. Це пов'язано із тим, що на вітчизняному фондовому ринку здійснюються угоди із цінними паперами обмеженого кола підприємств, а акції більшості підприємств залишаються малодоступними для інвесторів. Окрім того, у вітчизняній практиці більшість підприємств направляє значну частку прибутку на розвиток підприємства, а не на виплату дивідендів. У вітчизняних умовах основний дохід інвестори одержують від росту ринкової вартості акцій. Необхідно враховувати і той факт, що дані про величину чистого прибутку, які публікуються у фахових виданнях, не завжди об'єктивні. З огляду на це показники ринкової капіталізації можна розглядати лише як частину системи показників, на основі яких оцінюють інвестиційну привабливість підприємства [1].

Друга група методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства базується на ана-

лізі найбільш вагомих фінансово-економічних показників його діяльності. Цей підхід є достатньо поширеним у вітчизняній практиці та використовується багатьма науковцями. Відмінності полягають лише у складових показників і фінансових коефіцієнтів.

Найбільш традиційною концепцією оцінки інвестиційної привабливості підприємства є підхід, що ґрунтується на використанні показників, які характеризують фінансовий стан підприємства. Як правило, до переліку критеріїв входять показники ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності [2; 3].

Розглянемо й інший підхід до оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Більшість авторів, які вивчають дану проблему, зводять всю систему найбільш вагомих для інвестора фінансово-економічних показників в єдиний інтегральний показник інвестиційної привабливості. Зазначимо, що до розрахунку інтегрального показника найчастіше включають показники ліквідності (коефіцієнти поточної, швидкої та абсолютної ліквідності), коефіцієнти автономії, участь власних оборотних коштів у оборотних активах, реальної вартості майна, співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, коефіцієнти оборотності активів і показники доходності (коефіцієнт виплати дивідендів та рівень виплати дивідендів). Усі перелічені показники співвідносяться з еталонними (рекомендованими) значеннями. Ваговий коефіцієнт показники кожної групи визначає інвестор.

У праці [4] оцінка інвестиційної привабливості підприємства проводиться у два етапи. На першому етапі відбираються підприємства за такими критеріями: абсолютної окупності інвестицій при заданій частці залучення коштів (визначається за показниками чистої поточної вартості та внутрішньої норми рентабельності), мінімальної рентабельності інвестицій, характеру інвестицій і терміну кредитування.

На другому етапі здійснюється рейтингова оцінка вибраних підприємств за комплексним показником, який включає критерії ефективності господарської діяльності (рентабельність продукції, валового прибутку на одиницю активів, прибутку до оборотних засобів) і фінансового стану (коефіцієнти ліквідності, частка чистого робочого капіталу в оборотних активах, частка власних коштів у пасивах). Усім переліченим показникам присвоюються вагові коефіцієнти, які залежать від характеру кредитування та обмежень за термінами окупності проекту (або термінами кредитування).

Досліджуваним показникам присвоюється бальна оцінка від -2 до 2, що відповідає параметрам оцінки від "дуже незадовільно" до "добре". Із метою одержання узагальнюючої оцінки розраховані бали сумуються. У цій методиці використовується система процентних надбавок (знижок) до одержаних балів за позитивну (негативну) динаміку показників.

У розглянутих методичних підходах оцінки інвестиційної привабливості підприємства автори використовують в основному лише показники фінансового стану, капіталізації (або ефективності інвестиційних проектів) і виробничо-господарської діяльності. В останні роки сформувався підхід, за якого економічна категорія, що досліджується, не обмежується зазначеними характеристиками. Нині для одержання більш повної й об'єктивної оцінки інвестиційної привабливості підприємства почали розглядати неформалізовані критерії, тобто характеристики й аспекти діяльності підприємства, які не мають кількісного виміру або чітких методик розрахунку та оцінюються через логічні поняття. Це такі ж важливі для інвесторів характеристики підприємства, як і фінансово-економічні показники.

Методика оцінки якості корпоративного управління, менеджменту та інформаційної прозорості підприємства достатньо добре розроблені в багатьох країнах світу та використовуються спеціальними рейтинговими агентствами. У зазначених параметрах оцінюються такі аспекти: структура власності; відносини із фінансовими інституціями; фінансова прозорість і розкриття інформації; структура і методи роботи ради директорів і менеджменту; права акціонерів; корпоративне оточення компанії, ризик розпорошення акціонерного капіталу, банкрутства, виведення активів, злиття (реструктуризації), обмежень на володіння акціями. Кожний аспект і фактор ризику оцінюється експертами бальною оцінкою [5].

Третя група методичних підходів передбачає виділення найбільш важливих для інвестора фінансово-економічних показників у єдиний інтегральний показник інвестиційної привабливості із наступною оцінкою його рівня. До розрахунку інтегрального показника, згідно з однією із методик, входять групи показників надійності (коефіцієнт поточної, швидкої та абсолютної ліквідності, коефіцієнти автономії, участі власних оборотних засобів у оборотних активах, реальної вартості майна, співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, коефіцієнт оборотності активів) і показники доходності (коефіцієнт виплати диві-

дендів та рівень виплати дивідендів). Ваговий коефіцієнт кожної групи визначається інвестором і залежить від його пріоритетів. Інша методика передбачає розрахунок підсумкового показника інвестиційної привабливості як підсумовування значень факторів, які характеризують ефективність діяльності підприємства (рентабельність загальна, чистий прибуток, рентабельність основної діяльності, продуктивність праці, рентабельність активів) та його платоспроможність. Ваговий коефіцієнт показників ефективності є більш вагомим порівняно із коефіцієнтом, який присвоюється показникам платоспроможності.

Аналіз наукових джерел щодо оцінки інвестиційної привабливості підприємства засвідчує, що науковцями не розроблено єдиного підходу до вирішення цієї проблеми, не опрацьовано єдиної методики оцінки інвестиційної привабливості підприємства, а існуючі достатньо загальні й не дають можливості точно оцінити інвестиційну багатоаспектну економічну категорію.

Наукові розробки з питань методологічного забезпечення оцінки інвестиційної привабливості підприємства, які враховують галузеві особливості діяльності суб'єктів господарювання, не дають змоги використовувати їх повсюдно у вітчизняній практиці внаслідок виробничої специфіки, різної організаційно-правової форми суб'єктів господарювання, масштабів їх діяльності, цільової диференціації інтересів інвесторів та дії інших об'єктивних факторів. У зв'язку із цим вважаємо, що оцінку рівня інвестиційної привабливості підприємства не можна обмежувати використанням єдиного методологічного підходу. Із цією метою для одержання реальної й достовірної інформації доцільно розробляти поширені методики цієї економічної категорії, які враховують не лише загальноприйняті критерії, але і привабливість галузі, території, галузеві особливості умов ведення діяльності підприємства, стратегічні наміри та поточні інтереси інвесторів. Вважаємо, що оцінку інвестиційної привабливості доцільно здійснювати на основі розрахунку інтегрального показника, який об'єднує всі вагомі для інвестора характеристики підприємств.

Одним із компонентів створення ефективної методики формування інвестиційного портфеля в сільськогосподарських підприємствах є розробка багатоцільової моделі. Для відбору проектів, що дозволяють зберегти стійкість підприємства на довгострокову перспективу, необхідно використовувати систему показ-

ників (економічних, інвестиційних, екологічних та соціальних), яка дасть можливість найбільш повно реалізувати ідею системного підходу до вирішення завдань інвестиційного проектування і відображає принципи інвестування. До принципів оцінки ефективності проектів можна віднести:

1. Принцип оцінки повернення інвестованого капіталу й отримання доходу на основі обчислення грошового потоку від проекту (cash flow), який формується за рахунок чистого прибутку та амортизаційних відрахувань у процесі реалізації проекту.

2. Принцип приведення майбутніх надходжень від проекту до часу початку його реалізації (процес дисконтування).

Дисконтна ставка для розрахунків, дорівнює:

$$n = n_0 + n_p \quad (1),$$

де n_0 — ставка відсотка по безризикових вкладеннях, що враховує рівень інфляції в позичковому відсотку;

n_p — ризикова премія у формі поправочно-го коефіцієнта, що враховує ризик втрат доходів від інвестицій.

3. Принцип гнучкої системи вибору дисконтної ставки в процесі дисконтування потоків для різних інвестиційних проектів. Водночас норма прибутковості формується з урахуванням таких факторів: середньої позичкової ставки; значеннях норми прибутковості по альтернативних видах інвестицій; норми прибутковості по поточній господарській діяльності; темпу інфляції; премії за ризик; премії за низьку ліквідність проекту [6—9]. Цього принципу необхідно дотримуватися у порівняльному оцінюванні різних проектів.

Під час оцінювання ефективності інвестиційних проектів необхідно враховувати, що реалізація будь-якого із них пов'язано із мінімізацією, нейтралізацією та уникненням ризиків. Важливого значення у методологічному плані набуває подія ризиків на фінансові; маркетингові; технічні (технологічні); ризиків учасників проекту; політичні; юридичні; екологічні; ветеринарно-санітарні; будівельні; форс-мажорні обставини [10].

На нашу думку, для повної комплексної оцінки ефективності проектів необхідно використовувати показник рейтингового проектування. Формування рейтингу ефективності проекту провадиться на основі ранжирування ризиків.

Розглянуті методи оцінки ефективності інвестиційних проектів виходять із припущення про те, що витрати і доходи, пов'язані з ре-

лізацією бізнес-плану, можна віднести до одного й того ж періоду. Перевага цього методу — відносна простота розрахунків. Усю вихідну інформацію для їх виконання можна взяти з документів бухгалтерського обліку та звітності.

У загальному випадку використовуваний у проекті капітал є змішаним і включає в себе власний капітал і позикові кошти. У цьому разі вартість капіталу СС (вартість інвестицій) визначається як середньозважена вартість складових капіталу. Якщо внутрішня норма прибутковості проекту більше вартості інвестицій, то проект є прибутковим, і навпаки. У цілому критерій прибутковості проекту виконання умови $IRR > CC$.

Модифікована внутрішня норма прибутковості (MIRR) визначається за коефіцієнтом дисконтування, який зрівнює приведену вартість інвестицій і нарощену величину надходжень від проекту, використовується для складних грошових потоків. Критерій прибутковості проекту: $MIRR > CC$.

Під час порівняльного аналізу кількох інвестиційних проектів необхідно вибирати проекти з найбільшими NPV і мінімальними ризиками. У разі використання показника NPV перевагу віддають проекту, в якому цей показник має найбільше позитивне значення. Однак більше значення NPV не завжди відповідає найбільш ефективному варіанту капіталовкладень. Тому додатково застосовують ще один показник — індекс прибутковості, що характеризує відносну прибутковість проекту, тобто дисконтовану величину сукупних грошових надходжень від нього в розрахунку на одиницю інвестованих коштів. Його розраховують діленням дисконтованої вартості надходження грошових коштів на приведену вартість грошових відтоків. Цей показник може використовуватися для ранжирування проектів за рівнем витрат, необхідних для освоєння проекту. Чим вищий індекс від одиниці, тим ефективнішим і привабливішим буде проект.

Показники NPV, IRR, PI застосовують для визначення ефективності проекту на основі обчислення чистого дисконтованого потоку грошових коштів. Їх результати взаємопов'язані, що підтверджується наступними виразами:

$$NPV > 0, \text{ то } PI > 1 \text{ і } IRR > r; \quad (2)$$

$$NPV < 0, \text{ то } PI < 1 \text{ і } IRR < r; \quad (3)$$

$$NPV = 0, \text{ то } PI = 1 \text{ і } IRR = r, \quad (4),$$

де r — необхідна норма прибутковості.

Поділяємо точку зору [11] про те, що для оцінки проектів, які реалізуються в сільському

господарстві, більш прийнятні статичні методи, що базуються на бухгалтерському обліку (тобто не передбачають дисконтування різночасових витрат). Це пояснюється такими обставинами: простота і прозорість розрахунків; розрахунки ґрунтуються на економічно обґрунтованих щодо нетривалих термінів реалізації проектів (для отримання запланованих результатів достатньо 2—3 років); майбутні грошові потоки (сальдо між припливом і відтоком грошових коштів) відносно просто пов'язати з показниками поточної бухгалтерської звітності відповідних підприємств, не вдаючись до використання прийомів дисконтування різночасових надходжень грошей. На підставі отриманих даних можна приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Для вибору проекту, що дозволяє забезпечити ефективний розвиток підприємства на довгострокову перспективу, доцільно формувати його інвестиційний портфель на основі показників економічного (ЕР), інвестиційного (ІР), екологічного (ЕКР) і соціального результатів (СР). Інвестиційний результат при цьому є одним з основних у забезпеченні стійкості та конкурентоспроможності діяльності підприємства в ринкових умовах.

У результаті послідовного приведення показників економічного, інвестиційного, екологічного та соціального результатів через методи багатокритеріальної оптимізації отримаємо інтегральний показник для оцінки стійкості розвитку підприємства,

$$U(x) = r1f_{ep}(x) + r2f_{ip}(x) + r1f_{ep}(x) + r1f_{ekp}(x) + r1f_{ep}(x) + r1f_{cp}(x) \quad (4).$$

Формування інвестиційного портфеля підприємства вирізняється багатоцільовим характером і в сукупності з розглянутими методами дозволяє найбільш повно реалізувати ідею системного підходу до вирішення завдань інвестиційного проектування та забезпечити ефективний розвиток сільськогосподарського підприємства в умовах освоєння інвестицій.

Для інвестиційних проектів, що характеризуються значними коливаннями або змінами виручки і витрат, пов'язаних із придбанням та використанням об'єкта капіталовкладень, розрахунок суми середньорічних витрат як показника економічної ефективності капіталовкладення є недостатнім. Якщо витрати грошових коштів у момент придбання об'єкта капіталовкладень або після нього більш істотно впливають на його ефективність, ніж наступні платежі і надходження, пов'язані з використанням об'єкта, то для розрахунку та аналізу економічної ефективності необхідні динамічні показ-

ники: чистий дисконтований дохід, еквівалентний ануїтет, внутрішня норма прибутковості. Як додатковий показник розраховують термін окупності (повної амортизації) об'єкта капітальних вкладень.

Водночас в економічній літературі розглядається сукупність показників ефективності інвестиційної діяльності, які доцільно використовувати як на макро-, так і мікрорівні.

Так, ділення інвестиційного процесу по довгостроковому і короткостроковому циклах дозволяє виділити групи в системі показників, за яким можливо провести аналіз ефективності інвестиційної діяльності. У кожній групі показників виникають різні пріоритети використання залежно від циклу.

До показників довгострокового циклу можна віднести: показники ступеня морального і фізичного зносу основних фондів, мультиплікативний ефект, ефект імпортозаміщення, ефективність інвестицій, інвестиційний акселератор. Ефект імпортозаміщення виникає через зворотний мультиплікативний ефект використання виготовленої в проекті продукції на підприємствах. Ефективність інвестицій визначається відношенням усіх доходів господарюючого суб'єкта від реалізації продукції (послуг), виробленої за допомогою сукупності ресурсів, які використовувалися протягом усього періоду функціонування, до середньорічного обсягу інвестицій. Інвестиційний акселератор — показник, зворотний ефективності інвестицій. З точки зору держави, інвестиційний акселератор відображає оптимальність організації та регулювання інвестиційної діяльності.

Так, більшість вітчизняних науковців пропонують таку систему фінансових показників аналізу ефективності інвестиційної діяльності підприємств загалом: 1) показники рентабельності; 2) терміни окупності; 3) витрати на утримання та експлуатацію обладнання та утримання виробничих приміщень, що припадають на 1 грн виробленої продукції (робіт, послуг). Показники першої та другої групи можуть бути обчисленими за доходом або чистим прибутком [12].

На нашу думку, для повного уявлення про ефективність інвестиційної діяльності недостатньо враховувати лише фінансові показники інвестиційних проектів, необхідно оцінити також їх вплив на фінансовий стан підприємства шляхом порівняння основних відповідних показників (коефіцієнти платоспроможності; коефіцієнти фінансової стійкості, коефіцієнти ділової активності та ін.) після реалізації проек-

ту з аналогічними показниками до вкладення інвестицій.

Так, аналізуючи питання практичного застосування математичних методів економічної діагностики інвестиційної діяльності підприємств, передбачається, що система показників ефективності інвестиційної діяльності може бути зведена до матриці, елементи якої будуть перетворені й опрацьовані різними аналітичними методами: методом відстаней, методом сум, методом бальних (рангових) оцінок або матрицею приросту. Для формування вихідної матриці науковці пропонують таку систему показників підприємства: рентабельність необоротних активів, продажів, поточних активів, майна; коефіцієнт закріплення основного капіталу; співвідношення необоротних і поточних активів; частка необоротних і поточних активів, короткострокових зобов'язань у майні; оборотність поточних активів та короткострокових зобов'язань; загальна капіталовіддача; коефіцієнт поточної ліквідності [13, 14].

Як зазначають А.Ф. Гойко, В.В. Ковальова, економічну ефективність використання реальних інвестицій можна охарактеризувати зміною продуктивності праці, фондовіддачі, рентабельності та інших показників ефективності діяльності підприємства за рахунок реалізації інвестиційного проекту. Забезпечення росту цих показників свідчить про позитивний вплив інвестицій на виробничу і, як наслідок, економічну діяльність. Саме ці автори пропонують визначати рівень впливу інвестицій на фінансові результати за допомогою розрахунку ефекту операційного та фінансового важеля [15; 16].

Поділяємо думку науковців, що еколого-економічні фактори чинять помітний прямий або опосередкований вплив на господарську діяльність підприємств і організацій. Проте цей вплив ще не враховується достатньою мірою, тому запланований результат від тих чи інших інвестиційних вкладень істотно відрізняється від реального, тому потрібні додаткові, іноді коригувальні дії.

Використання системи показників ефективності повинно сприяти визначенню інвестиційного рейтингу певної галузі, що ґрунтується на розрахунку бальних оцінок і коефіцієнтів вагомості для різних показників, які визначають методом експертних оцінок.

Слід погодитися з думкою В. Г. Андрійчука, що доцільно формувати галузеву систему показників оцінки ефективності інвестиційної діяльності відповідно до галузевих принципів на основі сукупності цілей інвестиційної діяль-

ності, що буде основою для формування комплексу заходів, спрямованих на підвищення загальних результатів діяльності підприємств [17].

Для аналізу ефективності інвестиційної діяльності в сільському господарстві пропонуємо використовувати певну систему вартісних і натуральних показників, а також інтегральний показник, який в динаміці зможе охарактеризувати досягнутий ефект від інвестиційної діяльності для сільського господарства.

Дослідження ефективності інвестиційної діяльності в сільському господарстві ускладнюється нестачею статистичної інформації. У зв'язку із цим система показників ефективності інвестування може складатися із груп показників, які характеризують її вплив на різні фактори виробництва. Чисті інвестиції в розрахунку на 100 га посівної площі і мультиплікатор вказують безпосередньо на ефективність процесів здійснення модернізації й інноваційного розвитку, які поєднуються із використанням значної площі сільськогосподарських угідь і отриманням більшого доходу. Показники фондовіддачі та рентабельності засобів виробництва характеризують ефективність використання основних засобів, на поліпшення процесів відтворення яких була спрямована інвестиційна діяльність. Продуктивність праці та оплата праці працівників сільського господарства свідчать про ефективність використання трудових ресурсів, які використовують модернізовані основні засоби в результаті їх відтворення. Валова продукція у розрахунку на 100 га посівної площі визначає ефективність використання землі, залученої в господарський оборот. Показник загальної площі житлових приміщень, що припадає на 1 сільського жителя, відображає соціальну ефективність інвестиційної діяльності [18].

Тоді інтегральний показник ефективності інвестиційної діяльності може бути розрахований як корінь n -го ступеня із добутку базисних темпів зростання показників різних видів ефективності.

Запропонована система показників ефективності інвестиційної діяльності складається із груп показників, що характеризують рівень використання отриманих ефектів факторами виробництва і суспільством. Система показників та інтегральні показники як по групах, так і в цілому можуть бути розраховані на основі річних звітів сільськогосподарських підприємств. Зазначимо, що розрахунок сукупного інтегрального показника ефективності інвестиційної діяльності множенням інтегрально-

го показника по кожній групі на визначений експертним шляхом ваговий коефіцієнт значущості за кожним напрямом використання ефектів.

На першому етапі здійснюється збір статистичних даних, необхідних для розрахунку зазначеної вище системи показників ефективності, може розроблятися як регіональними органами статистики, в тому числі за допомогою заповнення представниками підприємств спеціалізованих інтернет-форумах, так і бухгалтерією підприємства. Розрахунки на наступних етапах можуть проводитися автоматизовано. На останньому етапі ведеться підготовка звіту про рівень ефективності інвестиційної діяльності підприємства під час відтворення основних засобів як працівниками підприємства, так і фахівцями органу статистики для підготовки бюлетеня та збірників з інвестиційної діяльності, для його подання керівництву підприємств, представникам органів державної влади та іншим зацікавленим особам, так і працівниками підприємства.

ВИСНОВКИ

Розроблена методика може бути практично реалізована як у складі окремих програмних комплексів, що дозволяють проводити всебічний аналіз фінансово-економічної діяльності підприємства в динаміці, так і в межах впровадження систем моніторингу, що нині є актуальним. Застосування запропонованої методики аналізу ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств дозволяє здійснювати цілеспрямоване управління розвитком підприємства, сприяє досягненню стратегічних цілей та проведенню подальших досліджень, спрямованих на підвищення ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Маслій В. Теоретичні аспекти застосування методу групувань в статистичному дослідженні процесу іноземного інвестування в Україні / В. Маслій // Економічний аналіз. — 2011. — Вип. 8, Ч. 1. — С. 446—448.
2. Макарій Н. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства / Н. Макарій // Економіст. — 1999. — № 8 (32). — С. 17—19.
3. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: затв. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству №22 від 23.11.1998 р. // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. — 1998. — №7. — С. 18—28.
4. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання: монографія / [А.О. Єпіфанов, Н.А. Дехтяр, Т.М. Мельник та ін.]; за ред. А.О. Єпіфанова. — Суми: УАБС НБУ, 2007. — 286 с.
5. Рупняк М.Я. Проблеми оптимізації структури фінансових ресурсів акціонерних товариств / М.Я. Рупняк // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 5. — С. 32—39.
6. Савчук В.Л. Анализ и разработка инвестиционных проектов: учебн. пособ. / В.Л. Савчук, С.И. Прилепко, Е.Г. Величко. — К.: Эльга, 1999. — 304 с.
7. Балацький О.Ф. Управління інвестиціями: навч. посіб. / О.Ф. Балацький, О.М. Теліженко, М.О. Соколов. — Суми: Університетська книга, 2004. — 231 с.
8. Липсиц И.В. Инвестиционный проект. Методы подготовки и анализа: учеб. пособ. / И.В. Липсиц, В.В. Косов. — М.: БЕК, 1996. — 304 с.
9. Ковалев В.В. Методы оценки инвестиционных проектов / В.В. Ковалев. — М.: Финансы и статистика, 1998. — 144 с.
10. Усова И.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов, реализуемых на предприятии / И.А. Усова, Е.Н. Гончаренко // Труды Одесского политехнического университета. — 2008. — Вип. 2. — С. 256—261.
11. Санду И. Инновационная деятельность в сельском хозяйстве Оренбургской области: проблемы их решения в АПК / И. Санду, Н. Рыженкова, В. Юдина // АПК: экономика и управление. — 2008. — №4. — С. 43—45.
12. Мойсенко І.П. Інвестування / І.П. Мойсенко. — К.: Знання, 2006. — 490 с.
13. Остапенко О.І. Вдосконалення методів аналізу інвестиційних проектів / О.І. Остапенко // Інвестиції: Практика та досвід. — 2008. — №21. — С. 13—15.
14. Яришко С.Я. Теоретичні аспекти аналізу інвестиційних проектів / С.Я. Яришко // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — №5. — С.12—14.
15. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрямки їх реалізації / А.Ф. Гойко. — К.: ВІРА-Р, 1999. — 320 с.
16. Ковалев В.В. Методы оценки инвестиционных проектов / В.В. Ковалев. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 485 с.
17. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 52—63.
18. Гончаренко Е.Н. Финансовые методы управления инвестиционными проектами / Е.Н. Гончаренко. — Одесса: Астроспринт, 2008. — 208 с.

References:

1. Maslij, V. (2011), "Theoretical aspects of the application of the grouping method in the statistical survey of the foreign investment process in Ukraine", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 8, no. 1, pp. 446—448.
2. Makarij, N. (1999), "Assessment of the investment attractiveness of the enterprise", *Ekonomist*, vol. 8 (32), pp. 17—19.
3. Bankruptcy prevention agencies (1998), "Methods of integral assessment of investment attractiveness of enterprises and organizations", *Derzhavnyj informatsijnyj biuleten' pro pryvatyzatsiiu*, vol. 7, pp. 18—28.
4. Yepifanov, A.O. Dekhtiar, N.A. and Mel'nyk, T.M. (2007), *Otsinka kredytopromozhnosti ta investysijnoi pryvablyvosti sub'ektiv hospodariuvannia* [Assessment of creditworthiness and investment attractiveness of business entities], UABS NBU, Sumy, Ukraine.
5. Rupniak, M.Ya. (2005) "Problems of optimizing the structure of financial resources of joint-stock companies", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 5, pp. 32—39.
6. Savchuk, V.L. (1999), *Analiz i razrabotka investicionnyh proektov* [Analysis and development of investment projects], Jel'ga, Kyiv, Ukraine.
7. Balats'kyj, O.F. (2004), *Upravlinnia investysiiamy* [Investment management], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.
8. Lipsic, I.V. (1996), *Investicionnyj proekt. Metody podgotovki i analiza* [Investment project. Preparation and analysis methods], BEK, Moscow, Russia.
9. Kovalev, V.V. (1998), *Metody ocenki investicionnyh proektov* [Methods for evaluating investment projects], Finansy i statistika, Moscow, Russia.
10. Usova, I.A. (2008), "Evaluation of the effectiveness of investment projects implemented at the enterprise", *Trudy Odesskogo politehnicheskogo universiteta*, vol. 2, pp. 256—261.
11. Sandu, I. (2008), "Innovative activity in agriculture of the Orenburg region: problems of their solution in the agricultural sector", *APK: jekonomika i upravlenie*, vol. 4, pp. 43—45.
12. Mojsenko, I.P. (2006), *Investuvannia* [Investing], Znannia, Kyiv, Ukraine.
13. Ostapenko, O.I. (2008), "Improvement of methods of analysis of investment projects", *Investysii: Praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 13—15.
14. Yaryshko, S.Ya. (2009), "Theoretical aspects of the analysis of investment projects", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 12—14.

15. Hojko, A.F. (1999), *Metody otsinky efektyvnosti investysij ta priorytetni napriamky ikh realizatsii* [Methods of assessing the effectiveness of investments and priority areas for their implementation], VIRA-R, Kyiv, Ukraine.

16. Kovalev, V.V. (2000), *Metody ocenki investicionnyh proektov* [Methods for evaluating investment projects], Finansy i statistika, Moscow, Russia.

17. Andrijchuk, V.H. (2007), "Theoretical and methodological substantiation of production efficiency", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 52—63.

18. Goncharenko, E.N. (2008), *Finansovyje metody upravlenija investicionnymi proektami* [Financial methods for managing investment projects], Astrosprint, Odessa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2019 р.

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Передплатний індекс: 23892

УДК 330.1

Н. Бшарат,
здобувач, Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-7696-3001

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.76

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

N. Bsharat,
postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF THE POTENTIAL OF COMPETITIVENESS OF THE TRADING ENTERPRISES

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування принципів діагностики, розробка методологічних засад оцінки ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства як елемента конкурентної стратегії управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства.

У процесі дослідження використовувались: загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення — для дослідження теоретичних підходів до моніторингу ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства; системний підхід — для обґрунтування методологічних засад комплексної оцінки ефективності процесу управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства, його переваг та особливостей.

Обґрунтовано сутність та загальні положення комплексної оцінки ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства.

Наукова новизна полягає у розробці методологічних засад комплексної оцінки ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства.

Отримані результати дослідження направлені на своєчасне розпізнавання ризиків та загроз, симптомів, факторів та причин недостатнього рівня конкурентоспроможності торговельного підприємства, експертне оцінювання ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства. Вони можуть бути використані для покращення якості управління та підвищення рівня конкурентоспроможності торговельного підприємства.

The purpose of the article is theoretical and methodological substantiation of principles of diagnostics, development of methodological bases of estimation of efficiency of management of potential of competitiveness of trading enterprise, as an element of competitive strategy of management of potential of competitiveness of trading enterprise.

In the course of the research were used: general scientific methods, in particular: methods of theoretical generalization — to study theoretical approaches to monitoring the effectiveness of managing the potential of competitiveness of a trading enterprise; systematic approach — to substantiate the methodological foundations of a comprehensive assessment of the efficiency of the process of managing the competitiveness of a trading enterprise, its advantages and features.

The essence and the general provisions of the complex assessment of the effectiveness of managing the competitiveness of a trading enterprise are substantiated.

Originality consists in the development of methodological foundations for assessment of the effectiveness of managing the competitiveness of a trading enterprise are substantiated.

Comprehensive assessment of the competitiveness management potential of a trading company is an integral part of the concept of a competitive strategy for managing the competitiveness of a trading company and incorporates the best features and principles of the known methods of assessing the competitiveness and competitiveness of the enterprise. Of particular value to our methodological principles of evaluating the effectiveness of managing the competitiveness of a trading company is that they allow you to solve the following questions:

- make and adjust management decisions on managing the enterprise's competitiveness potential;
- to develop measures to increase the potential of the enterprise's competitiveness (revision of product parameters to consumer requirements; revision of the company's sales policy, advertising, marketing, etc.; development and use of new price factors for improving the competitiveness of products, etc.);
- adjust the principles of the strategy and tactics of managing the competitiveness of the enterprise.

The results of the study are aimed at timely identification of risks and threats, symptoms, factors and reasons for the lack of competitiveness of the trading company, expert evaluation of the effectiveness of managing the competitiveness of the trading company. They can be used to improve the quality of management and enhance the competitiveness of a trading company.

Ключові слова: потенціал конкурентоспроможності, торговельне підприємство, інтегральний показник, критерії, ефективність, оцінювання, методологія.

Key words: competitiveness potential, trading company, integral indicator, criteria, efficiency, evaluation, methodology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні питання ефективного використання та управління потенціалом конкурентоспроможності є вкрай важливим і актуальним для будь-яких підприємств, у тому числі і торговельних підприємств. Зважаючи на те, що забезпечення потенціалу конкурентоспроможності торговельних підприємств є багатоцільовою і багатоплановою проблемою, оскільки кінцевий результат залежить від якості рішень, які приймаються, обґрунтованого придбання і перерозподілу ресурсів, застосування нових підходів при розробці організаційних структур управління і багатьох інших чинників, набуває особливого значення і актуальності питання оцінювання ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства.

З огляду на складність та неоднозначність питання управління потенціалом конкурентоспроможності підприємств, складним автоматично стає і питання оцінювання потенціалу конкурентоспроможності підприємства, який є агрегованим, узагальнюючим показником,

що включає в себе потенційні можливості всіх ресурсів, структурних одиниць та елементів всього потенціалу будь-якого підприємства, в тому числі і торговельного. Внаслідок цього, на сьогодні розроблено значну кількість методів водночас пріоритети в оцінці суттєво відрізняються від тих, що розроблено зарубіжними науковцями та вітчизняними науковцями. Однак слід зазначити, що в процесі здійснення оцінки формування та реалізації потенціалу торговельного підприємства мають бути вирішені такі завдання: яка величина сформованого підприємством потенціалу і чи достатня вона для досягнення визначених цілей; наскільки збалансовано відбувалося формування елементів потенціалу; в якій мірі реалізовано сформований потенціал і чи відповідає створена підприємством цінність необхідному (запланованому, очікуваному, цільовому) рівню; наскільки узгоджується процес реалізації потенціалу із динамікою зовнішніх умов і процесів; наскільки ефективно відбувався процес створення цінності за рахунок реалізації потенціалу підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням оцінки конкурентоспроможності оцінки конкурентоспроможності приділено увагу в працях багатьох вітчизняних та іноземних вчених, зокрема: Д. Барабась, П. Брін, А. Газіна, В. Дикань, О. Дуброва, Ю. Іванов, М. Кизим, А. Кваско, С. Клименко, Р. Лупак, О. Николук, Т. Омеляненко, В. Прохорова, О. Янковий та інших. Теорію та методологію формування та оцінки потенціалу підприємства всебічно представлено в наукових працях економістів, зокрема О. Балацького, Б. Бачевського, І. Джаїн, Н. Краснокутської, Ю. Киндзерського, Є. Лапіна, О. Олексюка, Є. Попова, І. Репіної, О. Федоніна тощо.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування принципів діагностики, розробка методологічних засад оцінки ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства як елемента конкурентної стратегії управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Всю сукупність підходів до оцінювання конкурентоспроможності потенціалу підприємства, які набули поширення серед зарубіжних фахівців можна поділити за класифікаційними ознаками на 4 великі групи, водночас один метод за своїми класифікаційними ознаками може входити до кількох груп:

По-перше, за напрямом формування інформаційної бази. Сюди відносяться:

— критеріальні методи — їх сутність полягає у використанні абсолютних значень визначених основних показників у натуральному або вартісному визначенні. Зазначені методи вважаються найбільш точними;

— експертні методи — їх сутність полягає у використанні експертної думки досвідчених фахівців відповідної сфери.

По-друге, за способом відображення кінцевих результатів. Сюди відносяться:

— графічні методи — їх сутність полягає у використанні графічних об'єктів (графіки, діаграми, рисунки) для інтерпретації кінцевих результатів оцінки, що робить їх доволі видовими;

— логістичні методи — їх сутність полягає у використанні в процесі оцінки логічних припущень та різноманітних алгоритмічних методів;

— математичні методи — їх сутність полягає у використанні факторних моделей оцінки певного інтегрального показника/кількох цифрових значень показників. На підставі цього визначається кінцева оцінка.

По-третє, за можливістю розробки управлінських рішень. Сюди відносяться:

— одномоментні методи — їх сутність полягає у використанні статистичних підходів для оцінки ситуації на підприємстві та стану справ на момент оцінювання без можливого прогнозування ситуації в майбутньому;

— стратегічні методи — їх сутність полягає у можливості здійснення оцінки не лише на дату оцінювання, а й на перспективу для формування стратегічних планів та завдань.

По-четверте, за способом оцінки. Сюди відносяться:

— індикаторні методи — їх сутність полягає у можливості визначення інтегральної оцінки за допомогою використання цілого ряду різних показників, стандартів, характеристик;

— матричні методи — їх сутність полягає у можливості дослідження та оцінки процесів конкуренції в їх взаємній залежності та в динаміці.

Окремо наведемо класифікацію методів оцінки, що виділяють вітчизняні науковці. Так, Р. Жовновач у роботі "Про впорядкування факторів формування конкурентоспроможності підприємства" пропонує таку класифікацію методів оцінювання потенціалу конкурентоспроможності підприємства:

— Матричні методи — полягають у визначенні кількісного значення інтегрального рейтингового показника розвитку окремого підприємства або у графічному визначенні його позиції за певними параметрами, а також дають змогу здійснити аналіз окремих аспектів діяльності підприємства, середовища функціонування, ринкової позиції; визначити основні напрями подальшого розвитку. До основних з них автор відносить: матрицю "Бостонської консалтингової групи", матрицю І. Ансоффа; матриця Мак Кінсі, матрицю конкурентних стратегій М. Портера, матрицю Томпсона-Стрікланда, SWOT-аналіз, SPACE-аналіз, STEP-аналіз.

— Графічні методи — забезпечують наочність сприйняття кінцевих результатів оцінки, інтерпретованих у графічних об'єктах, щодо наведення відповідних розрахунків та логічних висновків. До основних з них автор відносить: графіки порівнянь, аналітичні графіки, ілюстративні графіки, діаграми, картограми, картодіаграми, моделі розвитку, засновані на теорії життєвого циклу.

— Індексні методи — базуються на комплексній характеристиці відносної зміни елементів розвитку підприємства у часі, просторі або порівняно з еталоном, які внаслідок наявності функціональної залежності між ними представлені системою взаємопов'язаних показників за принципом представлення інтегрального результату через його складові. До основних з них автор відносить: метод, що ґрунтується на визначенні конкурентоспроможності продукції, метод, що ґрунтується на теорії ефективної конкуренції, метод, що ґрунтується на визначенні сили реактивної позиції, метод, що ґрунтується на теорії рівноваги фірми та галузі, метод інтегральної оцінки, метод бенчмаркінгу.

— Аналітичні методи — базуються на здійсненні розрахунково-аналітичних операцій з вхідними даними. Водночас залежно від конкретної методики аналізу застосування цих методів може передбачати як прості арифметичні операції, так і досить складні розрахунки. До основних з них автор відносить: метод різниць, метод рангів, метод балів, методи експертної оцінки, метод системи диференційних рівнянь [1].

Ю. Іванов, А. Тищенко, Н. Дробитько, О. Головка пропонують ділити всі методи оцінювання на 9 таких груп, що, на нашу думку, навряд чи знайде практичне застосування:

1. Методи, що засновані на аналізі порівняльних переваг.
2. Методи, що базуються на теорії рівноваги фірми і галузі.
3. Методи, що побудовані на основі теорії ефективної конкуренції.
4. Методи, що засновані на теорії якості товару.
5. Матричні методи оцінки конкурентоспроможності.
6. Інтегральний метод.
7. Метод, що заснований на теорії мультиплікатора.

8. Метод визначення позиції в конкуренції з точки зору стратегічного потенціалу підприємства.

9. Методи, що засновані на порівнянні з еталоном [2].

З практичної точки зору, викликає зацікавленість класифікація, запропонована Н. Краснокутською в монографії "Управління потенціалом торговельного підприємства". На підставі вивчення літературних джерел, в яких були представлені існуючі методичні підходи до вирішення проблеми оцінювання потенціалу підприємства та його елементів, науковцем було сформовано авторське бачення систематизації методів оцінювання потенціалу, що охоплювало такі класифікаційні ознаки: характер оціночних показників; зв'язок з об'єктом оцінки; універсальність застосування; методика дослідження оціночних показників; спосіб узагальнення результатів оцінки. За визначеними ознаками Н. Краснокутською було запропонована така класифікація:

— залежно від характеру показників: кількісні, якісні, змішані методи;

— залежно від зв'язку з об'єктом оцінки: методи прямої оцінки, методи опосередкованої оцінки;

— залежно від універсальності застосування: загальні методи (декомпозиції, індексний, коефіцієнтний, експертних оцінок і метод балів) та специфічні (вартісні) методи (методи витратного підходу потоків, дисконтованих грошових потоків, капіталізації);

— залежно від методики дослідження показників: детермінованого факторного аналізу, таксономічного аналізу, нечітких множин, порівняння;

— залежно від способу узагальнення результатів: на базі одного оціночного показника, моделювання зведеного показника (адитивні моделі, мультиплікативні моделі, моделі комплексної рейтингової оцінки, моделі еластичності), графоаналітичне моделювання [3, с. 146].

Безумовно, всі вищезазначені та інші класифікації методів оцінювання є цікавими і корисними, підтверджують, що оцінювання потенціалу підприємства може здійснюватись на підставі та за допомогою доволі широкого переліку різноманітних методів, що зумовлює можливість та доцільність обґрунтування їх використання, а також розробки відповідних методології та інструментарію оцінювання потенціалу торговельного

підприємства. Після вищезазначеного зупинимось більш детально безпосередньо на методах оцінювання ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельних підприємств, які знайшли найбільшого поширення і підтвердили свою ефективність та дієвість. І тут слід зазначити, що у процесі діяльності торговельних підприємств на рівень їх конкурентних переваг порівняно з конкурентами впливає ціла низка різноманітних чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Це вимагає застосування комплексного підходу до оцінки з метою залучення до оцінки найбільшої кількості важливих показників діяльності торговельного підприємства. На противагу цьому відсутність у торговельного підприємства високих конкурентних позицій у певних сегментах позначається на послабленні його конкурентних переваг порівняно зі стратегічними конкурентами. Беручи до уваги особливості діяльності торговельних підприємств, інколи доволі складно стає оцінити реальні фінансові та часткові витрати його конкурентів з огляду на копіювання конкурентних переваг, саме тому стійкість конкурентних переваг варто розглядати з позиції можливості утримувати їх торговельними підприємствами у довгостроковому періоді [4, с. 116]. Як наслідок цього, основним результатом успішної діяльності торговельного підприємства є збільшення частки на ринку, ріст фінансової стійкості, ліквідності та кредитоспроможності саме у довгостроковій перспективі, що дозволяє збільшувати ринкову вартість підприємства, рівень його капіталізації, формувати резерв фінансових ресурсів підприємства для досягнення визначених ним стратегічних цілей та завдань діяльності.

Як показав, здійснений нами аналіз, найбільшою популярністю серед науковців (А. Авдеєнко, Є. Лапін, О. Олексюк, Б. Прикін та інші) користуються методи вартісної оцінки потенціалу конкурентоспроможності підприємства. Основою такої оцінки є визначення величини витрат на створення потенціалу конкурентоспроможності підприємства. Розглянемо модель потенціалу, запропоновану Є. Лапіним, в основі якої лежить вартісна оцінка витрат:

$$\text{ЕПП} = \text{КПР} \cdot \text{Ч} (\text{ОБК} + \text{ФО} + \text{ОЗ} + \text{ПТР} + \text{ІП}) \quad (1),$$

де ЕПП — економічний потенціал підприємства;

КПР — коефіцієнт, що враховує вплив на потенціал підприємства природно-ресурс-

ного чинника (кліматичних умов, ландшафтних особливостей, наявності природних ресурсів, транспортної, комунальної, інформаційної та соціальної інфраструктури);

ОБЗ, ФО, ОЗ — відповідно оборотні кошти; фонди обігу; середньорічна вартість основних засобів (враховуючи витрати на їх модернізацію) підприємства;

ПТР — потенціал трудових ресурсів підприємства;

ІП — інтелектуальний потенціал підприємства [5, с. 99].

Водночас зазначена модель має доволі обмежений характер, а сама вартісна оцінка потенціалу підприємства здійснює акцент і дорівнює вартості майна підприємства та витрат на його утримання, та, частково, витрат на забезпечення інноваційного процесу на підприємстві і відповідного навчання персоналу.

Н. Краснокутською була розроблена адитивна модель для оцінювання вартості ресурсного потенціалу (ВСРП) торговельного підприємства за сумарною скоригованою вартістю його елементів у поточних цінах з урахуванням всіх попередньо здійснених поправок на знос або зміни ринкової кон'юнктури у місці розташування:

$$\text{ВСРП} = \text{ВПТР} + \text{ВТП} + \text{ВПП} + \text{ВКП} + \text{ВФП} + \text{ВРП} + \text{ВІП} \quad (2),$$

де ВПТР — вартість потенціалу товарних ресурсів;

ВТП — вартість технічного потенціалу (сформованого за рахунок активної частини основних фондів);

ВПП — вартість просторового потенціалу;

ВКП — вартість кадрового потенціалу;

ВФП — вартість фінансового потенціалу торговельного підприємства;

ВРП — вартість репутаційного потенціалу торговельного підприємства;

ВІП — вартість інформаційного потенціалу.

Як зазначається в Звіті про науково-дослідну роботу "Оцінка конкурентоспроможності підприємства переробної галузі і розробка рекомендацій щодо її підвищення", широкого поширення для оцінки конкурентоспроможності підприємства набув наступний базовий вираз визначення інтегрального показника конкурентоспроможності:

$$K = \sum_{i=1}^N W_i K_i \quad (3),$$

де K_i — часткові показники конкурентоспроможності окремих сторін діяльності підприємства загальним числом N ;

W_i — вагомість окремих чинників у загальній сумі [6].

П. Куцик, А. Медвідь, В. Шевчук та Д. Хариневич-Яворська розробили формулу розрахунку інтегрального показника оцінювання конкурентоспроможності торговельного підприємства:

$$I_{KCi} = \sqrt{\sum_{p=1}^K (R_{ip} - R_{op})^2} \quad (4),$$

де I_{KCi} — інтегральний показник оцінювання конкурентоспроможності i -го торговельного підприємства;

p — сума часткових параметрів оцінювання конкурентоспроможності i -го підприємства ($p = 1, 2, 3, \dots, g$);

R_{op} — еталонне значення часткового параметра оцінювання конкурентоспроможності торговельного підприємства.

Запропонований науковцями інтегральний показник характеризує відносний рівень компетенції базового торговельного підприємства щодо інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні економічного потенціалу в конкурентному середовищі. Еквівалентність обраних показників конкурентоспроможності здійснюється не за абсолютними критеріями, а завдяки їх відносній варіації, що дозволяє забезпечити економічне трактування отриманих результатів [4, с. 123].

Підсумовуючи результати здійсненого дослідження методів оцінювання потенціалу конкурентоспроможності підприємства, слід зазначити, що не існує єдиної універсальної методики, яка б задовольняла всім вимогам і не мала слабких сторін, суб'єктивизму або певних обмежень. Водночас здійснене дослідження дозволило також визначити основні принципи, на яких повинна будуватись якісна методика оцінювання потенціалу конкурентоспроможності торговельного підприємства. Серед основних принципів слід виділити наступні:

— метод повинен бути дієвим, а також повинен мати конкретну мету: для покращання діяльності підприємства та його конкурентоспроможності, коригування та/або визначення його стратегічної поведінки;

— методика повинна мати комплексний підхід і об'єднувати в собі кілька різних методів, що довели свою ефективність;

— зважаючи на те, що потенціал конкурентоспроможності підприємства є доволі склад-

ним багатограним показником, для його оцінки слід використовувати як одиничні абсолютні показники, так і відносні показники;

— зважаючи на складність показника доцільним є використання і розрахунок певної інтегральної оцінки;

— необхідною умовою методу повинно бути обов'язкове порівняння підприємства та показників його діяльності з найближчими конкурентами, вибір яких повинен бути обґрунтованим, а не випадковим;

— результати методу оцінювання не повинні бути повинні стати передумовою для.

Виходячи з результатів здійсненого нами дослідження, вважаємо, що алгоритм оцінювання потенціалу конкурентоспроможності торговельного підприємства повинен бути таким:

— дослідження фінансового стану торговельного підприємства. Серед основних узагальнюючих показників повинні бути: рентабельність капіталу, рентабельність обороту, тривалість операційного та фінансового циклів, фінансова стійкість, платоспроможність та ліквідність, ризики та ефективність управління;

— дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища;

— визначення набору конкурентоспроможних елементів та побудова на його основі карти конкурентоспроможності торговельного підприємства;

— оцінка потенціалу конкурентоспроможності найближчих конкурентів торговельного підприємства;

— розробка та розрахунок інтегральної оцінки потенціалу конкурентоспроможності торговельного підприємства та його найближчих конкурентів;

— визначення подальшої поведінки шляхом прийняття та коригування управлінських рішень щодо управління потенціалом конкурентоспроможності підприємства, коригування стратегії та тактики управління потенціалом конкурентоспроможності підприємства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Комплексна оцінка ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства є невід'ємною складовою концепції конкурентної стратегії управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства і ввібрала в себе найкращі особливості та засади відомих методів оцінювання конкурентоспроможності та

потенціалу конкурентоспроможності підприємства. Особлива цінність запропонованих нами методологічних засад оцінки ефективності управління потенціалом конкурентоспроможності торговельного підприємства полягає в тому, що вони дозволяють вирішити такі питання:

— прийняти та коригувати управлінські рішення щодо управління потенціалом конкурентоспроможності підприємства;

— розробити заходів для підвищення потенціалу конкурентоспроможності підприємства (перегляд параметрів продукції до вимог споживачів; перегляд збутової політики підприємства, рекламної, маркетингової тощо; розробка і використання нових цінових факторів підвищення конкурентоспроможності продукції та інші);

— скоригувати засади стратегії та тактики управління потенціалом конкурентоспроможності підприємства.

Література:

1. Жовновач Р.І. Про впорядкування факторів формування конкурентоспроможності підприємства. Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид. 2011. № 5. С. 84—89.

2. Иванов Ю.Б., Тищенко А.Н., Дробитько Н.А., Головки О.С. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия. Вісник ХГЭУ. 2003. № 3. С. 97—121.

3. Краснокутська Н.С. Управління потенціалом торговельного підприємства: монографія / Н.С. Краснокутська. — Харків: Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2012. 322 с.

4. Куцик П.О., Медвідь Л.Г., Шевчук В.О., Харинович-Яворська Д.О. Діяльність торговельних підприємств у конкурентному середовищі: контрольно-аналітичне забезпечення системи управління: монографія / Куцик П.О., Медвідь Л.Г., Шевчук В.О., Харинович-Яворська Д.О. — Чернівці: Технодрук, 2015. 370 с.

5. Лапин Е.В. Экономический потенциал предприятия: монография / Е.В. Лапин. — Сумы: Университетская книга, 2002. — 310 с.

6. Звіт про науково-дослідну роботу "Оцінка конкурентоспроможності підприємства переробної галузі і розробка рекомендацій щодо її підвищення" за кер. Сабадириова А.Л. — Одеса: ОНЕУ. 2013. 173 с.

Referenses:

1. Zhovovach, R.I. (2011), "On regulation of factors of formation of competitiveness of the enterprise", An efficient economy: an electron. Sciences. speciality type, vol. 5, pp. 84—89.

2. Ivanov, Y.B. Tishchenko, A.N. Drobotko, N.A. and Golovko, O.S. (2003), "Competitiveness of the enterprise: evaluation, diagnostics, strategy", Bulletin of KHSEU, vol. 3, pp. 97—121.

3. Krasnokutskaya, N.S. (2012), Upravlinnia potentsialom torhovel'noho pidpriemstva [Management of the potential of a trading enterprise], Kharkiv. state. Univ. of Food and Trade, Kharkiv, Ukraine.

4. Kutsik, P.A. Medvid, L.G. Shevchuk, V.A. and Kharinovich-Yavorskaya, D.O. (2015), Diiial'nist' torhovel'nykh pidpriemstv u konkurentnomu seredovyschi: kontrol'no-analitychne zabezpechennia systemy upravlinnia [Activity of trading enterprises in a competitive environment: control and analytical support of the management system], Techno-print, Chernivtsi, Ukraine.

5. Lapin, E.V. (2002), Ekonomycheskyj potentsyal predpriatyia [Economic potential of the enterprise], University Book, Sumy, Ukraine.

6. Sabadyr'ov, A. L. (2013), Zvit pro naukovo-doslidnu robotu "Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstva pererobnoi haluzi i rozrobka rekomendatsij schodo ii pidvyschennia" [The report on research work "Assessment of competitiveness of the processing industry enterprise and development of recommendations for its improvement"], ONEU, Odessa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2019 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА